
Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár. Kiadványok 11.

Szerkeszti
A. Molnár Ferenc

Nagyszombati Agendarius

Magyar nyelvű szertartási betétek az esztergomi rítusból

1583, 1596

Sajtó alá rendezte,
szerkesztette és a kísérő tanulmányt írta

Fekete Csaba

Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár
Kiadványok 11

Szerkeszti
A. Molnár Ferenc

Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár

Kiadványok 11

NAGYSZOMBATI
AGENDARIUS

*Magyar nyelvű szertartási
betétek az esztergomi rítusból
1583, 1596*

Debreceni Egyetemi Kiadó

Debrecen University Press

2011

Támogatók:

az OTKA K 69093-as számú pályázata
a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke
a Miskolci Egyetem
Magyar Nyelvtudományi Intézeti Tanszéke

Sajtó alá rendezte,
szerkesztette és a kísérő tanulmányt írta

Fekete Csaba

Lektorálta

A. Molnár Ferenc
Földvály Miklós István

ISBN 978-963-318-133-1

ISSN 1587-6276

© Fekete Csaba

Kiadta a Debreceni Egyetemi Kiadó Debrecen University Press

Felelős kiadó: Dr. Virágos Márta

Készült a Debreceni Egyetemi Kiadó Nyomdaüzemében
2011-ben

T a r t a l o m *

<i>Előszó avagy prolegomena</i>	9–10
❖❖❖❖	
<i>Az Agendarius magyar nyelvű szertartási betétei</i>	11–143
<i>Kereszttség</i>	
— Ordo in baptizando servandus.....	12–24
Keresztelési tanítás.....	12–21
Ellenmondás a Sátánnak.....	22–23
Keresztszülők intelme.....	24
<i>Egyházkezelés</i>	
— Benedictio et introductio mulieris in ecclesiam post partum.....	25
Édesanyák intelme.....	25
<i>Bérmálás</i>	
— Exhortatio ad suscipiendum Sacramentum Confirmationis.....	26–41
Bérmálók intelme.....	26–39
Püspöki bérmálás (intelem).....	39–41
<i>Házasságkötés</i>	
— Ordo et ritus coniungendi Sponsus et sponsam in facie	
Ecclesiae.....	42–54
Jegyesek hirdetése.....	42
Tanítás.....	43–51
Házasulandók megkérdezése.....	51–52
Eskü.....	53–54

* A Tartalomjegyzék nyilvánvalóan elsősorban az *Agendarius* latin nyelvű szövegében lévő magyar nyelvű részletekre utal. A megfelelő latin címek alapján általunk adott magyar főcímekeket-címmegjelöléseket az eredeti latin cím, rész fölé a hasonmásba is behelyeztük. A tartalomjegyzék alcímei (témamegjelölései) a vonatkozó latin szövegben lévő egyes magyar nyelvű részletek tartalmára (még) pontosabban utalnak. Természetesen ezek az alcímek-témamegjelölések sincsenek benne az *Agendarius*-ban, és ezeket a hasonmásba nem is írtuk be, de a lapszám alapján a rájuk vonatkozó szöveg kikereshető. A Tartalomjegyzékbe az *Agendarius* eredeti latin (fő)címeit ugyancsak bevettük, ezek alatt vannak a megfelelő magyar alcímek-témamegjelölések.

Gyóntatás

— Modus audiendae confessionis poenitentium.....	55–88
Közgyónás, feloldozás, intelem	55–58
Kérdések az 1. parancsolathoz.....	59–61
Kérdések a 2. parancsolathoz.....	61–62
Kérdések a 3. parancsolathoz.....	62–63
Kérdések a 4. parancsolathoz.....	63–65
Kérdések az 5. parancsolathoz.....	65–67
Kérdések a 6. és 9. parancsolathoz.....	67–68
Kérdések a 7. és 10. parancsolathoz.....	69–71
Kérdések a 8. parancsolathoz.....	71–72
Kérdések a kevélységről (1. halálos bűn).....	73–74
Kérdések a fősvénységről (2. halálos bűn)	74–75
Kérdések a paráznaságról (3. halálos bűn).....	75–76
Kérdések az irigységről (4. halálos bűn)	77
Kérdések a haragról (5. halálos bűn).....	77–78
Kérdések torkosságról (6. halálos bűn).....	78–79
Kérdések ajóraválórestségről (7. halálos bűn) ..	79–80
Bűnrészesség.....	81–81
Kérdések az elkövetésről	82–83
Vigasztalás és feloldozás	83–85
Intelem	85–88

Vezeklő feloldozása és fogadalma

— Ritus absolvendi ab excommunicatione maiori, sive a canone, sive ab homine in externo foro lata	89–90
Fogadalmak	89–90

Eucharisztia-ünnep

— Ritus Eucharistiae Sacramentum fideli populo distribuendi.....	91–97
Tanítás	91–95
Közgyónás	96
Kérdés	97

Betegek kenete

— Ritus inungendi infirmos, sacro extremae unctionis oleo.....	98–103
Felkészítő beszéd és tanítás.....	98–103

Temetés

— Ordo sepeliendi mortuos.....	104–111
Temetési tanítás	104–111

Ünnep hirdetés és kalendárium

- Modus denunciandi populo fideli, festa et ieiunia..... 112–124
  - Közgyónás, feloldozás, intelem 112–115
  - Quae festa et ieiunia sint per annum populo denuncianda 116–124
  - Ünnep hirdetés és ünnepi kalendárium 116–124

Házassági tanítás

- Brevis exhortatio de matrimonio, ad novos coniuges dum ritu solemniter in facie Ecclesiae benedicuntur et copulantur 125–134
  - Intelem és tanítás 125–134
- Temetéskor való prédikáció* 135–143

- Az Agendarius kiadásai* 145–153
- Szöveghagyományozódás* 153–156
  - Párhuzamok, egyezések, szöveghagyomány 156–190
    - 1. Házassági tanítás és eskü 156–171
    - 2. Kiközösített (vezeklő) visszafogadása és eskütétele 171–172
    - 3. Eucharisztia és hitvalló kérdések 172–173
    - 4. Keresztelési hitvallás és ellenemondás az ördögnek 173–175
    - 5. *Confessio generalis* 175–178
    - 6. Bibliai részletek fordítása 179–182
    - 7. Tízparancsolat-szövegek 182–187
    - 8. Apostoli Hitvallás 187–190
- Helyesírás; egyes szóalakok és szójelentések* 191–196
  - A mai köznyelvitől eltérő szóalakok és toldalékalakok 197–199
  - Megváltozott jelentésű és alakú szavak 200–203
- Kéttagú (vagy többtagú) parataktikus szókapcsolatok; szóláncok* 204–230
- Néhány stíluselem* 230–234
- Utószó* 235–236

Előszó avagy prolegomena

KIADVÁNYUNK a Nagyszombati *Agendarius*nak, a 16. század jeles szertartási emlékének, a magyar nyelvű betéteit kínálja tanulmányozásra az egyházi nyelvhasználat, a szöveggyománnyozódás szemszögéből.

Az *Agendarius. Liber continens ritus et caeremonias ...* (Tirnaviae, 1583; 3. kiadása uo., 1596) katolikus szertartáskönyv; az esztergomi egyháztartomány használatára rendelt szertartások latin szövegeit tartalmazza. A közénk behelyezett magyar nyelvű gyóntatási utasítás, esketési beszéd, stb. összeállítója, minden bizonnyal Telegdi Miklós. Ezek hasonmása a 12–143. lapon következik.

Miért csupán ezeket adjuk közre a teljes mű helyett?

Csekély kivétellel nincs latin megfelelője a szertartás magyar nyelvű betéteinek, amelyek nem hivatalos liturgiát alkotó tételek vagy elemek. Másfelől ugyancsak nincs magyar megfelelője a latin szertartás alkotóelemeinek sem, és a liturgiát végző papnak szóló rubrikáknak sem. Az *Agendarius* még részlegesen sem két nyelvű, annak ellenére, hogy egy jelentős része magyar nyelven elhangzott kérdéseket, szertartási tanításokat, intelmeket tartalmaz. Ez másként nem is lehet. Latin szertartásban csak Latium nyelvén hangozhatott el minden, ami hivatalosan része volt a római rítusú szertartásnak. Kivételes volt a nép (vulgáris, vernakuláris) nyelvén elhangzó részlet (pl. imádság, hitvallás, ének), de az ilyen nem igazán volt része a liturgiának. Paraliturgikus, járulékos elem lehetett.

Magát a teljes liturgiát (az esztergomi rítust) és a liturgia történetét más módon kell tanulmányoznia az érdeklődőnek. Ez a kiadvány ebben csak részleges segédlet. A legfontosabb munkák felsorolása az *Agendarius* kiadásai című fejezet végén van (151–153).

Az anyanyelven született liturgikus emlékek nyelvi megközelítése, nyelvészeti elemzése koronként újra szükséges. Nem hiányozhat a szakrális ismeretközlés vizsgálatából. A nyelv kutatásának, a magyar nyelv történetének is ez a sajátos ága meglehe-

tősen elhanyagolt terület mind az egyházi tudományosságban, mind a nyelv- és az irodalomtudományban.

Feltételezésekre kényszerülünk anyanyelvünk és magyar szertartási nyelvhasználatunk múltjába tekintve. Valamikor és valahogyan meg kellett formálódnia az évszázadok homályában annak a liturgikus nyelvnek, amelynek birtokában az 1540-es évektől (látszólag hirtelen) képesek voltak egyes kiválóan képzett egyházi személyek, liturgusok arra, hogy akár már a következő ünnepen magyarul misézzenek. Kódexeink felől tekintve alig megrajzolható és gyakorlatilag szinte feltárhatatlan folyamat ez. Inkább elképzelhető ez a szájhagyományt, az íratlan szertartási örökséget olykor közvetve jobban megőrző liturgikus tárgyú korai nyomtatványainkból.

Az átörökített szakrális szövegállomány emlékei részben elhamvadtak a hitviták és az ellenreformáció tűzokádó viharzásában. A felvilágosodás, a reformkor, a kiegyezés korának szellemiségében kialakult az elzárkózó felekezeti nyelvhasználat. Eleinte sokkal több nyelvi azonosság volt a szertartásokban, prédikációkban, imádságokban és bibliafordításokban.

A jövődő magyar szertartási nyelvnek nem az eddigi elkülönülés szolgál javára, idejemúlt a szó szerinti felekezés útját tovább járnunk. Erre is gondolva mutatja fel ez a kiadvány a 16-17. század még sok közös gyökérről fakadt megoldásának példáit, a szűkebb szakmai érdekeltségen túl teljességgel elfeledettnek számító örökség elemeit, gyakorlatát, kiérleltetését.

A hasonmásban közölt részletek után az *Agendarius* (nem teljességre törekvő) nyelvi vizsgálata zárja a kiadványt, különös tekintettel a nyelvi hagyományozódásra (153–233).

A tanításokba és liturgikus szövegekbe foglalt bibliai idézetekhez és utalásokhoz — szemléltetve a szöveghagyományozódást — lábjegyzetben összehasonlításként mindig olvasható Káldi György bibliafordításának (1626) betű szerint idézett szövege (Telegdit kiegészítve, az idézet végén zárójelben a versszámot is jelölve); → mutatja, ha a bibliai idézetek folytatódnak a következő lapon.

Az

Agendarius

magyar nyelvű

szertartási betéteinek

hasonmása

*Keresztség**

---

* Latin szertartás: 1–32. lap, magyar nyelvű betétek: 2–11, 11–12, 25–27, és 29. lap.
Élőfej: RITVS BAPTIZANDI.

EXHORTATIO AD *circumstantes.*

CHr istusban szerelmes atyamfiait: Tudgya
Pfal: 50. **C**tocfejenként, hogy az Adamnac fiai mind
 nyaian bűnbe fogantatunc, es bűnbe születunc
 à vilagra, es annac okáert természet szerent à
 sötetségnek, es karhozatnac fiai vagyunc. Kit
 latuan à kegyes, es irgalmasaggal beuelkedő
Vr Isten, az embereknek meg tisztulásokra
Ephes: **V**r Isten, az embereknek meg tisztulásokra
 rendelte, es szerzette az lelki vionuan születés
 nec szentséget, az az, à keresetséget, hogy annac
 általa à mi bűneinkből meg tisztulnanc, sötet
 ségnek, haragnac, ördögnek, karhozatnac, es az
 örök tűznek fiaiból, világosságnac, kegyelmec,

Pfal: 50. Mert imé hamiságokban fogantattam : és bűnökben fogadott engemet
 az anyám (7). — A bibliai idézetek Káldi fordításából valók (lásd 10 lap).
 Ephes: ... és mikor meg-hóltunk volna a' bűnök-miá, együtt elevenített-meg
 minket a' Krisztus-által ... (2,5-6).

Istennec, az öröc élet nec es dichősegnec fiaua lennec. Kit à mi Vruknac beszede bizonyet, midőn az Euangel. stanal imigyen szol. Valaki ^{Marc: 16.} hiend, es meg keresztelkedic iduözül. Annelkül peniglen soha senki meg nem tisztulhat, az Istennec fiai, es örökösai közze nem szamlaltathatic, sem à mennyei boldogságban részec nem lehet. Mert igaz à mit à Christus mond, hogy ^{Ioan: 3.} valaki viztul, es szent lelektul vionnan nem születic, Istennec orszagába be nem mehet.

Ezeket értuen siessüc meg keresztelni à Szent Haromsagnac neube è kis gyermekket, melyet az ű szülei nem regen hozot è vilagra, à természet nec szokot, es közönseges folyasa szerent, vegyuc be ütet az anyaszentegyhaznac egyességébe, szamlallytic az Istennec fogadot fiaiközze, es az Isten orszaganac iauaiba tegyuc részec.

Kit midőn mielőnc, minden egyéb gondolatokat vessetec ki szüetekből, gondolkodgyatoc, es elmelkedgyetec à szent keresztég nec ererül, es hasznarul. Mely oly nagy, hogy midőn meg keresztelkedünc oly igen megvilunc az eredet bünből, hogy annac vtanna nem chac nekünc nem tulajdonettatic, hanem vgan tellyességgel elvetetic, es el töröltetic. Vgy anyéra, hog mikeppen Naaman à Iordan vízébe meg ^{4. Reg: 5.}

Marc: 16. A' ki hiszen, és meg-keresztelkedik, üdvözül : a' ki pedig nem hiszen, el-kárhozik (16).

Ioan: 3. ... ha ki újonnan nem születic vízből és Szent Lélekből, nem mehet-bé az Isten országába (5).

4. Reg: 5. Alá-méne, és meg-mojódék a' Jordánban hétszer, az Isten embere beszéde-szerent, és meg-újula a' teste, mint a' kis gyermek teste, és meg-tisztula (14).

föröduén, à poklofságtul telyefseggel meg tisz-
tula, es az ű teste oly eep es tiszta leen mint egy
gyermek nec teste; azonkeppen mi à kerefztel-
nec általa, à bűnnec ondoces vtalatos poklofs-
ságtul telyefseggel meg tisztulunc es meg sza-
badulunc. Megint, mikeppen Pharaó az ű se-
regéuel egetembe, valoba be merűlt es bele holt
à vörös tengerbe, az Iſrael fiai peniglen az Ae-
giptusbeliek nec infegétul meg menekettenec,
nem különbben az eredet bűn, amaz igaz vörös
tengerbe, à Christufnac piros veréuel meg festet
kerefztelég nec vízébe, igazan es valoba el
merűl es el mosatic, mies attul vgyan letel sze-
rent meg szabadulunc. Arrul mondá Micheas
Propheta, hog Iſten minden bűneinket à tenger-
nec fenekere hagyittya.

Exod: 14.

Mich: 7.

Luc: 11.

Rom: 5.

Tudom hog vanna è mostani időben, kic
azt tartyac, hog az eredet bűn à meg kerefztel-
kedes vtanis meg marad az emberbe. De ezek
földotte igen teuelyeg nec, es à kerefztelég nec ere-
iet es hafznat tagadgac. Tahat vgy nem volna
erőffeb à Christus az ördögnel, ha à bűnt à
kit az ördög valoba be hozot, valoba el nem
vehetneie. Vai bizony erőffeb, mert à mint ű
maga bizonságot tetzen maga felől, meg gőz-
te az ördögöt, es minden fegyuerit el vötte.
Nem heiba mondga ſzent Pal, hog mikeppen

Exod: 14. És meg-térének a' vizek, és el-buríták a' Fáraó minden seregének fze-
kerit és lovagit, kik utánnok mindűlván be-menének vala a' tengerbe: Chak
egy ſem marada-meg benne (28).

Mich: 7. ... könyörűl rajtunk : le-téſzi a' mi hamifságinkat, és a' tenger mélyfé-
gére veti minden bűneinket (19).

Luc: 11. Ha pedig az Iſtennek újával űzöm-ki az ördögöket ... el-érkezett ... az Iſ-
tennek orſzága. Mikor az erős fegyueres az ő pitvarát őrzi, ... erőffeb nálánál
jövén, meg-győzi őtet, minden fegyuerit el-véſzi (20-22).

Rom: 5. ... egy ember-által jött-bé e' világra a' bűn ... (12)

→

... egynek engedelmsége-által-is, Jókán léfznek igazakká ... felyebb bévelkődött a' kegyelem (19-20).

az eg' Adarnac engedetlensége által sokan büsnöföc lettenec, azonkeppen az eg' igaz Christusnac engedelmsége által sokan igazac lefzniec, es hog' à hol à bün beuelkedet, felyeb beuelkedet à kegyelem, hanem azért mondga, miuel hog' valoba tisztét minket iduözetönc à büntül, valoba igazet es valoba meg szentel. Ha à természet szerent valo víz midön meg fördünc benne, el mossa telyefséggel à szennyet testünk-rül, hog' hihefsem én azt, hog' à lelki fördö, letel szerent meg nem tisztetana az mi lelkünköt? Hiszem azért neuziszent Pal vionnan születes Ephes: 5. fördöiénc az életneç igéicben à keresztséget, miuel hog' telyefséggel meg változtat, meg viet, meg mofs, meg tisztet, meg eleuenét es másemberre, tudni illic, bünsöböl artatlanna teszen minket. Minem oknekül szöl imigyen Ezechiel Ezech: 3. nel az Isten. Ki öntöm tíreiatoc à tiszta vizet, es meg tisztultoc minden fertelmesegetkütül, Nem hejaba hirdettette Zachariással, hogy az Zach: 13. vtolfo idökben meg üilatkozot kút-fó lefzen Dauid hazanac, es Hierusálembe lakozoknac, à bünsöfneç es à förtelmefneç meg mosogatására. Dauid sem hazud, mikor imezt mondgya az Psal: 50. Istenneç. Mofs meg engemet es à honal inkább meg feiéredem.

A bizony dolog hog' à küt Christus meg

Ephes: 5. meg-tisztitván a' víznek fördőjével az életnek igéje-által ... (26).

Ezech: 3. [39] És nem rejtem-el többé az én orczámat előttök, mivelhogy kiöntöttem az én lelkemet Israelnek egész házára, úgy-mond az Úr-Isten (29).

Zach: 13. Az napon nyilván-valo kút-fó lefzen a' Dávid házának, és a' Jerusálem lakóinak, a' bünsöföknek és a' havi-kórjágófnak meg-mosjására (1). →

Pfal: 50. ... moſs-meg engem, és a' hónál feírb léſzek (9).

11b: 3,
17: 1.

moſs, az ſzinten feier, tiſta, igaz es ſzent leſzen: vğ angra hog ha à kereſtſegnec fel vetele vtan, azonnal, minc elötte vionnan bünnel magat meg fertezteti meg halna, menten menyorſzagba menne. Mert mikeppen Chriſtus ottan hogy meg kereſtelkedec, nyitua lata à mennyet, es az atya Iſtennec imillyen ſzauát hallá. Ez en ſzerelmes fiam, kibe nekem keduem tölt, azonkeppen valamely oraba az ember meg kereſtelkedic, ottan à meny ueki meg nyilatkozi, es Iſten fiaú leſzen.

18:

Két reſze vagon peniglen à kereſtſégnec, az ige, es az kiſő allat. Ezekből vğ mint reſzeiből vagon à kereſtſég. Mert mihelyen az ige à kiſő allathoz iarul, ottan abbol ſzentség leſzen. Az ige az, à mit az Eghazi ſzolga mond mikor kereſtel. En tegedet kereſtellec atyanac, fiunac, es ſzent leleknec neueben. A kiſő allat à víz, mellyel à kereſtelkedő ember nec teſte moſtattatic.

De ezec mellet, az Apoſtoloknac ideigtől fogua mind eddig, ſoc ſzep ſzertataſokkal ſzoktanac à kereſtyenec en nec è ſzentſegnec ſzolgaltatasaba élni, mellyeket én à ti haſznatokra rövideden meg akaroc magyarázni.

Leg először à kit meg kel kereſtelniñc nem mindiaraft bochattyuc be à ſzenteghazban, ha

Math : 3. ... fel-jöve az vízből : és ímé meg-nyílának néki az egek: és látá az Iſten lelkét alá-jóni mint egy galambot, és reá ſzállani (16).

nem az aito előt allatyue meg. Auegre hog' azok
nac à kie ott vannac eszekbe iufson, hog' à hi
uek nec eggefsegeből ki rekesztetet az eredet
bűnec miatta, es azt keuannyá, hog', à keresz-
ség által, mely az hiuec gyulekezetinec aitaia, az
Anyaszenseghazba be vetesse,

Annac vtanna neuu adatic neki, mert à kie
à keresztséget fel veszie, azoc Isten fiainac neuue-
tet nec, es az életnek könyuebe neuuec szerezent be
iratnac.

Touaba à pap à keresztelkedő emberre reia
lech, parachol az őrdög nec es kemeny besze-
dekkel fenyegeti űet, hog' ki mennyen belölle
heltis adgou à sz: lelek nec, es az igaz elő Isten-
nec tisztetséget tegén. Ezek nec általa azt ielen-
uén, hog' az eredet bűnec miatta, az ember az
ördög nec hatalmaba eset volt vgan, de megint a
kerestség által ki vetetic, es meg szabadul ~~annak~~
birtokabol. Mert az erős fegueres à Sarat ~~22 v.~~
lagnac feiedelme, meg gőzetet az erőssebtül, es
az Isten szai nac lelketül ki űzettetic.

Megint à pap à keresztelkedő szemel nec
homlokara es mellyere, à szent kereszt nec iel-
veti, két okbol. Előszerezert, hog' meg ielen-
che, hog' à Christus keresztet, es kenszenvedeset
niluan, es retteneges nélkül kel annac vallani, es
mindenkör szíuebe viselni, à ki à kerestséget

fel veszi. Másodszor, hog' tudgya miképpen az Istennek oltalma alá vetetic, es az Isten angyala-
tul, az öldöklő angyal ellen meg iégeztetic, à ves-
gre hog' à gőzedelmes Christu'nac iele es zasz-
loia alatt szüntelen viteszkedgéc.

Az So peniglen kit à szaiaba teszen az eghazi
szolga, à mennyei bölcheséget iegzi es azt ad-
gá eleibe, hog' Istennek segetsegeuel minden bűn-
nec es gonolz keuanságnac rothadasátul oltal-
mazni kel magát, es innectoua az ű életét lelki
Sonal, az az, Isteni felelemmel, bölcheseggel, io
zondolatokkal, beszedeccel, es chelekedetekcel
Kellek meg iekéleteni.

Szeknec vtanna, nyallal es sarral illetuén
annak à ki keresztelkedic füleit es orrát, à pap
Ezt mondga neki. Epheta, az az, nyilatkozzal
megs. Es effele chelekedetincaltala azt ielenti,
hogy vgan azont miueli Christus à keresztelke-
do szü'berneclékébe, à mit eg' siket es néma em-
berrel chelekedec, mikor viait füleibe bochat-
uan, nyalaua' nyeluét illetuén, es azon igét
mondván, meg nyilatkoztata füleit, es meg oda
nyelue' nec kötelét, v'g hog' szepen szollana. Mert
mies az Isteni dolgokba, vakoc, némac, es siketec
vagunc. De à mi vrunc à kerestség által meg
vilagosettya szemeinket hog' érchúc, meg nyit-

tya füleinket hog' halgalsuc, meg ereszti nyelvünket hog' beszellyuc az ű szent igeiet.

Immaron, à kerestelkedő ember ellene mond őrdög nec, minden pompainac, es chelekedetinec, es vallya hog' hiszen az atyába, fiuba, es szent lelec Istenbe. Mert azért kerestelkedic meg, hog' tellyes életébe soha az őrdög nec ne szolgallyon, hanem az Isten nec akarattya szent ellyen, es az igaz hitet eppen fogatkozás nélkül meg tarcha, es vallya.

Be vitetic oszton à szentegházba, holot à kerest viz fölöt, à mellye, es à két lapiczkaia közzi, szent olaiat meg kenetic. Mely kenetes azt jelenti, hog' à ki meg kerestelkedic, vitezze, es bainakca leszen, à vegre hog' tufakodgéc, es vitezkedgéc az lelki ellenségéc ellen. Touaba hog' mikeppen az emberec, vallokön szoktac terhet viselni, azonkeppen ezis visellye à Christusnac igaiat, es holtig soha meg ne szünnyec az io chelekedetek nec munkaiatul.

A vízbe valo be meretés, jegyzi à bűn nec halalát, es el temetteteset: A vízből valo ki vereztes, à bűn nec halalabol valo fel tamadást. Hog' mikeppen Adamba mindnyaian meg holtunc volt, azonkeppen à Christusban meg eleuener dunc. Kiu el eggyüt el temettettunc à halalba, hog' mikeppen, ű fel tamadot hallottaibol az

atyanac dichósege által, azonkeppen mies az élet nec vyfagába iariunc.

Mí nec vtanna peniglen az ember meg keresztel tetet à vizben, leg ottan à feié nec teteie, à szent Chrylmaual, auagy kenettel meg keresztetic. Mely szertartas által azt jelenttyűc, hogy minden keresztyn nec à Christus feie, es hogy annac tagaiual annéra eggyesedet, es egy teste lőt, hogy immaron rész es nem chac minden iauaiba, hanem még neuebenis. Mert miképpen à mi vrunc az lelki kenettűl, à szent lelek nec benne lakozo tellyes voltátul Christusnac, az az, meg keresztet nec neuez tetet, azonkeppen mi ű tűle, mondom à Christustul, Christianusoknac, auag (hog Magyarul szollyac) keresztynenek nec hiuattatunc.

Ezek nec fólóte, feierbe óltóztetic az, à ki meg keresztelkedet, auagy chac valami feier ruha tetetic feiere. Nem egebért, hanem hogy à feier óltózet reia emlekezteszen minket, hogy à keresztységben meg adatic amaz artatlanfagnac tiszta ruhaja, mellyet az első szűleinkbe el vesztetűnc volt. Kit tartozunc tellyes életűnkbe à szent Lelek nec általa meg őrzeni, es itelet napian abba menni az őrc bironac itelő szeki eleibe.

Vegezetre égő gertya adatic kezébe. **Hog** ^{Math: 5.}
 az ű világoſsága mindenkoron vgy világoſ-
 kodgéc az emberec elôt, hogy az atya Iſten dia
 chertefsec, ſ-magaſztaltaféc az ű io chelekedes
 tiból.

Ezeket akaram ti elôtökbe adni à kereste
 ſegnecereigrül, ceremoniairül, es ſzertartafirul.
Hog meg erchetec, es eſzetekbe tarchatoc, mit
 chelekedic Iſten emberbe ez iduoſſeges földö-
 nec általa. Ier kerestellyüc meg immar à gyer-
 meket.

*Hic ita acta, baptizetur infans eo ordine & ritu
 qui sequitur. Videtur autem expedire, ut interroga-
 tiones, & responſiones fiant lingua uulzari. Et ideo
 nos quoque non Latino tantum, ſed noſtro etiam ſermone
 nec eas hic ſubiicimus.*

RITVS BAPTIZ- andi.

Acerdos in primis interroget infan-
 tem. **Quis vocaris? Ki neued?**
 Respondeant compantes pro no-
 ſtre, quod etiam in ſequentibus
 obſerandum eſt. **Ioannes, vel Ca-
 therina, vel N. Ianos, vag Katalin, vag N.**

Math: 5. Úgy világokodgyék a' ti világofſágtok az emberek-elótt, hogy láſsák a'
 ti jó chelekedetiteket, és dichóttfék az atyátokat, ki mennyekben vagyon
 (16). * 11-12. lap.

Rursus interroget consequenter sacerdos &
compares respondent. Abrenuntias Sathas
nae? Ellene mondasze az ordög nec? *Rz.* Abre-
nuncio. Ellene mondoc.

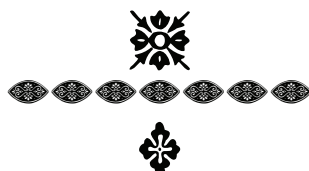
Et omnibus operibus eius? Ellene mondas
sze minden chelekedet nec? *Rz.* Abrenuncio.
Ellene mondoc.

Et omnibus pompis eius? Ellene mondas
sze minden pompainae? *Rz.* Abrenuncio. Ellene
mondoc.

Credis in Deum patrem omnipotentem
creatorem coeli & terrae? H isze az eg minden
hato atya Istenbe, meny nec es föld nec teremptö
iebe. *Rz.* Credo. H iszec.

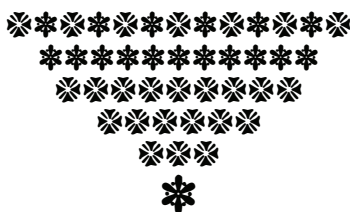
Credis in Iesum Christum Filium eius vnica
cū, dominum nostrum natum & passum. H isze
Iesus Christusba ű egy fiaba mi vrunkba, ki e
vilagra születet, es kent halalt szenuedet? *Rz.*
Credo. H iszec.

Credis in Spiritum Sanctum, Sanctam Ec-
clesiam Catholicam, sanctorū communionem, re-
missionem peccatorum, carnis resurrectionem, &
vitam æternam post mortem? H isze szent Le-
lekbe, közönséges keresztyn Anyaszentegyha-
zat, szentek nec eggyeséget, büneink nec bochas
nattyat, testünk nec fel tamadasat, es holtunc v
tan az öröc életet? *Rz.* Credo. H iszem.

Szerelmes atyafiai, adgunc halat az vr Isteñec
 rabszababol meg szabaderuan, kegelmebe fogat-
 ta, es az ű gónörűseges igaiaba be fogta. Miuel
 hog peniglen, ti ű neki lelki szűlei vattoc, ha az
 vr Isten addig elteti űtet, hog okosaga, es ertelme
 kezd lenni, et testi szűlei meg halnanac, auag ha
 glenekis, de sem azoe, sem atyafiai erre gondot
 nē viselnenec, ti tartoztoc à gyermekeket à mi atyan-
 kra, Iduözleg Mariara, az hitnec agazatira, es à
 űz parancholatra meg tanetani. Añac fölötte I-
 steni felelemre, aietatofsagra, minden iora, es iam
 borfagra oktatni, es igazgatni. Kit hog meg mi-
 vellyetec, sziuem szerent kerlec, es intlec titeket.

*

---

* 29. lap.

Egyházkelés*

BENEDICTIO ET INTRODUCTIO mulieris in ecclesiam post partum.

Agy halat az vr Istenec, hog nem chac szep magzatról meg aiandekozot tegedet, hanem annac fölötte, a szulesnec faldalmiba ketsegben ekestul meg oltalmazot, az ordognec a noc inchelkedesitul, testi es lelki veszedelemtul meg orzot. Vegezetre a te beteg agyadból fel tamasztot, es egelsegedet meg atta. Es könyöröggy u szent fellegenec, hogy ennec vtannais eletednec tellyes ideieben, es minden dolgaidban legyen keges oltamad, orzod, vezerlod, es gond viselod. Tarcha meg, es neuelye fel a te magzatodat. Kiteis igekeszszel szepen, es io modon cartani, es Isteni felelembe neuelni. Hog midon meg oregedic, legyen a mi vrunknac Istenunknec aietatos, es hiv szolgaia.

* Latin szertartás: 33–38. lap, magyar nyelvű betét: 37–38. lap.
Élőfej: INTRODUCTIO POST PARTVM.

Bérmálás*

*EXHORTATIO AD SV-
scipiendum Sacramentum
Confirmationis*

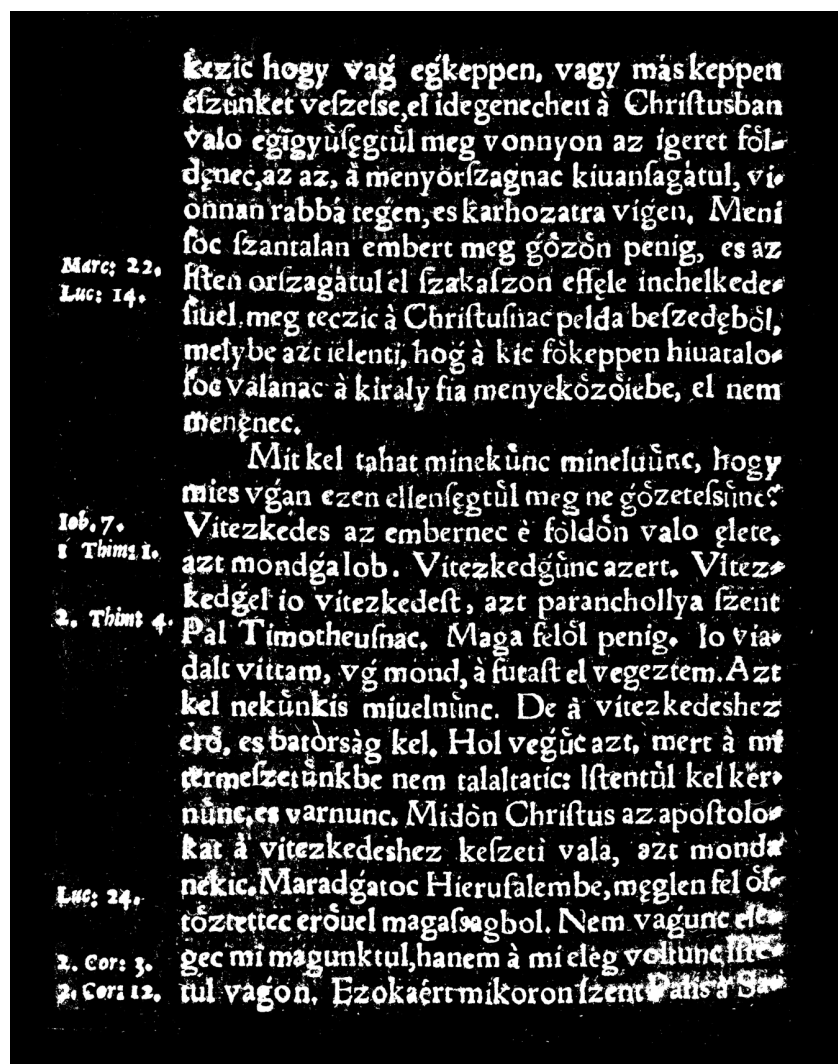
*I*tae administratio huius Sacramenti ad solos spectet Episcopos, ad parochos tamen & alios curatos pertinet, fidei suae creditos utriusque sexus homines, ad eius usum & susceptionem frequentibus exhortationibus inducere. Quod bis uerbis facere poterunt.

CHristusban szerelmes atyámfiai, kic viztül, es szent Lelektül vionnan születetec: Tudgatóc (mert sokszor hallottatóc) hogy az Anyaszentegyhaznac szentfégi oly eszközc, melycc által az Istennec kedue, malasztya, es draga aiandeki osztogatnac azoknac, à kic vellec io modon élne. A több szentségek között peniglen egic az erőssető szentseg, melynec deakul Confirmatio, Magyarul Bérmálás neue. Kiben szent

* Latin szertartás: 38–53. lap; magyar nyelvű betét: 38–53. lap.
Élőfej: DE CONFIRMATIONE.

lelec adatic a keresztény embernek, a vegre, hogy alhatatos lehessen a hitnek tartásába, batorságos annak vallásába, erős, és gőzedelmes az ű lelki ellenfeji ellen való viaskodásba. Mert miképpen az Ísrael fiai midőn Aegyptusból kiszabadulának, és a vörös tengeren átkelének, mielőtt az ígértnek földre jutottak volna, sőt nyaualyat, és nyomoruságot szenvedének a kietlenbe, és sőt ellenfejekkel (kics űket nem akasriac vala az nekik ígértet től, mezzel folyó földre bebochtani) megviúának, kiknek soha gőzedelmet nem vehettek volna, ha az Istennel kiáltkeppen való, és chodatatos hatalmássa, oltalma, és segetsege velek nem lőtt volna, azonképpen mielőtt noha az ördögnek birtokából a kereltségben egész meg szabadultunk, mind az által valamég ez világnak kietlen pusztaiába budosunk, soha meg nem szűnik a sathan vtans nunc olalkodni, sőt mint egy ordító orofzlány **1. Pet: 5,** körüljár, kerejvén benne, hogy vagy titkon való alnak kiztetésüel, vagy az ű tagiainak, vgy mint hamis prophetának, boztrankoztató életű embereknek, kegyetleneknek, és dihós öldöklőknek általa, elszakaszon miniket az Istentől, meg tagattassa velünk az igaz hitet, meg förtőztetse az kereltségben adatot artatlanságnak ruháját, és csel nappal azon igye-

1. Pet: 5. ...vigyázzatok: mert a' ti ellenségtetek az ördög mint az ordító orofzlány körül-jár, kerejvén a' kit el-nyelleyen: kinek ellene-állatok erőfsek lévén a' hitben ... (8-9).

Marc: [Recte: Máté] 22. ... el hiuák a' hivatalosokat a' menyegzőre, és nem akarnak vala el-jóni (3); Luc: 14. És el-küldé szolgáját a' vachorának óráján, meg-mondani az hivatalosoknak, hogy el-jónének, mert már mindenek el-készítettetek. És kezdék együtt minnyájan magokat menteni (17-18).

Job: 7. Vitézkedés az ember élete a' földön ... (1).

1. Thim: 1. ... vitézkedgyél azok-szerént jó vitéjféget, hited lévén ... (19).

2. Thim: 4. Jó harczot harczoltam, a' futájt el-vegeztem ... (7).

Luc: 24. ... ti pedig a' városban üllyetek, míg nem fel-öltöttétek erővel a' magaságból (49).

2. Cor: 3. ... nem hogy elégendők volnánk mi-magunktól valamit gondolni, úgy mint mi-magunktól: de a' mi elégfeges-vóltunk az Istentől vagon (5). →

2. Cor: 12. ... adatott nékem az én tejtem ősztona a' Sátán angyala, a' ki nyakon chapdojson engem. Ezért háromszor kértem az Urat hogy el-távoznék tőlem ... (7-8).

athan angaltul nyakon veretnőec, háromszor könyörgő Istennec hogy el venne tőle, es monda neki az Isten: elég neked az én malasztom. La: tóde hogy az Istentől adatec szent Pálnac malaszt, es erő, kí által elégendő lőn à fathan ellen valo viaskodásra.

Meg adgya mostanis vőgan azon malasztját Isten, es fel foguerkezzet az ű szent lelkenec általa az mi ellenfogúnc ellen, chac kériűc űtet, es élyűnc az eszközőkcel, melyec által, az ű foc külömb külömb fele malasztos aiandekit osztogatni szokta.

Immar meg kerestelkettűnc, es à kerestőségben à szent Leleknek tisztető malasztja az eredet bűnnec tisztetasára meg adatatot. Ehez szűkölködűnc batoreto, es erősető malasztja nélkülis, hog batorsággal valhásuc hitűncet, es erősen tufakodhásunc ellenseginc ellen. Hol adatic az nekűnc? A kerestésbene? Nem. Más kilső szent iel vagon, kiben az meg adatic. A Confirmatio, az erősető szentség, kit Magasrul Bermalásnac híuunc.

Kerség nélkül meg kerestelkettenece vala immar akoron az apostoloc, midőn à veg vaschora ytan Christus imezt monda szent Peter nec. Simon ime à fathan meg kert titeket hogy ^{Luc: 22.} meg rostallyon mint à buzát. Megint mind az

Luc: 22. Simon, Simon, ímé a' Sátán kívánt titeket hogy meg-rostálna mint a' búzát: én pedig könyörgöttem éretted hogy el ne fodgyon a' te hited ; és te valamikor meg-térvén erősitj-d-meg az atyád-fiait (32).

Matth: 26. tizenkét Apostoloknak. Mindnyájan meg botránkoztok ti ez éjtel én bennem. Mely mondasz éjtel, látsz mint tarának szegényec.

Elkezde a rostalt az ördög, a tanítványoknak a többi időseien meg iedene, es Christust a kerben el haguap el futanac. Peter es Iakobos tanitok követec a papi fejedelem hazához. Ot sem nyuguucc az ördög, ellene tamasztá Peternek, előszer az aito álló erőtlén leanyokat, az vitan a szolgákat fertatni kezdec itet monduan, hogy a Iesus (ki imar foguaivala) tanítványnya volna. Meg iede Iakobos hamar háromszor, es vegre vitan esküvel farkozodalsal, tagadasal tagada azt monduan, hog' ingen sem tudna, ki volna a Iesus. Amak vitanais hogy Christus halottaiból fel tamada, meg is felel mec lőne, aito be zárva lappanguac vala a hazba a sidoktul való feltekbe.

Lattatote, hogy a keresztsegben nem adator volt nekik a szent Léleknek batorato, es erősegtől airtól, hanem az vitan pink ősd napian a tüzes nyelveknec ielben adatec. Es az napitól fogua őftron nem felne lenkitül, hanem batorlással vallac a Iesust, bizuast hirdete az Euangeliomot, es nagy hatalommal lőne tanubizonlagot vitanac fel tamada felől.

Math: 26. Ti minnyájan meg-botránkoztok én-beñem, ez éjjel. Mert írva vagyon : Meg-verem a' pástort, és el-öszolnak a' nyáj juhái (31).

Actor: 2. 4. És jelenének nékik el-öfztatott nyelvek mint a' tűz, és szálla minde-nikre ó-közszülök: és bé-telének minnyájan Szent-Lélekkel ... .

Nem parancsolta volna iduőz. tőne, hog' (à mint nem regens mondam) addig Hierusalemből el ne mennene, meglen magaságból erővel fel öltöztetene, ha à kerestsebbe elég erő adatot volna nekic. De parancsola, es aual meg ielente, hog' több erő nélkül szükölköttec az apostoloc annal, melyet à kerestsebben vöttec vala. Ezekből ertye, hogy maszor, es más iel alai adatot az apostoloknac à vitezkedesre való erő, es hatalom, nem akcor midőn meg kerestelkedene.

Nem különben volt dolgoc à többinekic, kic az apostoloknac ideigben à Christus hitire tertenec.

A Samariabelic Philópnec predicalasa által meg tertenec vala immár, es à Iesusnac neugbe meg kerestelkettec vala, de még à szent Lélec reiaioc nem szállot vala, hanem mikor Peter es Iános hozzáioc iöuenec, feiekre teuec kezeket, es akcor vöuec oszton à szent Léket. Az Ephe susbeliekic az vtan hogy meg keresteltetene, szent Pal kezenec reiaioc teuele által reszesülene à szent Lélekbe. Nem hog' akcoris midőn à kerestseget fel vöttec, reszesec nem lettenec volna à szent Lélec malasztyaba, tauul legén túllunc azt mondani, mert nem üres edgen à kerestseg, hanem tellyes malaszta, de affele malaszta,

Luc: 24. ... a' váraiban üllyetek, míg nem felöltöztettök erővel a' magaságból (49).

melynek miatta az ember büncnek bochanatyát
veszi meg igazul, és Istennek fiaua legyen. A több
malasztoc, és aiandekoc, à több szentségekre ad
datnac, és nevezet keppen, à batoreto, és erősfető
malaszt, à Bermalasnac szentségébe. Kit immar
Apostoloknak, és azoknac tanetuaninac példas
iokból meg bizonyítottam. Mert az Aposto
loc à tűzes nyelűeknek, à Samariabelic, és Ephe
susbelic az Apostoli kezeknek reiaioc teuesenec
altala meg bermaltatuan, vöuec ezt à malasztoc
auag aiandekot, melyrűl mostan szöllunc. Az
Apostoloknak ideigtul fogua peniglen mind ed
dig, meg tartatot az Anyaszentegyhazba ez à
szentség, mikeppen à szent Doctoroknak irasok
ból meg teczic.

Ambr. de his
qui initian'ur
ca: 7 & lib:
3. de Sacera
sap: 2.
Aug: lib: 2.
cont: lit: Pe
til: ca: 104.
& lib: de
Baptismo con:
Donat: ca: 16
Ephe: 4.
Psal: 132.
Rom: 5.

Szent Amburuses szent Agoston, errűl
ertic szent Palnac imillyen parancholattyat.
Meg ne szömorchatoc à szent lelket, kibe meg
iegeztettete. Megint sz: Dauidnac amaz mon
dásat. Mint à fön valo kenet, mely ala foly à sza
kalra, Aaronnac szakalara. És à mit masut irt
szent Pal. Az Istennek szerelme öntetet à ti szi
uetekebe à szent Leleknek altala.

Amaz régi szent Martyr peniglen Mel
chiades igen szépen meg ielenti aztis mire valo
legén à Bermalas, és mit kilömbözzönà kerest
segtűl. Azt mondga, hog à kerestsegeben à Chris
tus

stus vitezi közibe vetetűnc, à Bermalasba illen^{in Epist: ad}
 dő feğuerekkel viadalhoz készttetűnc. **A** ke^{Episcop: Hi-}
 restsegben à szent Lelec malasztyanac tellyes^{spanz de con-}
 voltat adga nekűnc artatlansagra, à Bermalas^{secr: dist: 5.}
 ban à malasztnac őregbűlelet, arra hog^{cap: Spiritus} keduefec^{sanctus.}
 legűnc. **A** keresztsegben vy életre nemzetűnc,
 à keresztseg vtan meg erősettetűnc à viadalra.
A keresztsegben mosodunc, à keresztseg vtan
 vastagulunc. **A** keresztseg, ű magais iduözeti
 azokat, à kic mindiarast à más vilagnac bekefe-
 gère mennec, à Bermalas penig, feğuerkezteti
 azokat, kic è vilagon valo tufakodafokra, es
 viadalokra towab meg tartatnac.

Annacokaert, miuel hog^à Bermalas egic
 à szentsegek nec, mellyec az Apostoloc ideigtűl
 fogua tartatnac az Anyaszentegházban, es az
 emberek nec iduösegekre igen hasznos, illic, es
 szűkseg minden keresztyn nec azon igyekezni,
 hog^{mentűl} hamareb lehet azt fel vegye. Mert
 vallyon ki volna oly az emberi nemzetben, hog^à
 sz Lelec segetsege, esereie nélkül nem szűköl-
 kődnec? Az penig az segetseg, es erő, à Berma-
 lasban, auag^{erősgető} szentsegben adatic. It erőse-
 ti meg Isten mi bennűnc azt, à mit à keresztse-
 gb^{ben} velunc chelekedet. It ad oly vastagsagot,
 hog^à vilagnac, es őrdőgnec kesertése, es ostrom-
 lása ellen győzedelmesen tufakodhasunc, I ha

töréssel, és szemérem nélkül vallást te-
hessünk hitünkünk. Ha pedig a mi vallásunkat,
kereszt, háboru, boszusag, vegezetre öldökies,
es halál követies, mind ezeket bekeuel szenucd-
hessük.

Euseb: lib: 6.

Eccle: Histor:

cap: 33.

Eusebius Cæsariensis, a szent Cornelius
Martyr leueleuel bizonettya hog noha a Nouas-
tuseretnec meg keresztelkedet volt, mind az als-
tal soha nem vötte a szent lelket (erösetesere)
mert mind holtigis soha meg nem bermaltator,
es a szent kenettel meg nem kenetet. Kiböl meg
teczic, hogy a keresztien hitnec meg erösete-
sere, es tökellietesegere, szükölkedic akarkies a
bermalas nélkül.

Ad Iulianum ep-

Iulianum

Epist: 4.

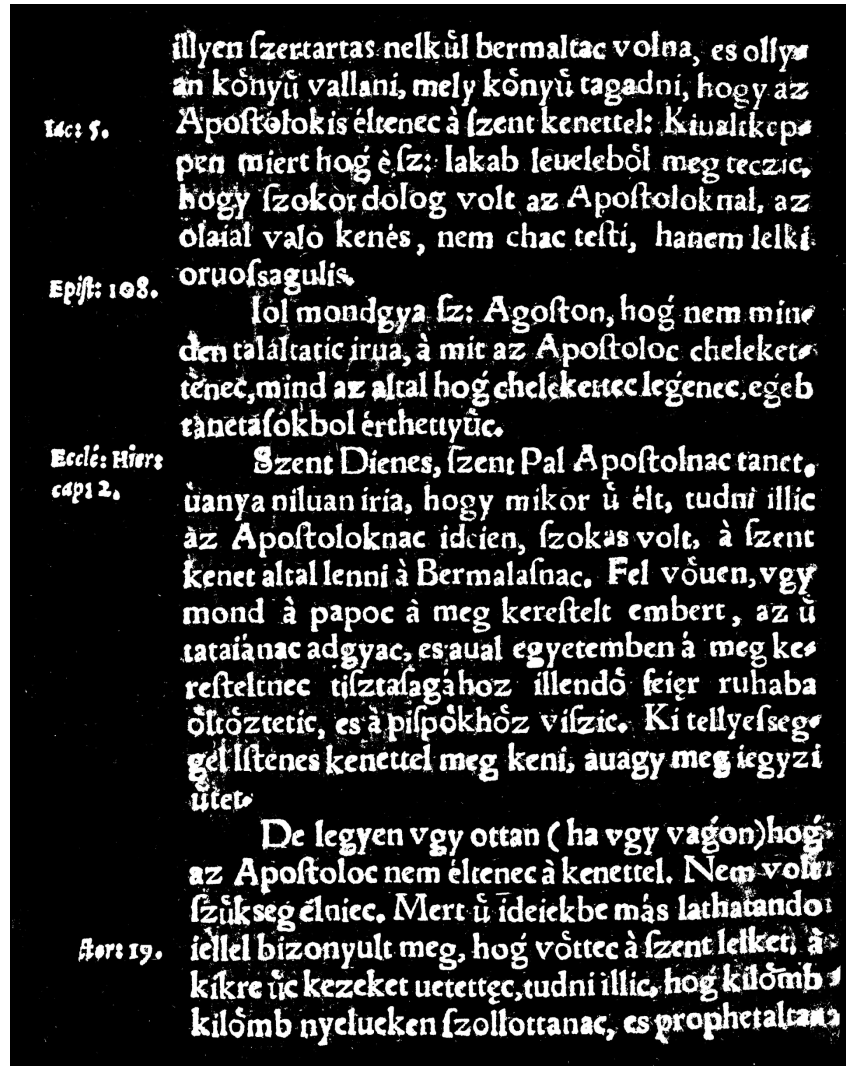
Minec okaért szent Celemenis szent Peter
Apostolnac tanetuanya azt iria, hogy szetni kel-
vionnan születni, es vegezetre püspöktül meg
bermaltatni. Mert a mint (vgy mond) szent
Petertül vöttuc, es a töb apostoloc az vrnac
parancholattyabol minket reia tanetortanac, kü-
lömben tökellietes keresztien senki nem lehet, es
ha valaki meg vralásbol, auagy akarattya sze-
rent bermalás nélkül marad, annac a tökelliete-
sec közöt helye nem leszen.

A ki azért tökellietes keresztien, erös lelki
vitez, a hitben alhatatos, a hitnec vallásaban
batorlagos, minden lelki ellenfegin gyözedel

mes, haborusagoknac szenuedeleben bekefeles akar lenni, es ha à szükseg mutattya, à Iesunac neueért halaltis örömet akar szenuedni, nem chec meg ne vtallya, auagy el ne mulassa, hanem inkább sielsen à bermalasnac szentseget f. l venni.

A mi ennac à szentsegnek à külső iel alat valo szolgaltatásat illeti, am meg hallatoc, hogy az apostoloc kezeknek à hiuekre vetelenec általa szolgaltattac. Kic meg kereszteluen először à hiueket, kezeket vetettec reiaioc, es vgy adator nekic à sz: Lelec. Most sem különben szolgaltattyc annal. Mert à püspököc, kic az Apostoli tisztet viselic, è jelen valo időbenis kezekcel illetic azokat, à kiket meg bermalasnac.

Ha ki peniglen anniből mondana különbsözni à mi szertartásunkat, az Apostoloc szertartásátul, hogy mostan Chrismaba, az az, olajbol, es balsamombol chenaltatot szent kenerbe martya hiueket à püspököc, es aual illeti kenuen à bermalkodonac homlokat, attul én azt kérdés nem honnet tudga, hogy az Apostolokis azt nem miueltec volna? Hogy ha azt feleli, hogy az szent irasba nem talaltatic az apostoloknac effele chelekedetec, én viszontac azt mondom ennac, hogy azis ninchen az irasba, hogy

Iac: 5. Beteg-e valaki közzületek? Vigye-bé az Egyházi-fzolgákat, és imádkozzanak érette, meg-kenvén őtet olajjal az Úr nevében (14).

Act: 19. És midőn Pál reájok tőtte volna kezeit, ő-reájok jöve a' Szent Lélek, és nyelveken szólnak vala, és profétálnak vala (6).

nac, De tuduan hog' idő iartaban ezec à ielec meg szűnendőc valanac, à szent kenetnec szenteselésére tanetac az ű tanetuanyokat, es vgy rendelac, hogy aual vgy mint annac à szentség nec tulajdon kilső allattyauaual élnenec à bermalasba.

Szent Fabian martyr, ennec előtte ezer harom száz, es egynehany estendőuel azt írta, Hogy à mi vrunc Iesus Christus, nagy chőtörtökön, à vég vachora vian tanetotta az Apostolokat à kenetnec szenteselésére. Mikeppen vgy mond à mi előtűnc valoc az Apostoloktul vőttec, es minket reia tanetottanac. Aztis beszelli, hogy mind à Romai, mind az Antiochiabeli, mind à Hierusalem, mind Ephesusi bely egyházac, mellyekben az Apostoloc prædikallottanac, vgyan azont tartyac.

A bizony dolog, hogy mindenkor volt az Apostoloknac idciętul fogua ez à kenettel valo kenes à bermalasba. Kit nem chac szent Dienes bizonyet (à mint meg mondam) hanem à töb szent doctörökis.

Cyprianus martyr az Affricabeli harminczkét püspökökkel egyetembe niluan szolerrül, monduan. Szűkseg megis kenni azt à ki meg keresteltetet, hogy à Chrismát, az az, à kenetet fel vőuen, az Istenec kenette legyen

Epist: ad
Orient:
Episc:

Lib: 1.
Epist: 12.

es à Christufnac malasztya benne talaltasec. A kenet penig kiuel à kereszteltetec meg kenet nec, az oltaron szenteltetic.

Nem hozoc többet elő à szent doctorok ba, hogy hozab ne legyen annal az én beszédem, mint az idő nec rövid volta kiüannya.

Alkolmatos állat peniglen à szent kenet annac jegyzesere, à mit à bermalas chelekedic az ember nec lelkébe. Olai es balsamom vagon à kenetbe. Az olai azt jelenti, hogy eñec è szent seg nec fel vetele által, à ma szent Lelec adatic ember nec, kit az iras olainac neuez. Vgy mond szent Dauid à Christufnac. Meg kent tegedet Isten à te Istened örömnec olaiával; az az, be tótót szent lelkevel. A balsamom vgy mint jó szagu állat, azt mutatya, à mit szent Pál mond, hogy à Christufnac jó szaga vagunc, grched az jó chelekedetec által. Mikeppen hogy másut az almosnalkodást jó illatnac neuezi. Szent Iános penig vgyan kenet nec mondgya à szent lelket, így szoluan. A kenet meg taner tieket. Vruinkis Christufnac, az az, kenet nec neuztetec à szent Lelektül, kiuel tellyes vala, ha Esaiasnac hiszunc.

Pfal: 44.

2. Cor: 2:

Philip: 4.

1. Ioan: 2.
X: 27.

Eja: 61.

De talem azt is keuannátóc tudni, mi oka, hogy à pispóe à kenettel, keresztet jegyez az ember nec homlokán? Meg mondom. Az

Pfal. 44. ... azért kent-meg téged az Isten a' te Istened a' vigajág olajával a' társaid-főlött (8).

2. Cor: 2. ...mert a' Krisztusnak jó illattya vagyunk az Istennek azokban, a' kik üdvözülnek, azokban-is, akik el-vefznek (15).

Philip: 4. ... bévelkődöm: bé-tölttem, el vévén Epafrodítustol a' miket küldöttetek jó illatú szagot, Istennek kedves kellemes áldozatot (18).

1. Ioan: 2. És a' kenet, mellyet tőle vöttetek, meg-maradgyon beñetek (27).

Eja: 61. Az Úr lelke én-rajtam, azért hogy meg-kent engemet az Úr... (1).

homloc à szermeszegec helye. Tudgyad
 tahát, hogy à vegre adatic à Bermalásba à szent
 lelec hogy ne szegyenlyed è vilag elõt, à kereftz
 fan meg holt lefufnac neuet es kereftzit vilélni.
 Touabba azt à kít bermál egy kichinne arczul
 chapia, aual imezt ielentuén, hogy az Euange-
 líomi tudomány, az haborufág szenedcft velé
 le hozza vgyan, De híszem azért adatic nekúnc
 à szent lelec hogy erőfzec legyunc, es meg ne
 fogatkozzunc à túresbe, ha még halált kellene
 is hitúnknec vallása mellet szenedhúnc. Mint
 az Apostoloc, kic órólnec vala raita, hogy
 melroc lettenec volna à Christus neugért boszut
 szenedni,

Ezeket à végre hozam elõ hogy ertuén
 az Bermalásnac szükseges es hafznos voltát,
 igyekezzetec mentül hamareb lehet azt fel vené
 ni. Intlekis titeket, hogy nem kilõmben mint
 à töb szentsegeket eztis bechullyetec szereszé-
 tec es semmikeppen ha lehet à nélkül ne maradá-
 gyaroc. Mert ha valamikor szükõlkõttene
 à kereftzyenec nala nélkül, most leg inkab
 szükõlkõdnec, mindõn soc ellenzõi es haború-
 gatõi vanna à mi vallafunknac, az az à kereftz-
 tyeni igaz tudomannac.

Tahát bizonyára keuanua kel keuannunc.

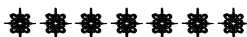
hogy minden hallasztás nélkül hozza iuthad
szunc ehez a szentséghez, kibe mikeppen oda
fel meg mondam, erőszetõ malaszt adatic ne
künc, hogy ezec hatalmat raitunc ne vehesze
nec, hanem inkább mi gõzheszûc meg ûket.
Kit engedgyen nekünc az atya fiu es szent le
lec egy õrõc isten.

*SI FORTE EPISCOPVS
aderit, Confirmationis Sacramentum
administraturus addantur hæc
quæ sequuntur.*

IMe ielen vágon az egyhazi feiedelem Pispóc
Vram, ki az ű tiszttinec meltosága es hatal
ma szerent meg Bermál mindent, a ki bermala
kozni akar. Iarullyatoc hozzá azert, tizta szíuel
es a büntül meg tiszttulatot lelki esmerettel. Ha
ki peniglen közzületec valami halálos bünt
érez magában, meg gyünnyec előszer, es a pæ
nitenciánac méltó gümölchet teremche. A ki
égczer fel vette a Bermalast, malszor fel ne vegc.
Tatáta az az kerest apia, auagy annya legyen
mindennec a ki oda járul. Valami kichin ru
hachkátis hozzon kezébe, kiuel a fejt be kõ
szec meg a szent kenet raita meg szarad. Mics
kor a meg szaradand, a kötést egyhazi ember

rel odoztalsa el rulla, es à ruhachkát vetteze à tűzbe, à kenet helyet penig szentelt vízbe egy keufze meg mosáza.

A ki ű maga meg nem bermálatot maš nac tatáia nem lehet addig, még meg nem bermaltatic. A Tatác közöt, es azoc közöt kiket à bermaláfra elő vísznec es ott tartnac, megint ezeknec szűlei közöt, szinten azonkeppen mint à kereszttségben komaság es lelki atyafiság tamad. Senki az ű tulaidon gyermekit auagy atyafiat elő ne vígye, hanem idegennel vitése elő. Oly kichin gyermecket sem kel bermaláfra vinni à kinec anni eszechkeie nem volna, hogy időuel meg emlekezheteiec rulla hogy meg bermalkozot. Ilyen szertartást kel tartanotoc ennec à szentségnek fel vetes lébe.

Házasságkötés*

ORDO ET RITVS CON-
iungendi Sponsam & Sponsam in
facie ecclesie.

Denuntiationis autem forma talis esse poterit, quando Sponsa fuerit puella.

N akaria magához házás tarsul venni **N.** aszont, **N.** leanyat ha valaki ezec közöt, Atyafisagot, fogorsagot, komasagot auagy akarmiegyeb oly dolgot tud, ki miat házassag köztöt nem lehetne, tartozic az Anyaszenteg haznac hirre tenni.

Si autem Sponsa erit vidua.

N. akaria házass tarsul magához venni, az meg holt **N.** özueggye maradot feleleget. Ha valaki ezec közöt &c.

* Latin szertartás: 53–73. lap, magyar nyelvű betétek: 53–63, 63–64, 69–70. lap.

Élőfej: COPVLATIO CONIVGVM.

*EXHORTATIO AD SPON-
sum & Sponsam, ac alios circum-
stantes, de S. Matrimonio.*

Miel hogy az házasság nagy szentseg, es
à Christulnac az ű jegyesehez az Anya-
szentegyházhoz való eggesülesegnec szent iele,
melto dolog hogy ti, kie mostan adgatoe az ha-
zassagnac rendire magatokat, meg tanullyatoc,
es meg erchetec, mint keltyen a szent házasság-
ban keresztienül elnetec. Hogy à ti tarsaságtoc,
à Christulnac, es az Anyaszentegyháznac tarsol-
kadafoknac peldaiat követsce, es à szerent talál-
tatsce.

Leg előszer azért, à nemes vő legeni közöt
Christus közöt, es az ű szerelmes jegese közöt
az Anyaszentegyház közöt, nagy bekefeg va-
gyon, szeretet vagyon, es egyenlseg vagyon.
Egyetertenee űc mindenben, es sziuóc szerent
szeretic egymást. Mert nem visszauonyalsnac,
hanem egyyels: ignec Istene à mi Istenuinc, azt
írta szent Pál. Sőt à bekefegyet nem chacekuan-
ta, hanem vgan aiandekozta, es tulajdonetotta
az Anyaszentegyháznac. Es az ű nag buzgo sze-
relmehöl jegeseért adta magat. Rövid beszeddél,
Az én szeretőm nekem, es én neki, azt mondga

1. Cor: 14.

Iohan: 14.

Ephes: 5.

Cant: 2.

1. Cor: 14. Mert nem a' visszavonyásé az Isten, hanem a' békejségé ... (33).
Iohan: 14. Békejséget hagyok néktek, az én békejségemet adom néktek (27).
Ephes: 5. Férfiak szerejsétek a' ti felejségteket, a' mint Kriftus-is szerette az
Anyaszentegyházat, és önnön-magát adta érette (25).
Cant: 2. Az én szerelmefem enyim, és én övé ... (16).

együtt az Anyaszentegyház. Mely mondas fö-
lötté igen nagy szerelmet, es eggyelseget jelent
lenni Christus között, (az Anyaszentegyház
között).

Szinten ilyen szeretetnec, bekelegnec, es
eggyelagnec kel talatni az hazas en.berec
közöttis, Minden haborunac penig, egegetlen
segnec, haragnac, irigysegnec tauol kel iarni ű
Eccle: 25.1 rülöc. Hallyatoke mit ir eggyüt a bölc. Há-
röm dologba tölt, vgmönd, kedue az én lelkem-
nec, mely dolgoc kellemetesecc mind Istenec,
s-mind embernec előtte. Atyafiak között való
egyenesecc, közelek nec szerelme, a ferfiu, es az
al-onyallat, kic mindenbe egyet értenec. Hallya-
Ephes: 5. toc azis, mit paranchol Izent Pal a feriek nec.
Ferfiac szerelsetec a ti felelegteket, mint Christus
Tit: 2. szerette az Anyaszentegyházat. Titus pispökö-
tis arra inti, reia figyelmezzen, hogy az ifiu aszo-
nyoc szerelsetec az ű ferieket. Megint masut
imigyen beszélget.

Soha senki az ű testet nem gyűlölte, hanem
Ephes: 5. táplállya, es élteti azt, mint Christus az Anya-
szentegyházat. Mert az ű testnec tagiai vagunc,
Gen: 2. az ű húsfabol, es az ű tetemiből. Ezert el-hagga
ember attyát, anyát, es az ű felelegehez ragalza-
kodic, es ketten egy testbe lesz nec. Mint ha imezt
mondana. Az aszonyembernec teste, az ű ferie

Eccle: 25. Három dologban tölt kedve lelkemnek, mellyek kedvesek az Isten 's
az emberek előtt. Az atyafiak egyeisége, és a' felebarátok szeretete, és egy-
másjal jól tárjalkodo férfiu és aszjzony-állat (1-2).

Ephes: 5. Férfiak szerelsetek a' ti felelegteket, a' mint Kriftus-is szerette az
Anyaszentegyházat, és önnön-magát adta érte... (25).

Tit: 2. ...okofságra tanítják az ifiu aszjzonyokat, hogy az ó férjeket szerelsetek (4).

Ephes: 5. Mert Joha senki a' maga testét ne gyűlölte: hanem neveli, és táplállya
azt, a'mint Kriftus-is az Anyaszentegyházat... (29).

Gen: 2. Ez mostan, chont az én chontaimból, és hús az én hűfomból: ez hivat-
tatik Férfiúinak, mert férfiúból vétetett. →

Annak-okaért el-hadgya ember az atyát, és anyját, és ragaszkodik az ő felelőségéhez : és léznek ketten egy testben (23-24).

teste: Vízontac à ferfiunac teste, az ű felelőge teste, mint hogy az anyaszentegyhaz à Christus teste, es mi az ű husából, tetemiből vagunc, ű megint à mienkből. Mikeppen azért à természet azt hozta, hogy minden ember szeresse az ű testet, es természet ellen volna, hogy valaki tulajdon testet gyűlöljie. Színten azonkeppen, à természet mutattya, hogy embernek hazafarsat szeretni kel, megint à természet tiltya, hogy gyűlöljie. Es mikeppen à Christus az anyaszentegyhazat, es az anyaszentegyhaz Christust szereti, azon forman à hazas embernek tista, es igaz szeretettel kel egymashoz ragaskodnioc.

Masodszor, à Christus feie az Anyaszentegyhaznac, es az Anyaszentegyhaz minden engedelmelegbe halgattya à Christust. Így kel à hazas emberec közöttis lenni. A ferfiunac Istennek rendelete szerent feie az ű felelőge, az aszonember penig tartozic halgarni feriget, es neki engedni. Azert szolla Isten ilyen szokcal Euanac. A ferfiunac hatalma alatt léz, es ű uralkodik te rajtad. Ephes: 1.
Colof: 1.
Gen: 3.

Szent Palis à vegre tanetya imigyen az aszonembereket. Az aszonember, vgy mond, az ű ferfiunacnek vgy mint az vruac engedelmeleg legyenec, mert à ferfiunac feie az aszonembernek, mint Ephes: 5.

Ephes: 1. ... őtet tőtte fejevé az egész Anyaszentegyháznak, melly az ő teste ... (23).

Colof: 1. ... hallottátok, és meg-ismértétek az Isten malasztyát igazán ... (6).

Gen: 3. ... a' férfiú hatalma alatt lézsz, és ő uralkodik rajtad (16).

Ephes: 5. Az aszfzonyok az ő férjeknek engedgyenek, mint az Úrnak: mert a' férfiú, feje az aszfzonymnak: a' mint a' Kristus feje az Anyaszentegyháznak (23).

Christus az Anyaszentegyháznak. Azert mi-
 keppen az Anyaszentegyház Christusnac: azon
 modon az aszonnetec mindenbe birtokok alatt
 legyenec az ű férfieknac. Szent Peter sem kü-
 lömbet beszél ezeknel, sőt arra inti ezis az aszon-
 okat, hogy férfiekhez engedelmesseggel legyen-
 nec, mint az vrhoz, es à mint Sara enged vala
 Abrahamnac, vranac híván űtet. Holot mind
 az által eszetekbe kel vennenec, hogy noha az
 vr Isten à férfiunac hatalmat adot, es birodalmat,
 mind feleslegen, mind gyermekin, es cheleden: De
 azert illic, hogy à férfi azt à hatalmat, es biro-
 dalmat, nem dihséggel, hanem mertekletel-
 sseggel, es okosaggal gyakorlya. Ne legyen habora-
 go, ne szitkos, ne haragos, ne verekedő. Mert
 effele dolog semmit nem használ, hanem inkab
 fokot árt az hazaságban. Sőt az ű tisztit sze-
 led erkölchel, gyönyörűfezes beszédvel visely e
 es miuellye. Mikeppen az édes Christus nem
 kegyetlenfeggel, hanem kegyelsséggel, bírja, es
 igazgattya az Anyaszentegyházat. Ez à mit
 szent Peter szól együt monduan. A férfiakis
 vgy lakianac feleslegekcel, à mint értelmese-
 knec, es tisztelsséget tegyenec az aszonyallat ede-
 nec, vgy mint érdilembnec, es vgy mint azok-
 nac, kic űk is örökösai az Istenec kedueböl ada-
 tot életnec.

1. Pet: 3. ... Istenben-bízo aszszony'állatok-is, birtokok-alatt lévén az ő tulajdon
 férjeknek. Mint Sára engedett Abrahamnac, urának híván őtet (6).
1. Pet: 3. A' férfiak hasonló-képpen együt lakván okoság-szerént, mint asz-
 szonyi gyarlóbb edénynek tisztelsséget adván, úgy mint ő örökös-társoknak-is
 a' kegyelemből-való életben: hogy meg ne bántájsanak a' ti imádjágitok (7).

Harmadsor az Christusnac, es Anyaszent-
egyhaznac lelki hazasagoknac kötele, meg-
ödhatalan, es valhatalan. Christus minden
kor velle vagyon az Anyaszentegyhazal: me-
gint az Anyaszentegyhaz szüntelen Christus-
nal marad.

Magamnak jegyezlek azt mondgya Isten
Of: 2.
Esa: 62.
Ofeinal, tegedet örökre, Ismet Esaiainal. Vy
neued leszen teneked, oly, a kit az Istenec szia
neuzet, nem hjuatol soha többbe el hagyator-
nac. Ezenkeppen a férfiu, es az aszonyallat kö-
zöt, holtig va'o elualasthatatlan tarsasag az
hazasag. Egyic azért a masiktul el ne vallyec,
es egymast holtig el ne haggac. A mit Isten egye-
be kötöt, azt paranchollya vrunc, hogy azt em-
ber el ne valaszja. Vagy iol vagyon dolgoc, vag'
nem iol, vag' egelsegelec vagy nem, de eg mastul
el nem valhatnac. Igy szol a hazasoknac szent
Pal. Nem en parancholom, hanem az vr hogy
az aszonyember el ne vallyec az u ferietul. Hog'
ha el valand, hazasag nelkül maradgon, auagy
a feriquel bekeltetsec meg. Es a ferf. u az u fele-
seget el ne hagyja.

Negyedszer. A Christus, es az anyaszent-
egyhaz között oly tista hazasag vagyon, hogy
egyic a masic kiuül egyebbel nem tarsalkodic.
Ninchen Christusnac töb szerelmese az Anya-

Of: 2. És magamnak jegyezlek téged örökké ... (19).

Esa: 62. ... és új névvel hivattatol, mellyet az Úr Jzája fog-nevezni (2).

Math: 19. A' mit azért az Isten egybe-szerzett, az ember el ne válassza (6b).

I. Cor: 7. Azoknak pedig, a' kik házasságban vannak, nem én parancholom, ha-
nem az Úr, hogy a' felesége el ne menyen a' férjétől: hogy-ha el-mégyen, há-
zasság-nélkül maradgon, vagy a' férjével meg-békélyék (10-11).

szentegyhaznal, sém az Anyaszentegyhaznac
töb Christusnal. Azonkeppen kell a keresztya-
en hazas embereknekis egymashoz magokat
tartanioc. A ferfiu többet ne esmerien az ű fe-
lefegeuel, es senkiuel egyebbel ne ölgýűllyön.

Tob: 4.

Mint amaz iambor ven Thobias taneritya
vala az ű fiat monduan neki. Meg őrizd fiam
magadat minden fertelmesegetul, es felefegeddel
meg elegenduen, soha senkiuel ne vetkezzel.
Viszontac az aszonemberis hiu legyen ferige-
nec, masra ne nęzen, es miasal ne tarsalkodgyec.
Mind egyiknec f-mind masiknac szeme elöt fo-
rogion az Istenec hatodic parancholattya. Ne
paraznalkodgyal.

Cor: 6,
13.

Es szent Palnac imillyen mondasi. Az ha-
zafsag töröc, Istenec orsfagát nem veszi. A pa-
raznakat, es hazafsag töröket Isten meg iteli.

Math: 25.

Óródsör, a nemes, es tiszteltes vő legeny a
Christus, menyeközöt tart, az ű szép matka-
iaual, nem chac e földön, hanem fokcal inkább
az öröc életnece dichösegebe. Mert el közeli-
get az idő, mik or imillyen kiáltas lész. Ime
el iút a vő legeny, menyetec ki eleibe, hogy be-
mehessetec velle a menyeközöbe. Akcor a mi
vrunc ilyen szép gyönyörűleges szokcal fog
iegyefenece szollani.

Cant: 4.

ly hozzam szerelmes matkám Libanus

Tob: 4. Ódd magad fiam minden paráznajágtól, és feleféged-kívül Joha ne en-
gedgyed hogy vétket tudgy (13).

I. Cor: 6. 13. Sem a' paráznák, ... sem a' házafság-rontók ... sem a' férfiakkal kő-
zősülök ... az Isten országát ne bírják.

Math: 25. Éj-félkor pedig kiáltás lőn: Imé a' vő-legény jó, mennyetek eleibe (6).

Cant: 4. Jój-elő a' Libanusból, jój-elő: meg-koronáztatol Ámana hegyéről...(8).

bol, iuy hozam, es meg Coronasztatol. Iere Cant: 5.
 az én kertembe édes hugom jegyefem: A paras
 dichomnac kertébe, holot à szent angyaloc meg
 mondhatatlan nagy örömmel szolnac egymal
 nac monduan: örölyünc, es vigadgyunc, es di Apoc: 19.
 cheriuc az Istent, mert el iüt à barannac menye
 kezöie, es az ű felesége el készült. Oh mely Luc: 14.
 boldogemberec lesz nec azoc, valakic el hiuatt Apoc: 19.
 tatnac, es el menne à barany menyekezöinec
 vachoraira. Vgy kel à keresztien hazasembe
 reknek is életeket è földön viselni, hogy ez idő
 szerent valo, es el mulando gyönyörűleg miat,
 ki ne rekésztesene az menyei dichőség nec me
 nyeközöieből. Es vgy ne iarianac, mint amaz Luc: 14.
 nem igen io hazas, ki azt monda, hogy ű el nem
 mehet à vachorara, mert meg hazasodot. Es
 annakokaért azoc köze szamlaltatec, kikrit
 Christus imigen szolla. Mondom tinektec,
 hogy senki à ferfiac közzül, à kic hiuattanac,
 meg nem kóstollya az én vachoramát.
 Es vgy ne iarianac, mint à vízözönkorbe Luc: 17.
 liec iarianac, kic esz nec isz nac, hazaskodnac va
 la mind addig, még Noe be mene à barkaba. Es
 à vízözön hertelen reiaioc iüue, fel veszte
 űket.
 Im meg hallatoc szerelmes atyamfiai à me
 nire az idő nec rövid volta engedé à keresztien

Cant: 5. Jőjön az én szerelmejem az ő kertébe, és egyék az ő almái gyümölcsé-
 ben. Az én kertembe jöttem én húgom jegyefem ... (1-2).

Apoc: 19. Örüllyünk, és örvendezzünk, és adgyunk dichóféget ó-néki: mert el-
 jött a' Bárány menyegzője, és az ő felesége el-készítette magát (7).

Luc: 14. Feleféget vőttem, és azért nem mehetek-el (20). Mondom pedig nék-
 tek, hogy senki ama' férfiak-közzül a' kik hivattattak, meg nem kóstollya az
 én vachoramát (24). →

Apoc: 19. Bóldogok, a' kik a' Bárány menyegzőjének vachorájára hívatattak (9).

Luc: 17. És a' mint lótt a' Nóe napjaiban, úgy lesz az ember Fiának napjaiban is. Éjsznek és ifznak vala: feleségeket vélsznek vala, és férjnek adattatnak vala, mind a' napig, melyben bé-méne Nóe a' bárkába; és el-jöve a' víz-özön, és el-vezté minnyájokat (26-27).

hazafoknac mint kellyen az ű hazafsagokat, à
Christusnac, es az Anyaszenteegyhaznac hazaf-
sagahoz szabni. Kiualkkeppen imez öt dolog-
ban. Hogy bekelsegben, es egyenelsegben él-
lyenec. Hogy à ferfiu, vgy mint az aszonyal-
lalnac feie, tzerelembe, es tistefsegbe tarcha fele-
seget. Viszontac az aszonemberis fellye, tistef-
lye, bóchüllye feriet, es engedelmes legyen hoza.
Hogy mind ketten el valhatatlanul tarchac à
hazafsagot, egymást el ne haggyac,

Hogy hiuec legyenec egymashoz. Hogy
vgy éllyenec à hazafsagban, hogy vegre az ara-
atlan barannac örökec valo menyekezoiebe
be mehelsenec.

Nagy dolgoc vgyan ezec, es ollyac, mel-
lyeket az emberec tulaidon ereiekcel meg nem
miuelhetnenec. De ennec à hazafsag szentlegge-
nec fel vetelébe, az Istenec malastya adatic-
nekic, kialtal meg miuelhetic. Adatic mon-
dom; hanem vgy mint à poganyoc, mint az oka-
talan barmoc hanem io kezülettel iarulnac à
hazafsaghoz. Hittel, bünökön valo töredel-
mefseggel, Isteni felelemmel, es io igyekezettel.
Nem testeknec kedue töltelért, hanem à mi
vegre Isten szerzette à hazafsagot, à vegre ha-
zafsodnac meg. Hogy egymás segetőc legye-
nec. Hogy ű általac szamosodgyec, es szapo-

Tob: 8.
P/al: 31.

Tob: 8. ...szentek fiai vagyunk, és nem egyesülhetünk úgy, mint a' pogányok
kik nem tudgyák az Ijtent (5). →

Pfal: 31. ... az Úrban bízót környül-vé(zi az irgalmas)ság (10).

rodgyec az Istenec népe. Hogy è törüeny
szerent való tarfalkodas által, oltalmazhasac
magokartertelmes élettül.

Immaron azért ties kie most hazasodtoe
meg, ehez tarchatoc magatokat, es ha azt miue-
litec, à kegyelmes Isten, ki Adamot Euáual,
Abrahamot Saráual, Ilaakot Rebekcaual, To-
biaft Saráual, Zachariaft Ersebettel egybe adá,
es kalfdag aldomasauual be tölte, meg áld, es meg
szentel titeketis. Es malasztot ád hozza, hogy
az ű rendelete szerent keshelsétec, viselhesé-
tec, es vegezhesétec el à ti hazasagtokat,

Sacerdos, Ki neued? Sponsus, Janos auag N.
Sa: N. Kérdlec tegedet à te keresztyn hitede
re, mond meg igazan, nem köteleztede ma-
gadat valakinec másnac, è tiftelleges szemelye-
nec kiáüle (ostendendo sponsam) hazas-
gra, auagy nem töltele egyebnec fogadaft,
hogy űet hazasatful el akarnad venni?
Spon: Nem.

Sac: Szeretede ezt è személyt? Sponsus,
szeretem.

Sa: Akarode hazastársul hozad venni?
Spon: Akarom.

Sac: Mégis hitedre kérdlec, ninchene ti
közöttetec valami atyafisag, fogorsag, komasag,
auagy egyeb oly dolog, ki miat hazafsagra
egybe nem adhatnatoc? Spon: Ninchen.

Deinde Sacerdos eodem modo interroget
sponsam, & illa respondeat.

Sa: Ki neued? Sponsa. Katalin, vagy N.

Sa: N. A te keresztven hitedre kérdlec te-
gedet, mond meg igazan: Nem köteleztede
magadat másnac valakinec hazafsagra è iam-
bornac kiuüle (ostendendo sponsum) auagy
nem töttale egyebnec fogadast, hogy hazastar-
sul hozza mennel? Sponsa, Nem.

Sa: Szeretede è iambor legent? Spon:
Szeretem.

Sa: Akarsze hazastársul hozza menni?
Sponsa, akaroc.

Sa. Mégis hitedre kérdlec, Ninchene ti
közöttetec valami atyafisag, fogorsag, komasag,
auagy egyeb oly dolog, ki miat hazafsagra egbe
nem adhatnatoc? Sponsa, Ninchen.

Postremo pro more in hac patria vſitato, dextris ipſorum, ſuper Sanctis reliquijs collocatis, faciat ſacerdos eos ſingillatim iurare, ipſo in proferendo verba iuramenti in ſecunda præeunte, illis vero in prima perſona ſubſequentibus. Et primo quidem Sponſum hoc modo.

Sacerdos. Iſten tegeđet vgy ſegellyen.
 Sponſus. Iſten engemet vgy ſegellyen. Sa: Boldog aſzony. Sponſus, Boldog aſzony. Sacer: Iſten nec minden ſzenti. Spon: Iſten nec minden ſzenti. Sa: hogy è tiſztelſeges ſzemelyt ſzeres ted. Spon: hogy è tiſztelſeges ſzemelyt ſzeres tem. Sac: r: Szeretuen hozzađ veſzed haſas tarſul. Spon: Szeretuen hozzam veſzem haſas tarſul. Sac: Iſteñec rendelete ſzerent. Spon: Iſten nec rendelete ſzerent. Sac: A keresztyn Anyaſzentegyhaznac ſzokasa ſzerent. Spon: A keresztyn Anyaſzentegyhaznac ſzokasa ſzerent. Sac: Es hogy űtet el nem hagyod. Spon: Es hogy űtet el nem hagyom. Sac: Holtodig-

lan f-holtaiglan. Spon: holtomiglan f-holtaiglan. Sacer: Seminemű nyaualyaiaban. Spon: Seminemű nyaualyaiaban. Sac: Isten tegedet vgy segelyen. Spon: Isten engemet vgy segelyen.

Deinde sponsam hoc pacto

SAc: Isten tegedet vgy segellyen. **S**ponsa Isten engemet vgy segellyen. **S**ac: Boldog asszony. **S**pon: Boldog asszony. **S**ac: Istenec minden szenti. **S**pon: Istenec minden szenti. **S**ac: Hog è iambort szereted. **S**pon: Hog è iambort szeretem. **S**a: Szeretuen hozza még hazas tarsul. **S**pon: Szeretuen hozza megyec hazas tarsul. **S**ac: Istenec rendelese szerent. **S**ponsa. Istenec rendelese szerent. **S**a: A kereszttyen Anyaszentegyhaznac szokasa szerent. **S**pon: A kereszttyen Anyaszentegyhaznac szokasa szerent. **S**ac: Es hogy utet el nem hagyod. **S**pon: Es hogy utet el nem hagyom. **S**ac: Holtodiglan holtaiglan. **S**pon: holtomiglan holtaiglan. **S**acer: Seminemű nyauolyaiaba. **S**pon: Seminemű nyauolyaiaba. **S**ac: Isten tegedet vgy segellyen. **S**pon: Isten engemet vgy segellyen.

Tunc aspergat eos aqua benedicta & dimittat in pace.

Gyóntatás*

*MODVS AUDIENDÆ
Confessionis pœnitentium*

*Deinde moneat, ut utroque genu flexo, uultus
que non in sacerdotem, sed ad dextrum uel sinistrum
latus eius conuerso, signo sanctæ crucis se muniat dicens.*
Attyanac, es Fiunac, es szent Lgleknec neugben,
Amen.

*Postea iubeat ut confessionem generalem rectet,
quam si pœnitens ignoraret, sacerdos eum præeat di-
cendo.*

GYunom Vram istennec, Boldog aszonnac,
szent Peter. Apostolnac, szent Pal Apo-
stolnac, es mind à tób szenteknec. Vallom ma-
gamat vetkefsznec lenni, soc szantalan gonosz

* Latin szertartási utasítás: 76, 77, 80, 90–91, 95. lap; magyar
betétek: 76–79, 80–96. lap.
Élőfej: CONFESSARII INSTRVCTIO.

gondolatimba, beszédimbe, es chelekedetimbe. Mindennemű bűneimbe hagyom Isten előtt bűnösse magamat. Kérem vram Istent, bochasza meg bűneimet: Kérem aszonyomat szűz Mariat, szent Peter Apostolt, szent Pal Apostolt, es n ind a több szenteket, tamadgyanac mellett, imadgyanac Istent érettem. Kérlec tegetis lelki atyam, imadgy Istent érettem, halgald meg az én gyunafomat, es bűneimről való valólasolat, es oldoz meg engemet az vr Istentől neked adatot hatalommal.

Deinde Sacerdos exhortetur poenitentem ad ueram ac sinceram peccatorum suorum confessionem, bis aut similibus uerbis.

SZERELMES attyamfia, tudgyuc azt hogy mindnyaián bűnösök vagyunc, es hogy senki közöttünk ni cheni ki ez ielen való gyarlo életben az vr Isten ellen soc keppen nem vetkezet volna. De aztis tudgyuc, hogy a mi vrunc Iesus Christus a bűnösökért iutt e vilagra. Míkepén ünén maga tanubizonyisagot teszen felőle monduan. Nem igazakat iüttem híni, hanem ^{Math: 9.} a bűnösöket: Tanubizonyisagot teszen szent ^{1. Thim: 1.} Palis, a hol imezt beszelli. Igaz es kellemetes beszedez, hogy az vr Iesus Christus e vilagra iutt a bűnösöket meg szabadedani. Sőt vgyan

Math: 9. Mert nem jöttem az igazakat híni, hanem a' bűnösöket (13).

1. Thim: 1. ... Jépus e' világra jött a' bűnösöket üdvözíteni ... (15).

meg esküt raita à mi Istenünce, hogy nem akaria à bűnös embernek halálát, hanem azt kívánja, hogy meg teryen es élyen. Fogadastis őt fészölle, hogy valamely orába ű hozza fohaszkodandic es poenitentiat tartand à bűnös, azonal meg bochattya bűneit, es soha többé azokról meg nem emlekezie.

Ezket értuen, miuel hogy te is, egy vagy à bűnösök közzül, vgy mint ki sokfor Isten ellen vétettel, az ű parancholatic meg szegted, es akarattya ellen iartal, ved eszedbe magadat, es ter meg. Tarch pænitentiat, sirasad à te bűneidet. Isten elõt es én elõttem, ki noha mellelatu, mind az által egyhazi szolga vagyoc, tegy gyunast, az az, vallast à te bűneidrül. Azokról kiualtkeppen, mellyec à te lelki esmeretedet leg fellyeb furdallyac, es rettegetic. Kitha meg miuellsz, en tegedet az Isten igeiböl meg tanetlac, mit kellyen touabba miuelned. Christustul Anyaszentegyhaznac adatot kulchoknac ere iguel meg odozlac, es bűneidet meg bochatom. Kiböl à te lelkednec nagy vigasztalafa, öröme, es nyugodalma köuetkezie. Mert tudod hogy à mi vrunknac igereti szerent mi, az egyhazi emberec, è földön meg odozunc, meg odozuan leszen az menyországbanis, es valakiknec bűnöket meg bochattyc, meg bochattatic azoknac menybenis.

Math: 18,

Ioán: 20,

[Ezék 33,11 ... nem akarom az istentelennek halálát, hanem hogy megtérjen ... és élyen. — Jer 31,34 ... bűnökről többé meg nem emlékezem.]

Math: 18. ... valamiket meg-óldoztok a' földön, meg-óldozva léfznek menybenis (18).

Ioán: 20. ... a' kiknek bűnöket meg-bochattyátok, meg-bocháttatnak nékik : és a' kiknek meg-tarttyátok, meg vannak tartva (23).

Ha Isten elôt, ki mindeneket lát, nem szégyenlettel meg miuelni a bûnt, ne szégyened én elôttem is meg vallani. Iob, hogy én elôttem, ki szinten olyan bûnös vagyoc mint te, pironkodgyal egy keues ideig, hogy sem mint itelet napian az öröc biro elôt, a szent angyaloc elôt, es mind az egesz világ elôt szégyenkedgyel. A mirül most igaz gyunaft tesz, azt akcor szégyemdre nem vetid, de ha valamit most el tickölsz, es el tagacz, akcoron öröc szégyenedre, es kará hozatodra szégyemdre hanyatatic.

Oruos vagyoc, vgy tudlac tegedet oruoslani, ha betegleget meg ielened. Taneto, es oktato vagyoc, vgy tudlac tanetani, es oktatni, ha értem a te fogyatkozafidat, es szüklegidet. Kesz vagyoc teneked szolgálni, chac érchem mibe szükölködöl az én szolgalatom nekül.

Szabadon es bizuast meg mondhatod pedig ennekem minden dolgaidat, mert el higgyed felölem, hogy el lesz nec temeteten én nallam, es soha senki tüllem meg nem érti. Lás hozza azért dolgodhoz, es töredelmes szíuel ielengesd ki a te vetkeidet.

Huiusmodi exhortatione præmissa, Sacerdos penitentem, si ignotus ei est, interroget de statu & conditione sua, ut eo melius & commodius deinceps ipsum de peccatorum circumstantiis examinare sciat.

SZerelmes atyámfia, A felleges mindenható
 V r Isten, à tiz parancholatba meg jelentette
 minekűnc az ű szent akarattyat. Előnkbe atta
 aztis à mit kęuan, aztis à mit tilt mi tülűnc.

Tekench be azért à parancholatoknac rendibe,
 mint egy tükörbe, es lásd meg mellicellen mit
 vetőrtel gondolatodban, beszededben, es chele
 kedetedben. Hattale valamit hatra abban, à mit
 kęuan, es mieltele valamit ollyat, mellyet tilt
 Isten te tuled.

Az első parancholatrul.

AZ első parancholat imez. *Ne legyened ide-*
gen Istenid en előttem. Kiben azt kiuanya à
 mi vrunc mi tülűnc, hogy igaz hittel, erős re-
 menséggel, es buzgo szeretettel ragazkodgunc
 ű hozza, es se gondolatunkba, se beszédűnkbe,
 se chelekedetűnkbe oly dolog ne talaltasec, ki
 az hittel, remenséggel, es szeretettel ellenkedne. *peccata contra*

1. **L**egelőszer azért azt kérdem tuled, *hatra fidem.*
 teuleggettele valamikor à hit dolgaban, Tar-
 tottale, auagy tartasze valami oly velekedést,
 teuleggest, eretnekesget, mely à közönleges Ro-
 mai egyhaznac hituel ellenkedic, auagy attul
 külömböz?

2. **K**etelkedtele, auagy ketelkedele à hitnec
 valamely agazattya felől?

3. **T**anetottale, auagy intettele valakiket te-
 uelygesre?

4. **O**luaftade az eretnekek nec könyuöket,
 es irasokat?

5. T artottale affele könyueket, auagy mostan tartasze nallad?

6. H algattade à Romai hittül szakat prædikatoroknac prædikatioiokat?

7. K edueztele valaha az Eretnekek nec, mentettede es oltalmaztade úker?

8. B mbertül valo feltedbe, auagy szegyenledbe tagattade meg hitedet, hãlgattale valaha, midõn à te hitedrül szükseg volt volna vallast tenned?

9. V etekettele parazt leuen à hit felõl?

10. H ittade az ördögöt segetségül?

11. B űbaios, babonas, varaslo es ördöngös tudomant, tanultale, auagy egyebeket tanetotale reia?

12. H ittele alomnac, bűuölök nec, baioloknac, varaslaknac, es iűuendõt mondoknac, Ertekeztele, es kerdezkettele ű rüllõc, folyamtale valami szüksegedbe hozzáioc?

13. *Peccata contra spem.* Az Isten nec irgalmassaga felõl voltalg ketes?

14. M iuetele valamigonofzt ahoz biztodb, hogy az Isten irgalmas, es meg bochatya?

15. B iztale fölõtteb magadba, elmgedbe, erõdbe, kaszdagfagodba, tulaidon erdemedbe?

16. B iztale valamely emberekbe fellyeb, hogy sem mint Istenbe?

17. Gyűlöltede valaha az Istent, es ha gyűlölted miért? Peccata contra charitatem.

18. Az Istent szerettede vgy mint nem ű magart, hanem è vilagi haszongrt, es io tetemenyert?

19. Tennen magadat, auagy akarmely egéb embereket szerettede fellyeb litennel?

20. Zugottale, es panaszkottale Isten elen azért, hogy à mit túle kiuantal, vgy mint, io egelséget, kaszdagsagot, io szerenhet, auagy akarmit egyebet, meg nem atta teneked?

21. Chelekedettele valamit Isten ellen emberei keduert?

22. Mulattade el valaha az Isteni szolgálástot, auagy akar mi io chelekedet, emberektul valo szegyenletedbe, feltedbe, es embereknec keduert?

Az Masodic parancholatrul.

A Masodic parancholat imez. Istennec neuet Abelaba ne ved. Kibetiltya ű szent fellege az ű neuenec tiszteletlenséget.

Lafd ha vetettele valamikeppen ez ellen?

1. Tudua auagy szandekcal esküttele hamisan?

2. Amit bizonyal nem tuttal, mondottas de azt esküvel?

3. Fogattale valamit hitedre, auagy maskep-
pen esküffel, à mit meg nem akartal allani, es
meg nem alottal?

4. Szükségnek kiütle szoktate eskünni?

5. A mit Istenec fogattal, szektede azt meg
valamikor?

6. Karomlottade az Istent, azt tulajdonet-
uan neki à mi hozza nem illic. Mint hogy ke-
getlen, hogy valamit nem tud, valamire gondot
nem visel, es akarmit egyebet effelet?

7. I telkede meg valaha az Istenec chele-
kedetit, gondoluan auag monduan, hogy imezt
auagy amazt iob let volna különbben miuelni,
annal à mint az Isten mielte, es szokta miuelni?

8. Heiaba auagy chufsagha emlettede az
Istent?

9. A szent irasnac helyeit, auagy czikelit,
hoztade elő trefaba, auagy heuolkodo beszéd
közör?

10. Mentettede valaha vctkedet aual hogy
Isten oka, mert ű vgy teremtet hog bűnnelkül
nem lehez: Auag à szentek nec peldai aual, mon-
duan, hogy à szentek is bűnösök voltanac?

Az harmadic parancholatrul.

AZ harmadic parancholat imez. Megemo-
lekezzel rulla, hogy az innepet meg szenteld.
Az az. Min-

Minden è vilagi szorgalmatofsagtul, gondtul, es raboralkodástul magadat meg vonuan, innep napon az Isteni szolgalatba, es szent chelekedetekbe legy foglalatos.

1. Mielte innep nap, auagy mieltetele kézi munkat?

2. Foglaltade magadat è vilagi gondba, szorgalmatofsagba, kereskedesbe, es akar mi egyéb testi dologba?

3. Innep napon gakorlottade à korchomat, torkofsagot, vendegseget, tanczot?

4. Mulattade el heuolkodo beszedekebe, es chelekedetekbe az innepeket?

5. Mulattade el innep napon, à Mife, es prædicatio hallást, az imadkozást, es egyéb Isteni szolgalatot?

6. Mikor Mifén, prædication, auagy egyéb Isteni szolgalaton voltal, budosotte szellyel elmed, es gondolatod?

7. Sugtate, bezellettele, mosolygottate az Isteni szolgalatnac ideien?

8. Ieles innepeken, es kiualtkeppen husuet napian, auagy à taiba, meg gyuntate? vöttede à Christusnac szent testet, es szent véret?

Az negyedik parancholatrul:

A Negyedik parancholat imillyen. A tyadat, anyadat tisztellyed. Melybe paranchollya

Isten, hogy nem csak testi szüleinket, hanem azokatis, kik vagy idővel, vagy meltofsaggal nálunknál nagyobbac, tisztellyuc.

1. Gyűlöltede a te szüleidet, haraguttale meg ű ellenec?
2. Keuantale nekie valami gonoszt?
3. Keuantade holtokat?
4. Bűfettottade auagy szomoretottade meg űket?
5. Tekentettele harag szemmel reiaioc, auagy meuettede meg űket?
6. Voltale engedetlen szüleidnec?
7. Sgettede, ha szükölköttec segetseged nélkül, szüleidet auagy nem?
8. Kéltöttede el gonoszul; es haszontalanul szüleidnec penzeket, es marhaiokat?
9. Vadoltade szidalmaztade, ragalmaztade űket, szolottale tiszteletlen beszedet ellenec, auagy felölöc?
10. Imadtale grettec auagy nem?
11. b intefeket oktatalokat, vettede has tra?
12. Haszüleid meg holtanac, a kinec mit hagytanac testamentomba, meg attade, meg fizettede adofsagokat?
13. Atyadfiat, es rokonidat szerettede szüved szerent?

14. **N** alladnal nagyobbakat, kiultkeppen egyhazi embereket, è vilagi birakat, es vrakat, tisztelte, vagy nem? voltale nekic szofogadatlant, engedetlen, meuettede, chufoltade, ragalmas sztade ùket?

15. **Az** anyaszensegyhaznac, es à te elõtted iaroknac parancholatyokat, szerzeseket, es vezegeseket vrtade meg, vétettede hatra?

16. **V** oltale hala adatlan azoknac, kic ierõttenecc veled?

17. **Dez** maiokat, auagy valami egyeb idõesdelmeket vòttede el, tagattade meg az egyhazi embereknec?

Az ötödíc parancholatrut:

AZ ötödíc parancholat ez. *Ne. õlly. K* ìbe tiltatic mi túllunc à kilsó, es belsõ gyilkofsag. **Hog** se meg ne õlyunc, se gyúlólyunc felebarastunkat, se haragot ne tarchunc reia, se gonoszt neki ne akariunc.

1. **Õ** ltele, auagy õlettele meg valakit vag kezzel, vagy mæreggel, vagy maskeppen?

2. **A** ttale okot valakinec reia, hogy mást meg õllyõn, auagy halalra keressen?

3. **R** eszegetettele vgy meg valakit, hog beszeglegbe eser legyen miatta?

4. **G**yermekeknek anyoc mehébe valo el veszelekbe voltale reszes, vagy tanachoddal, vagy chelekedetteddel?

5. **V**erekedtele, sertettele meg valakit?

6. **V**esztettele őszue mással valakit?

7. **A** kic közöt valami haborut lattal, ingerlettede egy más ellen űket?

8. **A**ttale valakinec tanachot rea, hog mást meg banchon, meg serchen, auagy meg verien?

9. **A**kit halaltul meg menthetel volna, ige keztele meg menteni, auagy nem?

10. **K**euantade valakinec halalat?

11. **V**ifeltele szivedbe mas ellen haragot, gúnyoltséget, es boszu allasra valo kiuanságot?

12. **A**tkozottale egyebec ellen monduan: Isten tegedet elueszessen, vay szakadna nyakad, Isten ne menchen hertelen halaltul, akasztó fatul: őrdög el vigen, auagy egyebet effelet?

13. **G**onosz pelda adaloddal, kizteteddel, beszededdel, es inteseddel, attale okot másnac bünre, auagy tanetottale valakit bűnt tenni?

14. **M**agadnac keuantade halalodat busulásból, boszusagból, ketségben efsből, auagy gonosz szandekból?

15. **V**ettedde oly szerencherere magadat, kiből halalod következheter volna, ha az Isten kiualtkeppen valo io voltabol tegedet meg nem őrzöt volna?

16. **A**tkoztade magadat monduan: Bator az Isten azt a napot ne atta volna gyermekem. Bator nyakam szakat volna: Isten elűszesen, örök dög el vigyen engemet, ha miuelem, auagy egyebet effelet.

Az hatodice kilenczedic parancholatrul.

AZ hatodic parancholatimez. *Ne paranza nalkodgyal.* Ehez valo a kilenczedikis, ki imillyen. *Felbaratodnac felesget no keuand.* E két parancholatba tilt Isten minden buia gondolatot, beszédet, es chelekedetet.

1. **V**oltake szüvedben testi, es buia gondolatoc?

2. **A**ttale magadnac okot affele gonosz gondolatokra, vagy tekintetteddel, vagy más keppen?

3. **G**yönyörkettele, es marattale meg főkasig affele gondolatokba?

4. **V**oltel vegezet akaratod, letel szerentis meg miuelni az olyan meg gondolt gonoszt?

5. **S**zollottale, auagy halgattale rut, es ondoc parazna beszédeket?

6. **E**neklettele, auagy halgattale virag enekket, mellyekbe testi szeretetrül, es buia dolgokrul volt emlékezet?

7. Tanczba szollottale annac à kiuel tanczoltal ollyat valamit, ki tisztasagnac, es io erkölcsnecc ellene volna?

8. Gyakorlottle vagy vendégsegeket, vagy egyéb helyeket az vegre, hogy szeretődet lathatnád, auagy szeretőt találjal magadsnac?

9. Mütogattade, es czifraztade magadat, hogy valakinecc szeme akadna raitad?

10. Ingerlettede testedet illetefeddel, vagy maskeppen gonoszra?

11. Chokoltale valakit gonosz vegre, auagy testi szeretőből?

12. Vetkeztele paraznafagba? es ha vettkezted, mikeppen, michoda rendbeli, es allapatsbeli szemellyel? Hanyszor?

Hic oportet Confessarium esse ualde cautum, ne forte simplices & iuniores, aut multiplicibus interrogationibus de turpi hoc peccato, doceat potius quam dedoceat mala facere, aut si nimium lenis, & plus iusto uerecundus fuerit in interrogando, pœnitens pudore uel ignorantia, sua sponte non satis explicet circumstantias peccati. Vtrum scilicet cum solutis, uel coniugatis, uel consanguineis, uel affinibus, uel uirginibus, uel contra naturæ ordinem per molliciem in se ipso, uel cum aliis nefanda pecc

*causa commiserit? facile autem erit ex precedentibus
responsionibus, ac alijs quæ in pœnitente hucusque ob-
seruare potuit statuere, quomodo & quousque cum eo
in inuestigandis his circumstantijs procedere oporteat.*

Az hetedic es tizedic parancholatrul.

AZ hetedic parancholat illyen. **Ne oroz:**
Ehez valo à tizedikis. Felebaratodnac se bas-
zat, se mezeiet, se szolgaiat, se szolgalo leanyat, se ök-
ret, se szamarat, se egyéb iofzagat ne keuand. Kike-
ben azt parancholya lsten, hogy az te tulaidos
noddal meg elegenduen, à mas ember marhaiat,
nem chac el ne ved de ingyen szandekod se le-
gyen reia, hogy el venned hamissan.

1. Keuantade felebaratodnac valami mar-
haiat, es igyekeztele hamissan azt tiedde ten-
ni?
2. Afeiedelemnec, vagy vradnac, vagy
kõsség nec mely adoual tartoszta, tagattale meg
abba valamit?
3. Loptade el valakinec valami marha-
iat?
4. Bõuel vettede el à maset?

5. A szenteghaznac vöttede el valami mar-
hajat, vagy inuedelmet, auagy ioszagat?

6. Vfurat vöttele valakin?

7. Testamentombol másnac hagyatot mar-
hat tartottale magadnac?

8. Attale oly okcal kölchön valakinec za-
lagra, hogy ha az hagot napra à zalagot ki nem
valtya, az vian ki ne valthassa, hanem uallad
maradgyon?

9. Attale bor feigbe, auagy gabna feigbe
penzt valakinec, vgy hogy sokcal többet adgon
neked annal à menit azon à penzen mástul ve-
hetnel?

10. Attale kölchön valamely szegeny em-
bernac ilyen ok alatt, hogy idöuel penzedet meg-
adgya, es annac fölötte miuellyenis, auagy szol-
gallyon grette?

11. Töttele hamis kereskedest, vag olchob-
ban vöuen mástul, vagy dragabban aduan más-
nac valamit annal, à mit ert volna?

12. Eltele hamis metekcel?

13. Szabottale, esküttele árud mellet, hogy
meg éri azt, à min hattad, auagy hogy te is dra-
gan vötted?

14. Chaltale meg valakit miuedbe? vagy
nem itel miuelüen neki, vagy többet vöuen mi-
uedért, hogy sem mint erdemlettel volna?

15. Hitegettede el felebaratodnac szolgálait, vagy szolgáló leányát?

16. Chaltale meg akar mikeppen valakit?

17. Nallad le tetet et, auagy hagyatot mar hát tagattale el?

18. Ha valakinec valami el veszet marhaiát meg talaltad, titkoltade el, es tartottade magadnac?

19. Szóleiebe, kertebe, gabnaiába, vagy esgyeb marhaiaba köttele kárt valakinec?

20. Mikor ados voltal, mulattade plà meg fizetést, noha meg fizethettel volna?

21. Koczkát, kártyát, auagy egyeb iatekot iaczottale nyereségnee okaért?

22. Munkasídnac, beresídnec, szolgálidnac berét, es szolgálattyat tartottade meg?

Anyolczadic parancholatrul.

ANyolczadic parancholat ez. Felebaratod el. len hamis tanubizonylsgot ne szoly. Melybe tiltatic nyelutinknec minden felebaratunc ellen valo gonofsaga.

10. Volte szokasod, hogy felebaratodnac, as karmikichin vetketis nagy, es halalos bunnec iteled volna lenni?

2. Igyekeztele azon hogy meg galazhattal volna valakit hirebe, neugebe?

3. Törvénybe töttele hamis tanubizonyí-
got valaki felől?

4. Vadoltale, auagy mentettele valakit ha-
missan?

5. Ragalmaztale valakit hata meg?

6. Felebaratodnac valami titkiat, az ű ka-
rára, arsalára, vagy gyalazattyara íellentetede
ki?

7. Egyebeknac chelekedetit magyaztade
gonofzra?

8. Ötömet halgattale ragalmazo besze-
deket?

9. Amit valaki felől hallottal, bezelletede
azt masnac?

10. Töttele vak merő iteletet mas felől?

11. Hízekedesből dichertele valakit?

12. Szolottale hazugsagot egyebec ellen,
auagy heuolkodo beszéd közöt?

13. Felebaratodnac dicheretét íregylettede,
auagy ahol dicherni kellett volna, nem dichertede
ütet?

14. Híregbe, neuebe kísebbetettele meg va-
lakit?

Akét vtolso parancholatrul szolottunc oda
fel az hatodic, es hetedic parancholattal együt.

Secundo examinet confessarius confitentem de peccatis mortalibus hoc modo.

*Az első Halalos bűn,
keuelysz.*

1. **V**oltale keuelysz?
2. **V**altottade valaha magadba, hogy à mi io benned vagy on tulajdonod, mint ha te tülled, es nem Istentül szarmaznéc?
3. **A**uagy ha vallottadis hogy Istentül vagy on, mind az által azt tartottade, hogy à te erdemidért adatot neked?
4. **K**érköttele valamiuel oslyal, ki benned, es nallad nem volt?
5. **D**ichekettele bűnbe, auagy valami heuslagos dologba?
6. **K**erefttele magadnac dicheretet valami io chelekedetből, kiből az Istenec neugnec dicheretet kellett volna keresned?
7. **M**iueltele valami iot emberi latafert.
8. **V**oltale tisztetség keuano?
9. **I**teltede magadat egyebeknél iobnac, tisztetségre meltofnac, es szentebnec lenni?
10. **V**altade meg felebaratodat, aletottale valakit nalladnal alab valonac lenni, es meltatolauac à te baratsagodhoz

* *De peccatis mortalibus, De peccatis alienis.* — Latin utasítások: 102, 103–105, 107, 110–114. lap; folytatásként következnek a gyóntató kérdések után; magyar betétek: 95–110. lap.
Élőfej: CONFESSARII INSTRVCTIO.

11. Voltale kegy mutató, szentnek, iambor, tae, te nitrofnac mutattade magadat, tettetés keppen?

12. Szollottale iot kegy mutatásból, szüvedbe gonolzt gondoluan?

13. Voltale vakmérő a te értelmédbe, nem akaruan azoknac értelmeket venni, a kic valas mit jobban értetted náladnal?

14. Voltale versengő, nem akaruan az mit egyszer meg mondottal, attul el szakadni, ha szinten eszedbe vőtted is, hogy nem iot mondottad?

15. Voltale engedetlen Istennek, es az embereknek, kiknek engedelmeleg tartoztal volna?

16. Mulattade el azt meg miuelni, a n it meg tan, es törvény szerent parancholtac neked azoc, a kic nalladnal fellyeb valoc?

Az Masodic Halalos bün fojuens g.

Voltale fősueny?

1. Voltale telhetetlen, meg nem engeduen aual a mit Isten neked adot?

2. Keuantale meg kaszdagulni?

3. Bstele fölötteb penz, es marha keresel nec.

4. Szegtede meg Istennek valamely parancholattyat kaszdaysagnac okaért?

6. A szegenyekhez voltale irgalmatlan, es szoros marku, nem örömeft attale nekic, dorgaltade, pirongattade meg őket, midőn alamofnat kértenec tülled?

7. Voltale szorgalmatos, es nyukhatatlan penz, es marha kereses miat?

8. E vilagi szorgalmatosság miat mulattade el gyunasodat, à Christus szent testenec verénece hozad vetelét, auagy akar mi egyéb ior?

9. Alnakul es erőuel iutottale, auagy chac akartale jutni valami marhahoz?

10. Hazuttale, esküttele penzért, es marhaért hamisan?

11. Hamis penzel éltele?

12. Költődde marhadat, es penzedet örömesben torkodra, hasadra, es akar mi heiaba való dologra, hogy sem mint Istenec tisztességere, es szükölködő felebaratidnac segetesére?

13. Adosidat à kiknec tutad hogy ninchen miuel fizetniec, szoretottade kegetlenül az adósagnac meg fizetesére?

Az harmadic Halalos bűn Paraszasag.

SZollottunc errül oda fel, az hatodic es kilenc Szedic parancholatnac rendibe, annakokaert

most chac azokrul à gonofzagokrul kérdezke dem te tüled, mellyec à buia életet szoktac köuuetni?

1. Merülttele el annyira à testi bünbe, hogy à miat nemikeppen vgyan meg vakult volna à te elmed, tunyaua, es alkolmatlanná löttel volna az Isteni, es menyei dolgoknac elmelkedesere?

2. Feletkeztele el magadrul, rendedrül, es alapatodrul, effele bün miat, meg nem gondoluan, hogy nem illet volna hozzád az, à mit miueltel, chac azertis miuel hogy sokaknac szemec neznec te reiad, es sokan meg botrankozhatnac à te gonofsz életedbe?

3. Voltale testi bün miat alhatatlan, gyas korta el vegezuen elmedbe, hogy meg iohbetod magadat, de azt à mit vegeztel meg nem aluan, hanem megis vgyan azon gonofsz életnec sarába heueruen?

4. Gyönyörköttele annyira az buia életbe, hog azért kefsz voltal volna az Istenec kedugt es Ikarattyat hatra vetni, söt Istentül tellyessegel el szakadni?

5. Keuantale è vilagon sokaig élni à vegre, hogy teited keuanfagánac többet szolgálhas?

6. Feletkeztele el halalodrul effele bün miat?

*Az negyedik halalos bűn,
Iregység.*

I Regylettedé valamely felebaratodnac tudos manyát, tisztességet, io híret neuct, emberek közöt valo böchületet, auagy egyeb iauait?

2. I regylettedé hogy felebaratod nalladnal nem alab, hanem fellyeb valo, auagy hozzád egyenlő volt?

3. I regylettedé mikor lattad, hogy valaki gyakrabban gyunt, gyakrabban élt az oltari szentfeggel, aítatosb volt, több iôt chelekedet te nalladnal?

4. I gykeztele iregységből valakinec elő menetit meg bantani, ütet ragalmazuan, ellene futtoguan, es az embereknecc io akaro elmçieket tulle el idegençtuén?

5. B eszellettedé felebaratodnac bűneit egyebec elôt az ű artalmára, vagy karara?

6. Oe rültele felebaratodnac karán, kissébo segen, auagy valami nyaualyaián?

7. B ankottale felebaratodnac elő menetén, es io szerençgien?

Az ötödik halalos bűn, Harag.

V Oltale haragos?

2. M eltatlanul, es erdeme nélkül akartale valakin haragbol boszut tenni?

3. Haragodba igyekeztele felebaratodon akarmi kichin vétekertis, boszut allani?

4. Tartottale vgy haragot valakire, hogy nem akartal volna chac reia neznis, sem velle szollani, sem utet neuén néuezni?

5. Z aigottale, kialtottale, feddöttele, szitkozottale, atkozta haragodba?

6. Tettele valakin à kire meg haraguttal boszusagot?

Az batodic halalos bűn Torkosag.

Voltale torkoses dobzodo?

2. Ettele, auagy ittale ideiebben hogy sem mint illet volna?

3. Szegtede meg à bõitõt, többszer cuen egyszernél?

4. Ettele tiltot eleséget, vgy mint hust, tikmonyat, vaiat, tejet bõit napon?

5. Keuantale, es kerestele gyönyörűsegesb eledelt, auagy italt annal, à kiuel rended szerent meg kellett volna elegendne?

6. Voltale reszeg, es ha voltal hanyszor?

7. Ittale duskát, auagy egygyeft?

8. I tattale, reszegetettele megmást?

9. Fólótted való étel, es ital miat, voltale rest imad sagra, es egyeb Isteni szolgalatra?

10. Reszegsedbe chachoktale haszontalan, auagy gonosz dolgokrul?

11. Etel, ital kőzbe, vetekettele Istenrűl az Istenec, es à hitnec dolgairul?

12. E ittele, auagy ittale annyit, hog à gyomrod meg nem tarthatra, hanem keszeretettel kiokadni?

13. Dobzodas, es reszegseg miat geriedeze tele buiasagra, es törtente raitad testednec meg fertelmezele?

*Az b. tedic halalos bűn, lora
való restseg.*

Voltale gonosz kedű, es rest à io chelekedezhez?

2. Resteltele tanulni, es ertekezni az iduőb segnec dolgai felől?

Tudode az mi attyankat, Iduőzlegy Mariat, à hitnec agazasit, es à tiz parancholatot, vagy nem?

4. Voltale heuolkodo?

5. Mulattade heiaba üdődet?

6. Hamar, es könnyen engettele à kesfertetnec?

7. Hallogattad-e a bűnből való meg térest, auagy valami egyéb iot?

8. Mikor valami iot miueltel, fettele el vegezni, alég varuan hogy veget érhetted volna?

9. Hattad-e valamikor félbe az el kezdet imadsagot, böitöt, es egyéb io chelekedetet?

10. Voltal-e gond vifeletlen hazad nepere, es egyebekre, kiket lsten az te gond vifelesed ala adot?

11. Voltal-e oly tunya, hogy inkab akartal volna ehezni, es szükölködni, hog sem mint dolgot tenni, es munkalodni?

12. Voltale oly aiatlan, hogy vgyan visza teczet volna az imadkozás, es egyéb io chelekedet?

13. Gyúlólted-e azokat a kic tegedet iora in tettenec, es a gonoszrul meg feddettene?

14. Voltal-e oly idegen a poenitencia tartas stul, hogy az meg chelekedet bűnrül semmi bas natot nem érzettel szüenbe?

De peccatis alienis.

Tertio exâmlnet Sacerdos confitentem de peccatis alienis, hoc modo.

M ond meg aztis ha vétkeztele a kilencz idegen bűnökbe, az az, voltal-e refzes más ember bűnébe?

1. Parancholtadé máfnac hog' gonofzt mi
 uelleyen?

2. Attalé valakinec tanachot valami gonofz
 tetelre?

3. Te akaratodbol, es engedelmedből mi
 uelte valaki gonofzt?

4. Dichertele valakit à gonofz chelekedet
 be, ingerlettede ütet töb gonofzra, dicheruén azt
 à mit miuelt, es ionac monduán az ű gonofz
 chelekedetit?

5. Oltalmazadé à gonofz teudót, mentette
 de reitegettede?

6. Volté refzed valami gonofzul (vg' mint
 v'furaual, lopafsal, alnakfaggal, hamiskereske-
 desfel, auagy máskeppen az Isten törue nye el-
 len) talalt marhába?

7. Halgattade el bünet valakinec à kit meg
 kellett volna feddened?

8. A mi gonofz nac ellene alhattal volna
 nem allottalé?

9. A kinec tartofztal volna meg ielenteni
 valakinec bünet, à vegre, hogy meg feddette, es
 meg iobbetotta volna ütet, nem ielentettede
 meg?

*Nec satis est examinare poenitentem de peccatis,
 nisi etiam de singulorum, grauiorum praesertim circum-
 stantijs examinetur.*

Primo, de loco sic. Hol miuelted azt, tiuoc helyene, auagy à hol egyebekis lathattac, es meg botrankozhattac belöle?

A szentegyhazbae, vagy paraszt helyen?

Secundo, de tempore. Innep napone, auagy kőz napon?

Tertio, de persona confitentis, si forte ea non esset confessario nota. Egyhaziember vagye, vag' szerezetes, vagy paraszt?

Quarto, de conditione penitentis, si ea est ignota, hoc pacto. Hazas ember vagye, vagy özuegy? Nemesse, vagy Nemtelen? vag'one valami tiszted? miues vagye, vagy szanto, vagy szolgalo ember? &c. *Nisi enim sciat sacerdos confitentis conditionem, non poterit eum commodè examinare, cum in aliis fere Magistratus, in aliis subditi, in aliis ignobiles &c. & diuersi mode peccare soleant.*

Quinto, de sociis cum quibus scelus commisit, nullo tamen proprio nomine expresso: hoc modo. Michoda allapatbeli emberrel tarsalkottal abba à vgetekbe?

Sexto, de fine. Mi vegre miuelted azt?

Harum autem circumstantiarum inquisitio, propterea necessaria est. Quia aliquando mutant speciem peccati: ut furtum in templo commissum, est sacrilegium, fornicatio cum coniugata, est adulterium &c. Aliquando multiplicant peccata, ut qui post motum castis

tatis, committit fornicationem, bis peccat: Quia fornicatur & uotum uiolat. Aliquando inducunt excommunicationem, ut percutere clericos. Aliquando non mutant quidem speciem peccati, sed grauius reddunt. Peius est enim peccare festis diebus, quàm prophanis. Peius est cum scandalo aliorum, quàm sine eo male agere. Aliquando faciunt, ut quod uentale peccatum erat, fiat mortale, ut auferre minimi, aut ferè nullius ualoris rem proximo, hac intentione, ut irascatur & U a blasphemet.

Finita confessione peccatorum interroget Sacerdos confesum, an ex animo cum poeniteat suorum scelcrum, & an habeat firmum propositum se emendandi. Hoc modo.

Banode szíued szerezent, hogy Isten ellen vétettél?

Akar sze meg térni, es magadat meg iobbetani?

Akarode ez után oltalmazni büntül magadat?

Et si animaduernerit poenitentem nimis delecto animo, ac desperabundo similem esse, eum consoletur his, aut similibus uerbis.

Vgy vagy on szerelmesattyamfia à mint meg vallád, es meg gyunád, hogy igen meg bantottad Isten à te soe gonosz büneiddel, es annak okaért meltan keelergesz, meltan felsz, es meltan

2. Reg: 11.
Luc: 7.

Math: 26.

rettegysz. De mind az által ne essel kétségbe, mint Cain, auagy mint Iudas, hanem higgyed hogy kegyes, es irgalmas az Isten, kész a te bűneidet meg bochatni, es tegedet keduebe fogadni, chac meg téry, es meg iobbech életedet. Igen vetkezet vala David Isten ellen, vgy mint ki Vriafnac felesaget el vőue, es ű magat, meg őlete. Igen vetkezet vala Magdolnais, annéra hogy nem chac Isten elöt, hanem emberek elötis nyiluan, es vatalatosoc valanac az ű bűnei. Peter sem iobban iara ezeknel, mert meg tagada az Christust. Mind az által, mentül hamareb, David meg tére, meg vala a propheta elöt, es szana, bana bűneit, ottan meg kegyelmeze neki az Isten. Mihelyen Magdolna a Christusnac labais hoz esec, keferu siraft, es könyhullataft ton, mind iaraft meg bochatattanac bűnei. Azonkeppen Peteris, mineku aranna keferuefen sirt volna, meg vigasz taltatec, es irgalmassagot talala maganac. Igy leszen nekedis dolgod, chac téry meg val loba, es ne essel kétségbe, hanem erős hittel, es bizodalommal iaruly Istenhez, es esedezzel neki, hogy az ű irgalmassaga szerezent könyörülyön raitad: ne nezze a te bűneid nec sokasagat, hanem tekenchen az ű szerelmes szent franac orczaiaara, es gdemire, vgy chelekedgyec te veled

- 2.Reg: 11. Ki mikor bé-ment volna hozzája, véle hála ... (4); ... és levelet írta Dávid Jóábnak: ... Állásátok Uriást a' had-eleibe, a' hol leg-erős b a harcz: és hadgyátok-el őtet, hogy meg-őlettétvén el-vejszjen (14-15).
- Luc: 7. És imé egy aszszony'állatt, ki a' váraşban bűnös vala, ... hozza alabástromot kenettel: és meg-álván hátul a' lábainál, köny-húllatásokkal kezdé öntözni a' lábait ... (37-38).
- Math: 26. És meg-émlékezék Péter ... És oda-ki menvén, keferveşen síra (75).

mint à Christus erdemli, es nem vgy à mint te erdemled. Annac veréuel hinchén, es molson *Pfal: 50.* meg tegedet, es meg tisztulsz. Vgy attyamfia vgy, es ketsegnelkül meg bohattatnac à te bűneid.

Quod si autem cognouerit Sacerdos confitentem non satis esse contritum, nec iusto dolore de peccatis suis compungi, arguat eum, & minis iusti iudicij Dei terreat hoc modo.

Ertem attyamfia à te vallasodbol, hogy bűnös vagy, de szinten azt nem talalom benned à mi nélkül az bűnös ember bűneinek bochanattyat nem nyerheti. A töredelmeseget, es bűneiden vaio banatot. Halgatsacza mit mond Isten az Prophetanal à bűnösöknek. Térjetec én hozam *Ioel: 2.* tellyes szívetekből, bőitelesbe, sírasba, es mellyeteknek veresébe. Nem elég szoddal mondani, hogy vetettel: szíuednek kel meg térni, az bűnt meg kel vtalni, kefergeni, es erősen banni, hogy Isten ellen chelekettel. Nem io amazoc kőzöt *Prouer: 2.* talaltatni, kikerül à bölch azt mondgya, hogy örülnek, midőn gonofzul chelekednek, es vigadnac à gonofsagban. En à tanach, iobban eszedbe vőd magadat. Emlkezzel meg rulla, mit beszél az Isten teneked Hieremias propheta által.

Pfal: 50. öntözz-meg engem íjóppal, és meg-tisztulok: mosj-meg engem, és a' hónál feírb léfzek (9).

Ioel: 2. Térjetek hozám tellyes szívetekből, bőjtél, és sírájsal, és jajgatájsal (12).

Prouer: 2. ... kik vígadnak midőn gonofzúl chelekejsznek, és az igen gonofz dolgokban örvendeznek ... (14).

Erch meg vgy mond, es tud meg mely gonofz
 es keferues hogy el hattad à te vradat Istenedet,
 es hogy az ũ felelme ninchen te benned. A mit
 keferunec mondâ Prophetanal à te vrad, azon
 te nem kefergesz, megis azt mered remelleni,
 hogy meg bochattatnac à te bűneid. En hízem
 a forog elmédbe, hogy kegyes, es irgalmas az
 Isten, kefsz minden bűnőlnec meg kegyelmezni,
 vgy vagy on én is vgyan azont mondom. De
 azt ved ám eszedbe, hogy nem chac irgalmas,
 hanem igazis. Az irgalmassaggal egygyüt iar
 ũ benne az igazsag. Irgalmas azokhoz, a kik tő
 redelmes szíuel kércsbűn űknec bochanatyat; de
 kemeny iteletű igaz amazoc ellen, az kik nem
 bankodnac, nem keferegnec, nem sírnac bűne-
 kőn. Meg bochata Daidnac bűneit iol tudom.
 De mint kerese, es mint talala meg Daid Iste-
 net, mi modon kére, smint nyere meg bűneinac
 bochanattyat? Halgas reia chac, ũ maga meg
 ielenti azt teneked. Munkalkottam, vgy mond,
 az én foházkodásomba, meg mosom minden
 éjel agyamat, könyhullatással az én leplemet
 meg öntőzöm. Nem elég volt à Daidnac hogy
 bűnőlse hatta magát, hanem annac fölőtte fo-
 házkodot, sírt, könyhullatással könyörgöt, es
 vgy halgatta meg, vgy vőtte kegyelembe űtet
 az Isten. Vgyan azont mielte Magdolna,

Pfal: 6. Elfáradtam foházkodásomban, megmosom minden éjjel az ágyamat :
 meg-áztatom az ágyamat köny-hullatásimmal (7).

azont mielte Peteris: mind à kettő nagy sira^{Luc: 7.}
 fal kereste, es lelte bűneinec bochanattyat. ^{Math: 26.} Vi
 szontac à mely bűnős emberec vgy nem chele
 kettene, mint David, Magdolna, es Peter, soha
 azoc az vrnac kegyelmet, es bűnőknecc bocha
 nattyat nem talaltac, hanem rettenetes keppen
 meg bűntettenecc Istentül. Pelda errül az ózón
 viz, es Sodomanaec veszedelme. Eleget prædi
 kall, Noe az ózón viz elõtelegget prædikalla,
 Lotis Sodomaba, à bűnbe el merült embe
 reknecc. De nem vóuec az ű tanetafokat, nem
 fogadac intefeket, es nem chac hogy meg nem
 keledenecc bűnőkön, hanem inkább óruendez
 nec, vigadnac, vendegeskednec vala. ^{Luc: 17.} Mi lén
 benne? Hertelenséggel reiaioc szalla az Istennecc
 haragia, es el veszte űket. Mi mostis azon Isten
 vagon à ki akcor volt, mostis szinten vgy vta
 lya à bűnt mint akcor vta. ^{2. Pet: 2.} Ha nem keduezet
 (à mint szent Peter beszelget) az angyaloknac
 kievetkeztenec volt, hanem à sítetsegnec lan
 czaiual kötözue pokolra tafzitotta űket, Hanem
 keduezet à régi vilagnac, hanem ózón vizet ho
 zot reia, es Sodomanaec, Gomorranaec varasit
 hamuaa tóuén el süllyesztette, most sem keduez
 azoknac à kie Istentelenül gñec. Erte de mit mon
 doc? Ha érted, értue ne mulasd, hanem esmerd
 meg magadat, ved eszedbe, mely nagy veszedes

Luc: 7. És ímé egy aszszony' állat, ki a várajsban bűnős vala... köny-húllatásjokkal kezdé öntözni a' lábait, és fejének haj-fzálaival törli vala... (38).

Math: 26. És oda-ki menvén, kefervefen síra (75).

Luc: 17. Hasonló-képen a' mint lött a' Lot napijaiban észnek és isznak vala : vélsznek és el-adnak, plántálnak és építnek vala, ... tűz és kénkő esék az égből, és minnyájokat el-vejté ... (18-19).
 →

2. Pet: 2. Mert ha az Isten nem kedvezett a' vétkes angyaloknak, hanem a' pokolnak kötelivel alá-vonyattatván a' pokolra vetette kínlódásra, hogy ítéletre meg-tartassanak ... És a' Sodomaiak és Gomorraiak várajit hamúvá tévén, el-vejtéssel megbüntette: például azoknak, kik istentelenül chelekednének : és a' meg-nyomorított igaz Lótót a' fertelmeseknek bofszjúfágától és búja tárfaágától meg-szabadította ... (4. 6).

Pfal: 50. lembe főrog feied, es téry meg valoba, hogy à veszedelmet el tauoztald túlled. A töredelmes es meg alaztator szíuet meg nem vtallya az Isten, de à kemeny szíunec gonoszul leszen dolga, azt óluasom az irasban. Keferödgyec meg azért à te szíued, faion neked hogy Isten ellen ve tettel, sira à te bűneidet. Ha azt miueled, read tekint, eleibe bochattya à te fohazkodasodat, es meg engedi vetkeidet az Isten. De külömben higgyed hozza nem fogad, es meg nem kegyelmez teneked. Azt iria szent Pal, hogy vgy nem itél, vgy nem büntet minket az Isten, ha mi magunc meg itellyüc, meg büntetyüc magunkat. Teis tahat büntesd az igaz töredelmes legnec, es poenitencianac általa magadat, ha meg akarsz az Istennec haragiatul, es büntetesétül, es az te bűneiddel érdemlet karhozattul menekedni.

Pfal: 50. ... a' töredelmes, és alázatos szívet Isten meg nem utáld (19).

Eccles: 3. A' kemény szív gonoszúl lézzen utólyára: és a' ki a' veszedelmet szerezti, abban véz el (27).

1. Cor: 11. Hogy-ha mi-magunkat meg-itélnók, nem itéltenénk-meg ugyan. Mídon itéltetünk pedig, az Úrtól feddettetünk ... (32).

Vezeklő feloldozása és fogadalma*

RITVS ABSOLVENDI
ab excommunicatione maiori, si-
ue à canone, siue ab homine
in externo foro lata.

Isten tegedet vgy segellyen, Boldog afzony, es
 Imind az több szentec, hogy ennec vtanna à te
 egyhazi bírad elót törüenyhez allasz, az anya
 szentéghaznac engedelmes lesz, es à mit törüeny
 szerent teneked à biro paranchol, azt meg mi
 ueled, Isten tegedet vgy segellyen

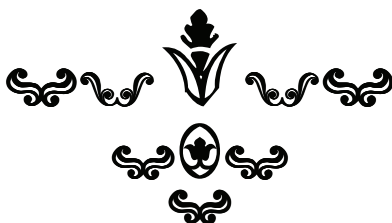

* Latin szertartás: 115–118. lap, magyar nyelvű betétek: 115–116.
 lap.
 Élőfej: ABSOLVTIO EXCOMMVNICA:

Isten tegedet
 vgy segellyen, boldog aszony, es mind à tób szentec,
 hogy ennec vtanna engedelmes lesz az anyas
 szentegyhaznac, es à te lelki pastorodnac. To-
 uabba hogy Istenec segetsegéuel, meg oltalma-
 zod magadat effele vétectül, mellyért ez vttal
 atokba estél volt. Es à kit meg bancottal, meg
 engeszteléd, es ha mi kárt tettel, vagy ha valamis
 uel tartozol neki, arrul eleget tesz. Isten tegedet
 vgy segellyen.

*Quod si nullus sit ab eo lapsus, aut damno affectus, sed
 simpliciter aliquid admisit pro quo absque cuiuspiam of-
 fensione, sententiam excommunicationis incurrit, satis
 erit ut iuret se mandatis Ecclesiae et sui ordinarij parti-
 turum. Et tunc sacerdos hoc pacto eum iurare faciat.*

Isten tegedet vgy segellyen, Boldog aszony,
 es mind à tób szentec, hogy ennec vtanna enge-
 delmes lesz az anyaszentegyhaznac, es à te lel-
 ki pastorodnac, es Istenec segetsegéuel meg ol-
 talmazod magadat effele vétectül, mellyért ez
 vttal atokba estél volt. Isten tegedet vgy segel-
 lyen.

Eucharisztia-ünnep*

RITVS EVCHARISTIÆ Sacramentum. fidei populo distribuendi.

Valaki egy felől ennek a szentsegnek dragalatos, és melofagos voltat, vgy a mint illic, meg gondolja, más felől pedig a mi gyarlogunkat, és bűneinknek szantalanságot elmeigbe forgatja, keseg nélkül érti, mely melatlanoc legyűnc a Iesus Christusnak szent testének, és szent verének vételére. De mit tegyűnc neki, ha erőltet minket vrunknak imilyen parancholatya, egyetec, és igyatóc, és keszeret a mi szűksegűnc, mert éhec, és szomnyuac vagyunc, és szűkolkodűnc lelkűnknek taplalására a nemes étel, és ital nélkül. Nem tehetűnc egyebet benne, hanem hozzá kel járulunc, ennűnc kel az Isten fiának testét, és innunc kel az ű szent véret. Egyűnc azért, és igyűnc szerelmes atyamfiái, mert vganis nekűnc, kic gyarlo, és bűnös allatoc vagyunc teretette meg a sztalat, nekűnc keszetette ezt a vendégséget az emberi nemzetnek meg valtoia.

Nem az angyalokkal, hanem amaz szegény paraszt, és erőtlen apostolokkal, kic ottan hamar

* Latin szertartás 118–126. lap, magyar nyelvű betétek 120–124, 125–126. lap.

Élőfej: DISTRIBUTIO EVCHARISTIAE.

meg botrankozandoc valanac ű benne, űl vala
 az aűztalul Iefus, midõn veue à kenyeret, es ha- Math: 26
 lákat aduán, meg áldá, meg űzege, es nekic ada
 monduán. Vegyetec, es egyetec, ez én testem.
 Azonkeppen à pohartis kezebe veuén halákat
 ada, es nekic adá, monduan. Igyatoc ebbõl
 mindnyaian, mert ez én vérem. Szinten illyes
 nec valanac az Apostoloc akcor, mint mi, mies
 szinten olyanoc vagyunc mint űc voltanac.
 Annakokaért ha űc vettéc, mies vehetty űc, ha
 űc éltenc à mennyei kenyerral, es à mennyei pos
 harral, élhet űnc mies lelk űnc nec iduõssegere.

Chac hogy meg emlekezz űnc szent Palnac
 intesér űl, ki arra int minden embert, hogy meg
 proballya elõször magát, es vgy egyec abbol à
 kenyerbõl, es vgy igyec à poharbol.

A probalas kedig az, hogy meg esmeruén
 b űneinket, tellyes űziuel, es lelekcel Istenhez tér
 űnc. à mi b űneink nec sokasagat, mint Ezechias Esa: 38.
 as kiraly keferues lelekcel űralsuc. A publicanus Luc: 18.
 űl melly űncet veri űc, es alazatoson kõnyõrõg.
 űnc: Isten nec, hogy kegyelmes legyen mi hoz
 zanc b űnõsõkhõz. Dauiddal űriunc, es kõnyõ Psal: 6.
 hullatafsal minden éiel meg aztatuan agyunc
 kat, kéri űc à mi vrunkat hogy kõnyõrullyõn Psal: 50.
 raitunc, az ű nagy irgalmalsaga űzerent, es az ű
 kõnyõr űletelség nec sokasaga űzerent, tõrõllye

Math: 26. Ók pedig, vachorálván, vévé Jéfus a' kenyeret, és meg áldá, és meg-
 űzegé, és adá a' tanítványinak, és mondá: Vegyétek, és egyétek: Ez az én tes-
 tem. És vévén a' pohárt, hálákat ada : és nekik adá, mondván Igyatok ebbõl
 minnyájan. Mert ez az én vérem az új testamentomé ... (26-28).

Esa: 38. Én mondék: Az én napjaimnak közepin ... (10-20).

Luc: 18. Isten, légy kegyelmes nékem b űnõsnek (13).

Psal: 6. ...meg-áztatom az ágyamat kõny-hullatáűimmal (10).

Psal: 50. És a' te kõnyõr űletelségid sokasága-űzerent ... (3).

el à mi bűneinket. Vegyűc es kőuefsűc szent Palnac tanetafat, ki arra tanet minket, hogy mi keppen ennec elötte szolgaiul attuc volt à mi tagainkat à tisztalansagnac, es alnoksagnac alnoksagra, azonkeppen mostan adgyuc à mi tagainkat szolgaiul az igazsagnac szentfegre.

Ezeket ha ti kie élni akartoc az oltari szentseggel meg miueltétec, es az Euangeliomon fundalatatot io szokas szerent bűnötökrűl igaz gonast tettec, es az egyhazi embertűl à ti bűneitek nec kötelebűl meg oldoztattatoc, bűuast hozza iarulhattoc az Vrnac asztalahoz, meltan es idűssegefsen vehetitec à Iesus Christusnac dragalatos szent testet, es szent véret.

1. Cor: 11.

Intlec peniglen, es kèrlec titeket feienkent, hog iol szamot velsetec lelketekceel, es mindenitec, meg rostallya lelki esmeretet, s meg lasa, hogy kefsűletlen, az az, maganac effele meg probalasa nélkül ide ne iarullyon. Mert azt mondgya szent Pal, hog valaki meltatlanul eszic è kenyere bűl, es iszic à poharbol, karhozatot eszic, es iszic maganac, meg nem valasztuan az vrnac testet, Iusson eszetekbe mint iara Iudas. Vűue vgan űis à Christusnac szent testet, es szent veret, de miuel hogy meltatlanul vűue, vgy mint ki rakua vas la gonofsaggal, es nem chac meg nem probala magat, s meg nem tere, hanem inkab szinten ak

1. Cor: 11. Próbállya-meg azért magát az ember : és úgy egyék abból a' kenyérből, és igyék a' pohárból. Mert a' ki észik, és iszik méltatlanul, ítéletet észik és iszik magának : meg nem válaasztván az Úr testét (19).

koris bűnre, az ű vranac, es Mesterenec el a n° 13,
 asára szandekozic vala, veszedelmere vöue,
 belc mene az ördög, ki űtet ketsegeben cite, es ar
 ra vöue, hog fel akalzta magat, meg hafada, min^o Actor: 1.
 den beli ki omla, es lelke az ördc karhozatra
 mene.

Hog ha azert valaki volna ti köz öttetec, ki
 nec lelki esmeretit valami bűn furdalna, én à ta
 nach, ne sieffen ludas modra elő tolni magat, ha
 nem maradgón hatra most, hallasza egy keueffe
 à szentsegnec vetelét, engesztellye meg Istenét,
 proballya meg magat, à mint oda fel meg mon
 dam, es ofzton vgy időön elő, vgy egye az Vr
 nac keüeret, es vgy iga poharat. Mert ha azt nem
 miueli, ketseg nélkül vgy iar à mint ludas iara.

Miert hog peniglen az oltari szentseg, à mi
 Vrunknac hozzanc valo nagy szerelménece pe
 cheti, es zalaga, annac fölötte à hiueknec az ű fe
 iekkel Christuffal, es ű kösztöc egymással valo
 eggyefüleknece iele, szent Palnac amaz mondafa^o 1. Cor: 10.
 ként: Eg kenyér, es egy test vagyunk fokban, mert
 mindnyáian az eg kenyerből, es az eg poharbol
 refzesülünk. Añakokaért attul igen kel magato
 kat oltalmaznotoc, hogy az Vrnac asztalához
 szerezettül üres lelekkel, gúlölseggel, es haraggal
 meg rakodot szíuel ne iarulljatoc. Emlekeze
 zetec meg à mi iduözetöknec tanetasarul, ki

Ioan: 13. Midón azért el-vötte volna a' falatot, ki-méne mingyárt (30).

Actor: I. És ez mezöt bírt ugyan a' hamisságnak jutalmából, és fel-akasztván ma-
 gát ketté hafada: És minden béli ki-omlék (18).

1. Cor: 10. Mert egy a kenyér, egy test vagyunk fokban, minnyájan a' kik az egy
 kenyérben refzesülünk (17).

Math: 5. imezt befzelli szent Mathenal. Mikor à te aian-
 dekokat az oltarra víszed, es ott meg emlekezel,
 hog à te atyadfiának valami nehezsege vagon te
 ellened, had ot aiandekokat az oltár elõtt, es men-
 nyel elõszer bekellyel meg à te atyadfiával, es
 akkor tér meg, es vid fel aiandekokat. Ha azért
 valakinek valamit vetettete, azt meg kóufsetec,
 ha valaki ti ellenetec vétet, annac meg bochassa-
 toc, es v g reszesüllyetec è dragalatos szentsegebe.
 *
 Joban: 6. v. 63. Spiritus est
 qui oritur a patre
 et non est
 filius quicquid
 est
 Kite midõn hozzatoc vésztec, minden ketseg-
 nélkül vészitec az Christus Iesust igaz Istent, es
 embert, testestül, es lelkestül. Eggyestül õc es
 egy testé lesztec ù velle, Reszesültõc az ùerde-
 mibe, minden iauaiba, kaszdagfagiba, io tetemes-
 nibe. Be telic à ti lelketec à szent Lecknek ma-
 lasztyaual, neuekedic bennetec à hit, remenseg, es
 szeretet. Fel ébred à ti lelketec az ioszagos che-
 lekedeteknek gyakorlasara, es õregbül elmetek-
 be az õrõc életnek keuansaga. Ezeket es egyeb-
 soc szantalan iokat hoz magaual à Christus eb-
 ben è szentsegeben, azoknac à kic iol élnec vel-
 le. Allazzatoc meg azért magatokat, es ha kes-
 szec vattoc hozza, iarullyatoc ide. Vegyetec,
 egyetec, es igyatoc à Christustul nektec keszette-
 tet dragalatos eledelt, es italt.

*Finita exhortatione, moneat Sacerdos communicare
 uolentes, ut ad genua procidant, & se signo crucis mu-*

Math: 5. Ha azért ajándékokat az oltárra víszed, és ott meg-emlekezel hogy az atyádfiának vagyon valami ellened : hadd ott az ajándékokat az oltár-elõtt, és menny elõször meg-békélleni az atyád-fiával: és akkor el-jövén add-bé ajándékokat (14).

Éssetec térdre, vessegete keresztet reiatoc, es mondgyatoc vtannam a közönfeges gyunaft.

Gyunom vram Istennec, Boldog aszonnac, szent Peter Apostolnac, szent Pal Apostolnac, es mind a több szenteknec. Vallom magamat vetekesnec lenni, soc szantalan gonosz gondolatimba, beszédimbe, es chelekedetimbe. Mindenremű bűneimbe, hagyom Isten előtt bűnőse magamat. Kérem vram Istent, bochassa meg bűneimet, Kérem aszonyomat szűz Mariat, szent Peter Apostolt, szent Pal Apostolt, es mind az több szenteket, tamadgyanac mellettem, imadgyanac Istent érettem. Kérlec tegedet lelki attyam, imagy Istent érettem, odoz meg köz gyuntam bűneimből, Istentül adatot hatalmoddal.

Deinde dicat super eos hanc generalem absolutionem.

Misereatur vestri omnipotens Deus, & dimissis peccatis vestris, perducatur vos in vitam æternam, Amen.

Indulgentiam, absolutionem, ac remissionem peccatorum vestrorum tribuat vobis omnipotens, & misericors dominus.

Postea iubeat ipsos ter hanc precationem recitare.

Vram nem vagyoc melto, hogy én hűlekom
ba iűy, hanem chac paranchol à te szent igeddel,
es meg vigaszic az én lelkem.

Qua ter recitata, sacerdos ad altare conuersus
adore Sacramentum, ac cum patena in manus
sumat, rursusque ad communicantes facie versa,
dextra manu vnam Sacramenti particulam, supra
patenam tenens, interroget illos hoc modo:

Hiszitek e hogy è szentsegbe à Christus Iesu
nac szent teste, es szent veré bizonyal ielen va
gyon? Mondgyatoc feienkent, Hiszic.

Et sic tandem distribuat ipsis Sacramentum
ad vnumquemque, dum ei porrigit, dicens.

Corpus & sanguis domini nostri Iesu Christi,
conseruet animam tuam in vitam æternam. A
men. Aut si magis placet lingua vernacula hoc
modo. A mi vrunknac Iesus Christusnac szent
testé, es szent veré örízze meg à te lelkedet az
öróc életre, Amen.

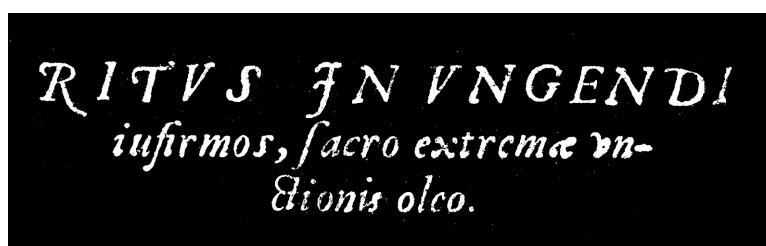
Ac tandem distributione finita, dimittat illos
hac benedictione ipsis benedicens.

Benedictio Dei omnipotentis, Patris, & Filij,
& Spiritus Sancti, descendat super vos &
maneatur semper. Amen.

Betegek kenete*

---

* Latin szertartás 127–141. lap, magyar nyelvű betétek:
128–132. lap.
Élőfej: EXTREMA VNCTIO.

Sacerdos in introitu domus, quo ad infirmum vnguentum venit, dicat: Pax huic domui, & omnibus habitantibus in ea. Postea ad aegrotum propius accedens, eum saluet. Et his verbis blandé alloquatur.

1. Reg: 2. Bezeg íol, es igazan mondga Anna aszony, Samuel prophetanac annya, hogy az vr az, ki meg ol, es ki meg eleuenet, ki ala szallget a koporsoba, es ismet fel hoz. Mert szemeinkei latyuc, hogy vgy vagyon, az mint az lstenes aszonyallat beszelli. Ime u szent felsége nemelyekre oly nehez betegseget bochat, hogy nem sokcal vagyon kulomben dolgoc, mint ha imar a halálnac kapuian volnanac, es chac a sirba kellene be tetetniec: de maga gyakorta megint meg gyógyettya uket, es touab teszi az u életek nec czellyat. Mikeppen Ezechias kirallyal cheleded, kire halalos korságot bochatuan, meg izene neki Esaias prophetatul, hogy rendelniec el haza nepe dolgát, mert meg halna, es touab nem élne. Mind az által minec vtanna Ezechias arczul a falhoz forduluan, srua imadkozot volna, meg halgata lsten utet, meg gyógyetya, es tizen ott esztendouel meg hozzabbéta életét.

Latom atyamfia, hogy te is beteg vagy, es igen meg terheltettel, a te tested nec faldalmítul: de ne gondoly semmit velle, es lelkedbe meg ne kefe

1. Reg. 2. Az Úr ol és elevenít, alá-víjzen poklokra, és visszsa-hoz (6) (Anna éneke).
4. Reg. 20. Parancholly a' házadnak; mert meg-halsz, és nem élsz. Ki arczal a' falhoz fordúla, és imádkozék az Úrnak ... (1b-2) ... ímé meg-gyógyítotlak téged, harmad napra fel-mégy az Úr templomába. És a te napjaidhoz tizen-öt esztendót adok (6).

redgyel, se fölötteb meg ne remül. Azon Iste, ned vagy on nekedis mint Ezechias kiralynac volt, tegedetis meg gyógyethat, mint azt gyógyetotta, megis gyógyet ha üduősegedre iob hogy meg gyógyuly. ű tudgya mi legyen teneked hasznos, es üduőseges, azt miueli à mit ért hogy à te iodra leszen. Had ű reia chac magadit, es vesd ű benne remenleget, meg nem chalatol higgyed remenlegetbe, hanem iot teszen veled az Isten. Bizd reia életed, mert vgyanis őue vagy, ű teremtet, es ű váltot meg tegedet. Mond szíued szerint neki azt, à mit Chri, Iesus monda halálnac elötte. En mennyei szent atyám, ha lehet tauozec el túlem è pohar. De maga nem az én akaratom, hanem à tied legyen. Ha üduősegemre vagy on, es kellemetes teneked, Vigasz meg, hallazd halalomat, had tar chac poenitentiat büneimrül, es szolgallyac teneked: hanem, legyen vgy à mint tudod, hogy iob, es az mint te akarod.

Azonközbe peniglen, miért kogy nem értesed niluan mi legyen az ű akarattya, meg akar è vilagon tartani, vagy ki akar innet vinni, legy kesz mind à kettőhöz. Lehet hogy meg gögyulsz, azis lehet hog meg halz, mert halando vagy. Keszuly vgy azért hozza, hog ha ez orába el kellett mennedis, keszületlenül ne ta

[Mt 26,39 || Mk 14,36; Lk 22,42] Atyám, ha lehetséges, müllyék-el e' pohár tőlē, mindazáltal, nem a' mint én akarom, hanem a' mint te.

lalyon tegedet à io halál. Io halálnac mondom, mert minden è világi nyomorusagnac veget vét, es az öröc élet nec, f-dichősegnec boldogsagara vífzi azokat, à kic lstenbe múnal kí è világbol. Boldog halottac azoc, kic az vrbán halnac meg, azt monda az angyal szent Ianofnac.

Apo: 14.

Ne rettegy semmit à haláltul, mert meg győzte azt à Christus. Által kel vgyan ráta menned, de nem árthat teneked, es be nem nyelhet tegedet.

1. Cor: 15. Halgalsacza mit beszél szent Pal à halál felől, El nyeletet à halál győzedelemre. O halál hol à te győzedelmed? O halál hol à te eszteked? An néra nem fel à haláltul, hog vgyan meg chufolya, es meg neueti ütet, miuel hog à minemü győzedelmet vőrt volt à bűn által az emberi nemzes ten, azt à Christus meg czafolta, el vette fegyueret, erőtlenne tőtte, főt meg rontotta: à büntis mely à halálnac esztekéje vala, el vőtte, es meg bochatta. Miert rettegnél tahat è fegyuertelen erőtlen, es meg győzetet ellensegtül?

Immar meg gyuntal, bűneidet meg szantad, es sirattad, lsteneddel meg békeltel. Hozzad vőtted à Christusnac szent testet, es szent vezrét. Ez à te vti kölcheged, kiuel è világbol kí kezfűltel: Ehez még à kel, hogy ved fel az vtolsó kenetec nec szentséget, à szent Iak ab Apo•stol intesè nec tegy eleget. Kí imígyen szol az ű

Apo: 14. Bóldogok a' halottak, a' kik az Úrban halnak-meg (13).

1. Cor: 15. El-nyeletett a' halál a' győzedelemtől. Hol vagyon halál a' te győzedelmed? Hol vagyon halál a' te őjztönöd (55).

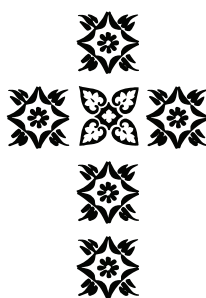
leuelébe. Ha valaki beteg ű közzületek, m
uafsa hozza az egyhazi embereket, könyörg
ienec érette, meg kenuén űtet olajal az Vrnac
neuében. Es à hitböl való könyörges meg sza
badetya à betege, es az Vr meg könnyebbeti
űtet, es ha bűnökbe leledzet, meg bohattatnac
ű neki.

Ketség nélküül à szent Lélec mondta: azt
szent lakabbal, akaruan minekünc aianlani az
szentseget, mely à szent olajal való kenetgs által
szolgaltatic.

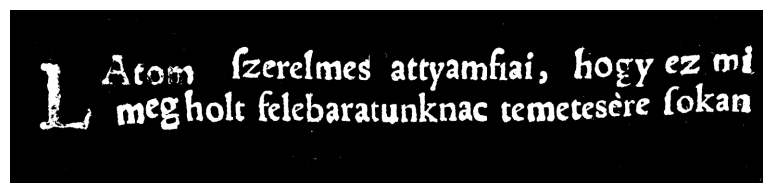
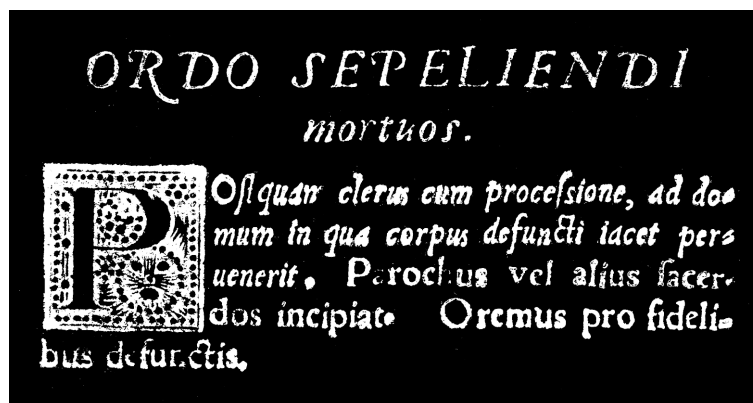
No azért szerelmes atyamfia, fogad szauát à
Christus Apostolánac, kit ha meg mielsz, mi
keppen hog midön à lampasba égettetic az olaj,
vilagságot, es melegseget szerez, mikor peng
az emberi testnec tagai velle meg kenettetnec,
azokat taplallya, vastagettya, es erőseti, azon
keppen è szentségnec fel vetelenec általa, az
Istennec malasztya adatic teneked: mely vila
gosettya értelmedet, szüedet az Istēnec szerelmē
re fel gerieszti, neveli az vrhoz való bizodalmat
te beñed, az őrdőgnec, halalnac, es karhozatnac
ellene batorettya, es biztattya lelkedet, es à bűn
nec maradékítul tisztogat tegedet. Mert nem he
iaba való à sz: lakabnac beszede, ki azt mondga,
hogy à hitböl való könyörges (mely az olajal
való kenés mellett iclen szokot lenni, es eggyüt

[Jak 5,13-15] Beteg-e valaki közzületek? Vigye-bé az Egyházi-fzolgákat, és imádkozzanak érette, meg-kenvén őtet olajjal az Úr nevében: és a hitböl-való imádság meg-szabadittya a' betege, és meg-könnyebbíti őtet az Úr... .

iar velle) meg szabadelttya a beteget, es az Vr
meg könnyebbeti űtet, es ha bűnökbe leledzet
meg bochattat ű nekű: hanem oly mondas ez,
mely bizonyosűa teszen minket, hogy az vtolsó
keñetes nec szentlegetsem különbben mint à töb
bi, az vr Isten malasztyanac, kegyelmence, es ir
galmasságánac dragalatos edene, kibe (midő
elűnc velle) soc lelki ioc, es aiandekoc adatnac
minekűnc.

Temetési tanítás*

---

* Latin szertartás 141–157. lap, magyar nyelvű betét 150–157.
Élőfej: SEPULTURA MORTVORVM.
Lásd még: Temeteskör való praedikatio, 219–227), szövege e kiadványban a 137–145. lapon van.

gyűltetec ide, f-dicheremis. Mert az szent irás^{Thob: 1. 2. 12}
 tis dicheri Thobiaft érette, hogy halottakat
 temetet. De nem elég itt lennetec, hanem ar
 rais gondot kel viselnetec, hogy à ti itt letetek
 nec valami hasznat vegyetec. Hasznos vgyan
 chac azis hogy itt vattoc, miuel hogy à halot
 taknac temetése à keresztényeni kegyeség nec, a
 uagy Isteneség nec tisztu, mely nec ígerete vagy
 on, azt írja szent Pal, mind è jelen valo, f-mind^{1. Thim: 4.}
 à iöuendö élet nec iauai felöl. De mostan nem
 affele haszonrul szolloc, hanem à tanulságnal,
 mellyet ez halotnac latasából kel vennenec.
 Hogy midön szemetec elöt forog az holt em
 ber nec teste, meg emlekezzetec rulla, hogy nek
 tekis meg kel halnotoc. Horankint igyekez
 zetec raita, hogy az halál titket keszen talál
 lyon.

Meg kel mondám halnotoc. Mert bizony
 dolog ez, hog valaki è vilagra születic, minden
 nec megint à halál által ki kel è vilagbol menni.
 Egy törven, egy Decretom, es egy vegezés szar
 mazot ki à szent haromságnac tanachából, à
 tellyes emberi nemzetre, mely elöt senki el nem
 mehét, senki attul meg nem ohattya magát, sen
 ki azt meg nem változtathattya. Mellyic az
 à vegezés: El vagon vegezue, vgy mond
 szen. Pal, hogy minden ember nec egyfzer meg^{Heb: 9.}

Thob: 2. De Tobias inkább félvén az Istentől, hogy-jem a' királytól, el-ragadgya
 vala a' meg-öletettek testeit, és el-rejti vala a' házában, és éj-félkor el-temeti
 vala azokat (9).

1. Thim: 4. ... az Isteni tisztelet pedig mindenekre hasznos, ígérete lévén a' mos
 tani és a' következő élet-felől (8).

Heb: 9. És a' mint el-vegezve vagon hogy az emberek egyfzer meg-hallyanak,
 az-után pedig az ítélet ... (17).

kel halni. Sem Papa, sem Chafzar, sem kiraly, sem Feiedelem, sem pispóc, sem pap, sem barát, sem Grof, sem Vr, sem nemes, sem nemtelen, sem tudos, sem tudatlan, semkazdag, sem szegény, sem vén, sem ifju, sem férfi, sem alzony ember, sem kichin, sem nag, sohol senki è vilagon, azt el nem kerülheti, sem által nem haghattya, hanem mindennec reia kel menni. Egyeb nem lehet benne, vagy akariuc vagy nem, mindnyaian meg kel halnunc.

Mikor el iú az Hora sem könyörgéssel, sem aiandekkel, sem sirással à halalt meg nem engedhettyuc. Nem vehettyuc ú elöle masua igunket, nem valaszthatunc más birót magunknac, ki törven szerentlessa meg, ideig immar innetki mennunc vagy nem. Sem törtül, sem paitul, sem koptatul, sem puskátul, sem egyebnemű feguertül à halal nem fel. Sem erös kü varba, sem erdőbe, sem bokorba, sem hegyen, sem völgyön, sem hazunknal, sem egyebüt üelőtte el nem reitezhetunc. Seminemű mesterfeggel, semminemű bölchefeggel, semminemű alnakfaggal à halaltul meg nem menekedhetunc. El vagyon vegezue, hogy minden ember nec meg kel egyszer halni.

Mit mondgyuc tahat? Minec neuezzuc à mi életunket è földön? Azt iria szent lakab, hog
ollyan

Iac: 46

Iac: 4. Mert michoda a' ti életetek? Kevés ideig tettjzó pára, és az-után el-enyészik (15).

ollyan mint a pára, mely kevésideig láczi, es
 annac vtanna el enyelzic. A közönleges pelda
 befzedben peniglen, hasonlettatic az emberi élet
 a buborekhoz, mely valaméni ideig igen mu-
 togattya magát a vizen, de nem sokat tart, mert
 chac eg kis szalma szálba ütközzek is ottan meg
 fakad, es semmiue leszen. Oly hamar el mulic, a ^{Sap: 5.}
 bölcshac mondafakent a vilagi életünc minden
 telti iauaiual egyetembe, mint az arnyec, mint az
 hamar futo posta követ, mint a vizen labbo
 haio, es mint az égen röpülő madar.

A mezei virag igen szép, de nem sokai-
 marad, hanem chac hamar meg fonnyad, el szá-
 rad es el hul. Nem különben vagyon nekün-
 kis a földön dolgunc. Azert beszelget imigyen ^{Iob: 14.}
 szent Iob. Az aszonyallattul születet ember, ke-
 ves ideig élhet. Soc nyaualyaua meg telic, es
 mint egy virag ki neuckedic de hamar meg ro-
 mol, es vgy mulic el mint egy arnyec, es toha
 azon állapotba nem marad. Kialch (vgy mond
 Eliaias) es mondéc. Mit kialchac? Minden test ^{Esai: 40}
 szena, es annac minden dichösege olyan, mint a
 mezei virag. Megszarat a szena es el hullot an-
 nac viraga. Mind ezec azt bizonettyac, hogy
 nem chac halando, hanem rövidis a mi életünc a
 földön. Azt sem tudgyuc mely horaiba ki kel-
 ianer mennünc,

Sap: 5. El-múltak mind azok mint az árnyék, és mint a' sietve-fúto követ, és mint a' hajo, melly a' habozó vizen által-mégyen : melynek, mikor általment, nem találhatni nyomát, sem az ó allyának ősvényét a' habokban : vagy mint a' madár, melly által-röpül a' levegő égen, melly utának semmi jelenlége nem találtatik ... (9-10).

Iob: 14. Az aszszonytól született ember, rövid ideig élven, sok nyavalyákkal eltelik. Ki mint a' virág ki-nyílik és el-nyomattatik, és el-fút mint az árnyék, és soha azon állapotban meg nem marad (1-2). →

Eja: 40. Kiálts. És mondék: Mit kiáltjak? Minden test széna, és minden ó dichófége mint a' mezei virág. Meg-száradott a' széna, és el-húllott a' virág, mert az Úr szele fuallott reá (6-7).

Luc: 12.

Annakokaért senki hoszu életet maganac ne igerien, es é ielen valo róuid életebe remenféget ne vessé. Vgyanis à ki el hiszi magaba, hogy lokat él, es é vilagi élet nec iauaiba bizic, azt az iras bolondnac neúezi. Tudgyatoc, mert oluástatoc, auagy chac hallottatoc, minemü pelda beszedet szolla Christus szent Lukachnal.

Vala vgy mond egy neminemü kaszdag ember, kinec szanto földé beúsegefen teremtet vala, es magaban gondolkodic vala, monduan. Meggyec? mert ninnen houa be raknom gabonamot. Es monda. Ezt miuelem. Le tóróm chüreimet, es nagyobbakat eppétec, es oda gyúrtóm be minden gabonamat, es iauaimat, es ezt mondom az én lelkem nec. Lelkem, soc esztendóre el tótt iauaid vaniac, nyugodgal, egyél, igál, óruendez. Az Isten kedig monda neki. Te bolond, ez eiel à te lelkedet meg keric te túled, es à mit gúitóttél kire marad? Hiszem hallyatoc, hog bolondnac neuezi Christus azt, à ki soc esztendóre tart szamot, es meg nem gondoluan élete nec róuid voltat, ahnyit gyút maganac, hog élte be soha meg nem gyózi emelzteni.

No azért atyamfiat, éruen hogy à mi életünc igen róuid, es hogy altalan fogua meg kel mindnyaian halnunc, lassatoc dolgotokhoz, es mindenek nec fólótte azon ígekezzetec, es abba

Luc: 12. Egy gazdag embernek szántó-földe bévféges gyümölchöt terme, és gondolkodik vala magában, mondván : Mit mivellyek, mert ninch hová gyűjtsem gyümölchimet? És monda : Ezt chelekefzem: El-bontom chüreimet, és nagyobbakat chinálok: és oda gyűjtök mindeneket, a' mik nékem termettek, és a javaimat ; és azt mondom a' lelkemnek : Lelkem, Jók esztendókra el-téte-tett Jók javaid vannak: nyugodgyál, egyél, igyál, vigan lakjál. Monda pedig →

néki az Isten: Bolond, ez éjjel a' lelketet meg-kérik tóled: a' miket szerzettél pedig, kié léfznek (16-21)?

törietec feieteket, hogy valamikor iú el az halál,
 valamikor hí Isten titeket à más vilagra készen
 talallyon. Emlekezzetec meg à mi iduözetónk
 nec soc szép, es dragalatos intesirül. Ti es vgy Luc: 12°
 mond készec legyetec, mert à mely horan nem
 velnetec el iú az ember nec fia. Vigázzatoc mert Math: 25°
 sem napiat, sem horaiat nem tudgátoc. Vigyaz- Marc: 13°
 zatoc azért, mert nem tudgátoc mikor iú el à ti
 vratoc. Estuec, auag eiel, auag tikszokor, auagy
 reguel, hogy midón hertelen el iduend aluua ne
 talallyon titeket. Boldogoc à szolgac, kiket mi- Luc: 12°
 dón az vr el iduend vigyazua talal.

Ime mely szorgalmatossággal, es mení he-
 lyen int minket à Christus, hog vigyazzunc, es
 készec legünc. Vallyon miért miueli azt? Mert
 tudga hog à kit mibe talal, az vtolsó hora abban
 iteltetic meg. A kic készec, azoc be mennec az Math: 25°
 öröc dichóseg nec menyekzőigbe, à kic peniglen
 készületlen talaltatnac, be tetetic azot elöt à
 kapu.

De talam aztis akarnatoc tudni, mi legyen
 à készület, es à vigyazas, mellyet à mi vrunc ké-
 uan mi túllünc. Meg mondom, es igen róuid
 szoual mondom.

A hit, es minden halalos büntül meg tisz-
 tattatoc io lelki esmeret. Mely két dolgot szent
 Palis keuan vala Timotheustul így tanetuan

Luc: 12. Ti-is légyetek készek: mert a' melly órában nem vélitek, el-jó az em-
 bernek Fia (40).

Math: 25. Vigyázzatok azért, mert nem tudgyátok a' napot, sem az órát (13).

Marc: 13. Vigyázzatok azért (mert nem tudgyátok mikor jó-el a' háznak ura :
 estve-e, vagy éj-félkor, vagy kakas-fzőkor, vagy reggel) hogy midón el-jő-
 vend hirtelen, ne talállyon titeket aluua (35-36). →

Luc: 12. Bóldog az a' szolga, kit mikor eljövend az Úr, e' képpen talál chelekedni (43).

Math: 25. ... és a' kik kéfzek valának, bémenének véle a' menyegzőre ... (10).

1. Thim: 1. **Íret.** Fiam Timothens, ezt è parancholatot ajánlom teneked, hogy io vitezseget vitezkedgyel, meg órizuen à hitet, es az io lelki ismeretet. Vg' kellene feienkent életünket rendelnunc, hogy mondhatnoc azt à mit vgyan azon szent Pal mond vala maga felól. Ebben gákorlom magamat, hogy botrankozas nélkül valo lelki ismeretem legyen mindenkoron az Istennel, es emberknél.

Actor: 24.

Ífjal: 50.

El esunc vgan gyakorta, es meg fórtóztetyuc à mi lelki ismeretünket. De modunc vgyon benne, à mint fel tamadgyunc, es vionnan meg tisztullyunc. Terunc meg, tarchunc penitentiat, velsunc véget à bunnec, es iobbesuc meg életünket, folyamiunc à mi iduózerónkhöz, es kérunc szent Dauiddal, hogy Isoppal hiachen, es mossen meg minket, az az Szent vére hullasanac erdemiert hochassa meg, es töröllye el bünceinket, szentelleyen meg, es mossen meg minket, es tisztac foly feigrec leszunc mint az hó.

Phil: 2.

A ki é szarent vigyaz, es kezfül, meg órizuen à hitet, es az io lelki ismeretet, nem fél az à hullatni, hanem vigan mulic ki ez vilagbol. Mint szent Pal, ki annéra nem rettegte à halalt, hogy vgyan keuantais. Azert szol imillyen modon egy keulebe. Keuanom ki multomat, hogy

1. Thim: 1. E' parancholatot ajánlom néked fiam Timótee, a' te-felóled-valo előbbi profétálások szerént, hogy vitezkedgyél azok-szerént jó vitéffégre, hited lévén ... (18).

Actor: 24. Erre igyekezē én-is, hogy botránkozás-nélkül-valo lelki ífmeretem legyen az Isten és az emberek-elótt mindenkor (16).

Ífjal: 50. Öntözz-meg engem ífóppal, és meg-tisztúlok : mojs-meg engem, és a' hónál feírb léfzek (9). →

Phil: 2. [1,23:] ... kívánván el-válni, és a' Krisztussal lenni, mert az Jokkal jobb ...

Christussal együtt legyem. Es midőn az vr Isten meg jelentette volna neki, hogy az ű halála közel volna, halgalsacza mint biztattya magat, es mint d:cheke dic benne, hogy bizonyos fizetése re menne, miuel hogy lelki elmereti tanubizony sagortenne rulla, hogy hitit meg tartotta, es iol iart el hiuatallyaba.

Immar vgy mond aldoznac én velem, es az én ki mulasom ideie közel vagyok. Io bayt vit tam, à futást el vegeztem, à hitet meg tartottam. Touabba immar el tetetet nekem az igazsagnac Coronaia, mellyet meg ad nekem az vr ama napon, az igaz biro.

Kövessetec ties à szent Pal Apostolnac példaiat, à hitet meg ne szegietec, őrizzetec lels ki elmereteket minden fertelmesegetül, es ketseg nélkül azon io remenségbe, es bizodalomba mulhatoc ki è vilagbol à mint ű ki mult.

A felséges mindenható vr Isten segelyen hozza titeket, hogy azt miuelhessetec, es az mi meg holt atyankfianac lelket vige Abraham patriar chanac kebelyebe, az az, à nyugodalomnac helyére, holot adgya meg ű neki azt à boldogságot es öröc életet, mellyet készetec azoknac à kie ű benne hasznac, es hitet szeretic. Vegezetre mind enec f nind minékünc az vto:so titec nec napi an engedgen örüendetes, es di bőséges fel tama d:st, Amen.

2. Thim: [4,6-8:] Mert én már meg-áldoztatam, és az én ki-múlásomnak ideje közel vagyok. Jó harczot harczoltam, a' futást el-végeztem, a' hitet meg-tartottam. Végezetre el-tétetett nékem az igazságnak koronája, mellyet meg-ád nekem az Úr ama' napon az igaz biro ...

Ünnep hirdetés és kalendárium*

MODVS DENVNTIAN- di populo fideli, festa & Ie- iunia.

Volubet die Dominico in Missa post Symbolum antequam offertorium dicatur, vel in fine concionis, sacerdos versa facie ad populum, denunciet festa & ieiunia illius hebdomadae his verbis.

Ielus Christusnac dragalatos szent veréuel meg valtót hiiu keresztyeni, halgassatoc meg ez hetbeli innepteket mellyeken tartoztoc egeb dolgotokat hatra vetuén à felséges mindenható vr Isteñec szüetec szerent es áitatosson szolgálni.

Bz ióuendó hetfőn vagyon szent Magdalombeli Maria aszony napia.

Chótörtökön vagyon szent Iakab Apostol napia, Ezeket paranchollya az Anyaszenteghaz

* Latin rubrikák: 198–202. lap, magyar betétek: 198–210. lap.
Élőfej: FASTORVM DENVNTIATIO. 201. lap: CONFESSIO GENERALIS.

meg illeni mint é mai szent vasarnapot.

Szerdan vagy szent lakab böiti. Azon tartozic minden hiu keresztyen szenuedetesget tenni. Et sic de alijs.

Quod si eadem hebdomada ex infra notandis festis simplicibus aliquod occurrat, illud hoc pacto denunciandum erit.

Kedden, vagy penteken, vagy N. vagon szent Demeter, vagy szent N. napia. Azon Istenec először szolgaluan, kezi munkat tehetecc.

Az több innepeket kic è hétet esnecc az Anyaszentegyhaz izolofma tartalsal, es Misse mondalsal meg illi ti érettetec.

Finis huiusmodi denunciatione, moneat sacerdos populum, ad recitandam confessionem generalem dicens.

Alazzatoc meg magatokat, à felleges mino denharo Istenec előtte, es mondgyatoc velem egyetembe à köz gyunatot.

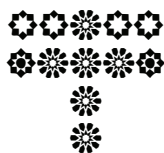
Et mox ipso praeunte & populo verbis subsequente, recitetur Confessio generalis

his hoc modo.

G Yunom vram Istenec, Boldog aszonnac, szent Peter Apostolnac, szent Pal Apostolnac, szent Istvan kiralynac, szent Laszlo kiraly.

nac, szűz szent Emre nec, Istenec mind sœ
 szentinec. Vagyoc bűnds Isten elœt, gonosz
 gondolatimba, szandegimba, beszédimbe, szit
 kos atkos voltomba, hamissan hitemet monda
 somba, Istenec tiz parancholatic nem tartalom
 ba, hét halalos bűnb, es à kilencz idegen bűnök
 be refzes voltomba, ôr erzenegimet iora nem
 birtomba, nyolcz boldogságot nem keuantom
 ba, es à mi iot tehetem volna azt nem tetembe,
 Mindennemű bűneimbe hagyom Istenec bű
 nõse magamat. Kérem vram Istent, bochassa
 meg bűneimet. Kérem aszonyom szűz Mariat,
 szent Peter Apostolt, szent Pal Apostolt, szent
 Istuan kiralyt, szent Laszlo kiralyt, szűz szent
 Imrehet, Istenec mind sœ szentit, tamadgyanae
 mellettem, imadgyanae Istent érettem. Kerlec te
 gedet lelki attyam, imadgy Istent érettem, oldoz
 meg köz gyuntam bűneimból, Istentül adatot
 hatalmaddal, szent Peter Apostolnac kepeben.

Recitata generalis confessio, dicat sacerdos
ad populum. Mondgyatoc bűnôtók nec bocha
 natyaért egy Miatyankat, es egy Iduözlegy Ma
 riat, **Ac ipse quoque oret. Pater noster &c. Ave**
Maria, &c.

dimissis omnibus peccatis vestris, perducatur vos
in vitam æternam. Indulgentiam, absolutionem
& remissionem omnium peccatorum vestro-
rum tribuat vobis omnipotens & misericors
Dominus.

Et subiungat hæc verba.

A felleges, mindenható es kegyes vr Isten
meg bochassa minden bűnötöket, Enis meg
oldozlactiteket azokbol, à bűnökből, mellye-
ket az Anyaszentegyhaz köz gyunas vtan meg
szokot bochatani.

De minc elötte è szent helyrül el tauozna-
toc, mondgyatoc à Christufnac öt mely sebeiert
öt Mi atyankat. A szűz Marianac hét epefe-
geért, hét Iduözlegy Mariat. Az menyország-
beli szentek nec emlekezetire, es tisztellegere egy
Credot. Szegeny korokért, betegekért, rabo-
kért, foglyokért, es minden fele nyomorulta-
kért, egy Mi atyankat, es egy Iduözlegy Mariat.
Azonkeppen à szegeny Purgatoriombeli ha-
lottakértis, egy Mi atyankat, es egy Iduözlegy
Mariat. Ez imadsagot meg monduan, es à szent
Misset vegig meg haluán, Isten nec aldomasá-
legyen veletec.

*QVÆ FESTA ET FIEIV-
nia sint per annum populo de-
nunciandi.*

*Festorum, quæ veteri ritu populo denun-
ciari solent, Alta sunt solennia. In quibus
opera seruilia exercere, & manicus
laborare nemiui licet. Quæ nostra lingua
uocantur. Illò innepec.*

*Alta simplicita. In quibus permittitur fidelibus, ut
postquam Missam audiuerint, aut saltem deuotas oratio-
nes ad Deum fuderint, uocationis suæ labores exerce-
ant, quæ nostro idiomate uocantur. Imadsagos innepec.*

*Vtriusque generis festorum, lingua uulgari, Cas-
talogum hic subiungere placuit. Numerus autem ex ad-
uerso cuiuslibet festi in margine signatus denotat, in
quotum diem mensis illud ipsum festum cadat.*

Boldog aszony hauaba.

Illò innepec.

7	Kis karachon, az az, Christusnac	}	napia.
	kõrnyül meteltetese innepe.		
6	Viz kerelzt, auag vrunknac meg ielene se.		
23	Szent Pal fordulasa,		

Imadságos innepec.

	Remete Szent Pal		10
Szent	{	Anthal	17
		Pirosca asszony	18
		Fabian Sebestien Martyr	napia. 20
		Annos asszony	21
		Vincze Martyr.	22

*Bóit elő boba.**Illő innepec.*

	Gyertya szentelő Bodog asszony auag		2
	Szűz Marianac meg tisztulasa.	}	napia.
	Bóiti vagyon.		
Szent	Mathias Apostol		
	Bóiti vagyon.		

Imadságos innepec.

Szent	{	Bregina asszony	1
		Balas pispóc	3
		Agotha asszony	5
		Dorottya asszony	napia. 6
		Ilona asszony	8
		Balint Martyr	14
		Vízögős sz; Peter	22

Boit más hoba.

Illó innepec.

12 Szent Gergely Papa. }
 23 Gyümölcs olto Bodog aszony } napia.
 auagy Christufnac fogantatafa. }
Imadsagos innep:

21 Szent Benedec napia.

Szent György havaba.

Illó innepec.

23 Szent { Albert Pispóc es Martyr. }
 24 { György Martyr. } napia.
 25 { Marc Euangelista. }

Imadsagos innepec.

4 Szent Ambrus Pispóc napia.

Pinkősd havaba.

Illó innepec.

1 / Philóp, szent Iacob apostol /
 3 Szent / Kereszt megtalalafa / } napia

Imadsagos innepec.

5 Szent / Göthard Martyr / } napia.
 25 / Orbán papa / }

<i>Szent Iuan hauaba.</i>		
III. innepec.		
Szent	{ Iuan auagy keresztelő sz: Ianosnac születése, Bóiti vagy on Laszlo kiraly Peter szent Pal apostol Bóiti vagy on.	} napia. 24 } 27 } 29
<i>Imadsagos innepec.</i>		
Szent	{ Barnabas Apostol Vid Martyr	} napia. 11 } 13
<i>Szent Iacob hauaba.</i>		
III. innepec.		
Szent	{ Bodog aszony latogatafa Bóiti vagy on. Margit aszony Magdalombeli Maria Iacob Apostol Bóiti vagy on. Anna aszony.	} 2 } 12 } napia. 24 } 25 } 26
<i>Imadsagos innepec.</i>		
Tizenkét Apostol	{ } napia. 15	
Szent Laszlo kiraly temetése.		

Kis aszony hauaba.
 Illó innepec.

5	Hau Boldog aszony	}	napia 6
	Bóiti vagyón.		
6	Vr szine változtattya		
10	Szent Lórincz		
	Bóiti vagyón.		
15	Nag bodog aszony, atrag szűz Marianac halála		
	Bóiti vagyón.		
20	Szent Istuan kiraly		
24	Szent Bertalan Apostol.		
	Bóiti vagyón.		

Imadsagos innepec.

1	Szent	Peter vasa szakadafa	}	napia.
20		Agoston Doctor		
29		lanos nyaka vagafa,		

Szent Mihaly hauaba.
 Illó innepec.

	Kis aszony, auag Bodog aszonnac születése		8
	Bóiti vagyon.		
Szent	Ke reszt magasztalása	}	napia. 14
	Mathe Euangelista		
	Bóiti vagyon:		
	Mihaly Archangyal		29
<i>Imadsagos innepec.</i>			
Szent	Egyed Apatur	}	napia.
	Gelerd pispóc Martyr		
	Cosma Demien Martyr		
	Ieronimus doctor		
<i>Mind szent havaba.</i>			
<i>III. innepec.</i>			
Szent	Lukach Euangelista	}	napia. 18
	Simon Iudas Apostol.		
			28
<i>Imadsagos innepec.</i>			
Szent	Ferencz confessor	}	napia
	Dienes Martyr		
	Gal confessor		
	Tizenegy ezer szüz		
	Demeter Martyr.		
			4
			9
			16
			21
			26

Szent Andras havaba.

Illó innepec.

1 Mind szent napia
Bóiti vagyón.

5	Szent	}	Imre herczeg	}	napia.
11			Marton pispóc		
19			Ersebet aszony		
25			Cathalin aszony		
30			Andras Apostol		

Bóiti vagyón.

Imádságos innepec.

Halottac.

13	Szent Bereczk pispóc	}	napia.
21	Bodog aszonnac a templóba vitele		
27	Szent Celemen papa.		

Karachon havaba.

Illó innepec.

6	Szent Miklos pispóc	}	napia.
8	Bodog aszony fogantatasa.		
	Bóiti vagyón.		
21	Szent Thamas Apostol		
	Bóiti vagyón.		
25	Karachon auagy vrunc születese		
	Bóiti vagyón.		
26	Szent Istvan első martyr		
27	Szent Iános Euangelista		
28	Apro szentec.		

Imadsagos innepec.

4		Borbala aszony.	} Napia.
13	Szent	Lucza aszony.	
29		Thamas pispoc.	
31		Syluefter papa.	

*Ezeknec fölötte, Illó innepec
imezek is:*

Nagy Pentec.	} napia:
Husvet Vasarnap, Hetfő, Ked, az az, Vrunknac fel tamadasa.	
Aldozo, az az, Christusnac menybe menetele.	
Pinköld, Vasarnap, Hetfő, Ked, az az, A szent Lelek nec el iöüetele, Böiti vagy on.	
Vr napia.	

Minden varasba es faluba az ott valo fő
egyhasznac szentelesenec, Es annac a szent,
melynec neuere szenteletet napia.

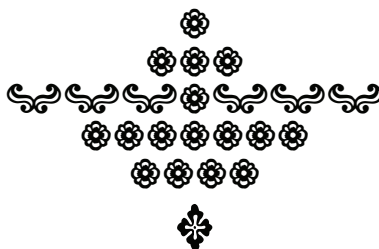
E fölöl meg iratot innepeket szokuc meg
hirdetni.

Az Vasarnapot hirdetes nélkülis tudgya
minden keresztyn hogy innep.

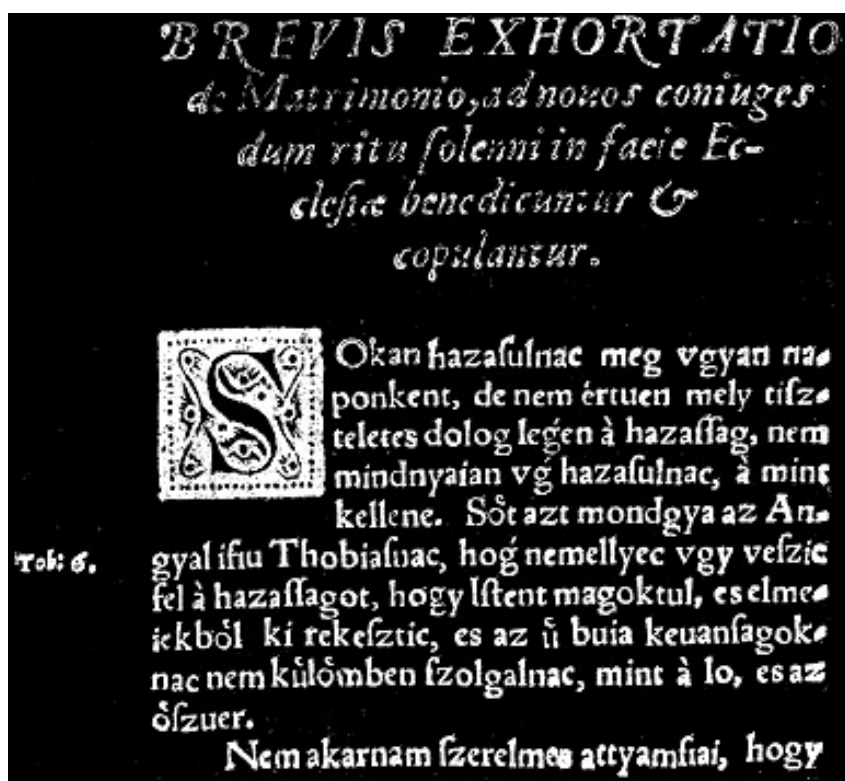
A minemü fő innepek nec Böiti vagy on,
oda fel azt meg ielentettuc, De azoknac fölötte,

Szükség aztis meg hirdetni, hogy Bóit elő Vas
farnap, Pinkósd, szent kereszt fel magasztaltatafa,
es szent Lucza aszony nap utan valo szerdan,
penteken, es szombathon, Cantor Bóit vagyon.

Az Husuet előt valo hofzu bóit nec, elég
minden esztendőbe chac az első napiat meg hir
detni,

Házassági tanítás*

Tob: 6. Mert a' kik úgy házasodnak-meg, hogy az Istent magoktól és elméjékből ki-rekesztik, és az ő fajtalanjágokat úgy köveffék, mint a' ló 's az őszvér, kiknek nincn értelmek, azokon hatalma vgyon az őrdögnek (17).

* Latin szertartás 55–75. lap. Szertartási beszéd 55–65. lap, ezt lásd előbb, esketéssel és esküvel együtt (40–52). Külön (második) házassági tanítás: 210–219. lap.

Élőfej: EXHORT: DE MATRIMONIO.

ties olyanoc lennetec, es annakokaért előtók be adom roudeden mi legyen, es mely meltofagos dolog legyen à hazasag, mi végre kel meg hazasulni, es mint kellyen à hazasagnac rendibe élni.

A hazasag egy ferhunac, es egy aszonyem bernece Isten szerent valo egbe kötelezese. Mely nec böchületes voltat könyü annac meg érteni, az ki meg gondollya, hogy nem valami ember ti talalmany, hanem az Istenec szerzese, es rendelesese.

Mert à mint Moyfes meg irta, ünem ma ^{Gen: 2.} ga à teremto Isten viue Adamhoz, ü adà feleses gül neki Eua aszont, es ü szentele egybe üket, Akcor peniglen midön mind ketten bün nélkül valanac, es à paradichomnac gyönyörüleges kertében lakoznac vala.

Touabba az ô Törüenbenis Moyfes által foc külömb külömb vegezeseket, es rendeleseket szerze à hazasag felöl. Es az vy törüenbe az mi iduözetönc első chudaikat à menyeközöbe teue, à vizet borrhá változtatuan. Annac fő ^{Math: 19} lötte aztis meg idente, hogy à hazasag el val ^{Heb: 13.} hatatlan tarfasag. Szent Pal peniglen azt beszel ^{Heb: 13.} li, hogy tiszteletes mindenec közöt, es tiszta agy à hazasag.

Gen: 2. ... és vivé őtet Adamhoz. ... Mind a' kettő meztelen vala, Adám tudni-illik és a' felesége: és nem szégyenlik vala (22b. 25).

Math: 19. A' mit azért az Isten egybe-szerzett, az ember el ne válassza ... Mert Moyfes a' tí szívetek keményiségeért engedte-meg néktek hogy el-bocsájtatok feleségeket (6. 8).

Heb: 13. Tiszteletes mindenekben a' házaság, és makula-nélkül, való-ág (4).

Ezekből meg teccic, hogy bõchületes, es Isten elõt kedues kellemetes à ferfiunac, es afzoni allatnac törucny szerent valo egyte tarfalkodasa. Chac hogy kiki mind vgy, es à vegre hazafullyon meg, mint az Isten törucnye keuanya.

Leg elõször szaporodásnac okaért. Mert hog arra valo legénà hazasag, meg teccic abbol, hog minc vtanna Isten Adamot, es Eua az ű abrazattyara, es hasonlatosagara terempette volna, meg alda űket es monda. Neuekedgyetec, es gyaporodgyatoc, es tõlchetec be à földet. Azt akaria à mi vrunc, hogy à meg hazafulasba, nem az ű keuanlagoknac be tõltesere, sem penzre, sem marhara, sem iofzagra, sem szepfegre, hanem magzatoknac nemzelere nezzenec az emberc. Hogy ű miattoc fokafodgyanac è földõn az Adamnac fiai, kikbõl osztõn Istenec fiai neuekedgyenec, es az mennyei karoc tellyenec. Illyen io igyekezettel hazafula meg az ifiu Thobias, es azért szol valo imigyen Istennel az ű kõnyõrgesèbe. Te tudod Vram, hogy nem buiasagnac okaért veszem el ez én atyam fia, hanem magzatokhoz valo szeretetbõl, kikbõl naldasec à te neued mind örõkcõn örõkce.

Mafodszor hog à ferfiu az afzonyallatnac, es visszontac az afzonyallat az ferfiunac segetõ

tarfa es gyamola legyen, minden dolgokba szük-
segekbe, es nyaualyaiokba egymast segechec, ta-
mogaffac, es taplallyac. Azt iria Moyles, hogy
midon latna Isten, hogy Adamnac magahoz ha- Gen: 2.
sonlo segetoie nem volna, monda. Nem io az
embernec egyedul lenni: Teremchunc neki hoz-
za hasonlo segetot: Es vgy terempte Euat, fugy
ada felesegul utet az első embernec.

Harmadszor, fertelmes életnec el tauoztas
tasaért. Lara Isten, hogy az emberi test geriede-
ző, es hailando az ű keuanlagánac be toltésere.
Modot szaba azért benne, mint vehesse akar-
kies eleit, hog lelkenec meg ferteztetése nélkül le-
gyen az ű teste geriedezesenec természet szerent
valo meg oltasa. Nem vgy mint az oktalan al-
latoc közöt vagyon, hogy valogatas nélkül öl-
gyülmenec egymással, hanem hogy a ki nem akar
lenni tarsalkodas nélkül, egy tarsot valaszon
maganac, ki köteles legyen neki keduet tenni, es
aual meg elegenduen, annal többet ne esmerien.
Errül szol szent Pal, mikor imigyen ír a Corine 1. cor: 7.
tusbelieknec. A paraznaságnac el tauoztatasa-
ért, kinec kinec tulajdon hazas tarfa legyen. Im
értitec mi vegre valo legyen a hazasag, es mi-
nemű okokbol kel embernec meg hazafutai.
Erchetec meg immar aztis, mint kellyen a ha-
zasagban élai.

Gen: 2. Nem jó az embernek egyedül lenni: teremtfünk neki hozzá hasonló se-
gétőt (18).

Cor: 7. ... a' paráznaág-ellen pedig mindennek tulajdon felejtége légyen (2).

Gen: 2.

Ephes: 5.

1. Pet: 5.

Azoc élneciol à hazasagban, à kic egye más szeretőc. Azt monda Adam à hazasemberc felől, hogy à kettő egy test. Tahat à mint szent Palis írta, à ki az ű hazasarfát szereti, tulajdon testet szereti, es mikeppen hogy senki az ű testet nem gyűlöli, hanem neveli, es táplállyat: azonkeppen ki ki mind tartozic azt à kiuel à hazasagba eggyesült szive szerent szeretni.

Touabba szükség, hogy à hazasemberec között rend tartas legén. Egic az masiknac tisztit maganac ne tulajdonecha, hanem mindenic az ű rendibe maradgón meg, es az ű tulajdon tisztibe tarion el. A ferfiu feie az aszonyembernec, mint Christus az Anyaszentegyhaznac. Annakoka ért az ű tisztiaz, hogy birion felefegeuel, tanescha, oktassa, táplállyat, őrizze, segeche ütet, es mindenbe gondgat visellye, ne nyomorogassa, meg ne vtallya, ne vgy tarcha, mind szolgálóiat, hanem tisztellye mint sarfát. Emlkezze meg szent Peternec imillyen inteserül. A ferfiac, vgy mond, eggyüt lakianac felefegekkel à mint értelmeseknek illic, es tisztetséget tegyenec az aszonyallati edenec vgy mint erőtlembnec, es vgy mint kic űkis örökös az Istenec io kedueböl adatot életnec. Viszontac az aszony ember à ferfiunac segetlegére teremtetet tarfa, tetemeböl valo tetem, es husából valo hus. Halgassa azert

Gen: 2. ... és léfznek ketten egy testben (24).

Ephes: 5. A' ki az ő feleféjét szereti, önnön-magát szereti. Mert jo ha senki a' maga testjét ne gyűlölte: hanem neveli, és táplállyat azt ... (29).

2. Pet: 5. [Recte 1Pt 3,7] A' férfiak ... együtt lakván okoság-szerént, mint aszszonyi gyarlóbb edénynek tisztetséget adván, úgy mint ő örökös-társoknak-is a' kegyelemből-valo életben : hogy meg ne bántásanak a' ti imádjágitok.

az ű feriet, es mikeppen à tób tagoc à főrül fig-
 nec azonkeppen ű ferietül figien, ferienec bir-
 toka alat legyen, engedgyen neki mindenbe.
 Chac tekenchene Adamnac es Euanac teremp-
 tesere, elegge meg tanulhattyac abbol à hazas
 emberec, mind egyiknec, s-mind másiknac mi
 legyen az ű tiszti. Minekutanna Adamot te-
 remptette volna Isten, terempte vegezetre Eua-
 tis, Terempte, mondom, Adamnac nem feieből
 sem labából, hanem oldalabol. Megjelentuén
 az teremptesnec modgyaua, hogy nem feie v-
 gyan à ferfunac az aszonyember, de nem la-
 bais, az az, nem rabia, sem szolgálóia, hanem
 tarsa. Ne emellye fel tahat magat à feleség
 ferienec fölibe, hanem értuen hogy nem ű ana-
 nac, hanem az ű neki feie, engedelmes legyen
 neki, es mint Sara Abrahamot Vranac hya
 ütet. De megint à ferfu se verie à földhöz, ne ^{1. Pet: 3.}
 tiporia laba ala feleséget, hanem szerezse, es vgy
 mint magához hasonlo segetöt böchüllye.

Annac fölöttre à ferfunac tiszti az is, hog à
 mint Isten monda Adamnac, orcaianac vere. ^{Gen: 3.}
 tekeuel egye az ű kenyerét. Munkalodgéc hua-
 tallya szerent, keresen kenyeret, kiuel ű magais
 élhelsen feleséget, gyermekit, es cheledetis éltet-
 hese. Megint az aszonnac tisztihez valo do-

1. Pet: 3. ... birtokok-alatt lévén az ő tulajdon férjeknek. Mint Sára engedett Ab-
 rahámnak, urának híván őtet a' kinek leányi vattok ... (5-6).

Gen. 3. Orczád veritékével észed a' kenyeret, míglen vívszja térsz a' földbe
 melyből vétettél ... (5).

log, hog' vranac à marha keresesbe io hasonlo felellege legyen. A fonást, szouest, sítést, fözest tudgya, es ne restellye. Tegye hatra à tunya, fagot, es restlget, legyen gyors, es szorgalmatos gond vilelő, ne legyen tekozloia, hanem őrzőie, szaporetoia, es takargatoia ferie marhaiának. Vüllyen io gondot haza nepere.

Egy arant illeti mind à ferfiat, s mind az ű felelget, az ű magzattyoknac Isten szerezni valo felnevelést. Tanechac, es tanettassac gyermekeket minden iora. Leg előszer imadlagra, Isteni felelemre, es Istenes életre: annakutanna valami oly tudományra auagy mesterlegre, ki vtan üdő iartaba tisztellegessen el elhessénc.

Mindezeknec peniglen ekeffége, es vgy mint meg tökelleteff: à hiuleg, es à tisztalag. Hog' hiuec legyenec egymásnac, tisztan tarchac az ű agyokat. A mint szent Pal paranchollya, à ferfius meg adgya vgyan az aszonnac, az aszonis à ferfiunac azt, à miuel tartozic, es egymásnac keduet ne szegyec. De az ű tarsa kiüül senkiuel egyic se közösüllyön. Mert ha igaz à mit vgyan azon szent Pal mond, hogy az aszony ember nem bír az ű tulajdon testeuel, hanem az ű ferie, es à ferfiu sem bír az ű testeuel, hanem az ű felellege, egyic sem szabad magauat, hanem tartozic hiuen chac az ű tarsának tartani magat, es vgy

1. Cor: 7. A' férfiu a' mivel a' felelégének tartozik, adgya-meg: hasonló-képpen pedig az aszjzony-is a' férjének. Az aszjzonymak ninch az ő testén hatalma, hanem a' férfiunak. Hasonló-képpen pedig a' férfiunak-is az ő testén ninch hatalma, hanem az aszjzonymak. Meg ne challyátok egymást ... (3-5).

meg őrzeni az űtestét, hogy senki egyéb ahhoz ne nyulhasson, hanem csak az, a kinek törvény szerent való hatalma vagyon ráta.

Sőt nem csak hazaság kiuül való fertelmestül kel a keresztény hazafoknac magokat oltalmazni, hanem még ún kőszókis, az mertekletességnec határát meg nem kel halladni. Ne legyenec olyanoc mint a ló, es az őszvér, melyekbe ninchen értelem. Ne mindenkor szolgallyanac a hazaságnac chelekédés nec, hanem a szent Pálnac intése szerent, neha neha ideiglen egy akaratból meg vonnyac egymástul magokat, kiultkeppen innep, es bőit napokon, hogy szabadob szíuel imadkozhas sanac, es szolgálhasanac az Istenec, es mikoron az oltari szentlégnec veteléhez kelzül nec, hogy valóba, es tellyes lelekkel elmelkedhes nec anac io tetemenirül, kit az lathatando szentseg alatt, lathatatlanul hozzáioe vesz nec.

Ezeket én ti érettetec számlalam elő, kic vionnan adgyatoc a hazaságnac rendire magatokat, hogy tuduan mi legyen, mely megtóságos dolog, es mire való legyen a hazaság, Isten szerent tudgyatoc meg hazasulni, es a hazaságban élni. Kérlec es intlec, hogy ahhoz tarchatoc

Pfal: 31. Ne legyetek mint a' ló és az őszvér, mellyeknek ninch értelmek (9a).
[1Kor 7,5 ... hanem ha egyenlő akaratból ideig, hogy foglalatofok legyetek az imádságban: és íjmét ugyan-azonra térjete, hogy ne kísértjen titeket a' Sátán a' ti meg-tartoztatatlásagtokért.]

magatokat, az mit mostan én tüllem hallottatoc.

De hogy egynéhany ígét à felőlis szoltyac, az miért most én előmbe, es è szent gyülekezet cleibe állottatoc. Iolleheth Istenec niluan valo paráncsolattya arrul ninchen, hogy az hazas emberec meg esküdgyenec, es eskücsfal adásanac egybe, mind az által sokaknac alhatatlanfaga miat, az szükseg keizeretette reia az mi eleinket, hogy be vóttec, az keizerét minikeris hogy meg tarchuc ezt az szokast. A két szemelynec egyenlő, es egymással eggyefülsre valo el vegezet akarattya, mellyet szauokcalis meg ielentnec szerzi à hazasagot, nem az eskües. De miuel hogy vannac clyac, kic tökelletlenec, chac hamar hatra mennenec az ű fogadasokba, fel hadnaia hazas tarsokat, ha valami kilső bizonyfaga, es oly kötele nem volana, mely emberec előttis el valhatatlanna tenenec az ű hazasagokat, annakokaert meg eskütyuc azokat, à kic ószue kötíc magokat. Hogy mikeppen Christus az lelki hazasagba hittel fogad hozza, es hittel gyürüz meg mincket, azonkeppen az testi hazasagis, ki peldaia az lelkinec, hittel köteleztetsec ószue. Es hogy az emberec előttis az eskües által meg erősetetsec, es meg bizonyettatsec à hazasag. A ve

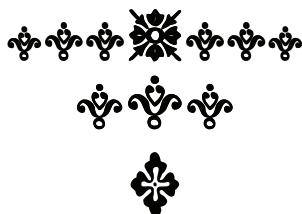
Ezech: 16.
Osea 2.
Esa: 54.

Ezech: 16. És meg-erősítem én az én szövetségemet te-veled: és meg-tudod hogy én vagyok az Úr, hogy meg-emlékezzél ... (62).

Osea 2. Én magamnak jegyezlek téged örökké: és jegyezlek téged igazságban, és ítéletben, és irgalomságban, és könyörületességekben (19).

Esa: 54. Mert mint egy el-hagyatott és keferves-lelkű aszszony hívott téged az Úr, és mint az ifiujágától-fogva meg-vetett felejtéget, monda a' te Istened (6).

gre hogy ha valamellyic személy valaha az v
tan tartat el hadnia, tehát az emberi törvényia
loc keppen meg büntethette úter. Ne hac vgy
mint hazasag töröt, hanem hitetlent, es esküet
szegőetis. Annakokaért à mi eleink
ne io szokasa, es szertartasa szerent, im meg el
kütlec tuteketis.

TEMETESKOR VALO

Prædicationo.

Ceupatio magna creata est, omnibus ho-
minibus, & iagum graue super filios A-
dam, à die exitus de uentre matris eorum,
usq; in diem sepulture in matrem omniū.

Az Isten lelkeuel meg tellyesedes
 Bölch Syrach, ez igekkel meg magarazza, az
 emberi romlando állapotot: Nagy nyughatat
 lansag, es terhes iga vettetec Adamnac minden
 fiaira születefektül fogva, temetéknek napiaig,
 midőn az közönleges anyoknac kebeleben, az
 az, az földben be helheztetnec. Mely igekkel
 rettegeti, ez vilaghoz ragazkodot lelkedet, hog
 kiki mind gondolkodgyec, ez mulando vilaga
 nac allapattyarol, melynec nagy része, szent Ia-
 nos mondasza szerent, az gonoszszagban tisztan
 el merült, az rea következendő nyomoruságra.

Ecclesiasticus; Sírák]: 40. Nagy foglalatosság teremtetett minden embereknek, és nehéz iga az Adám fiaira az ő anyok mehéből ki-jövéseknak napjától-fogva, a' mindeneknek annyába-való temetésnek napjáig (1).

1. Ioan: 5. Tudgyuk hogy az Istentől vagyunk : és az egész világ gonoszban helyeztetett (19).

* Az Agendarius 3. (és valószínűleg 2.) kiadásában jelent meg a halotti beszéd (219–227). A latin szertartásban található (*Ordo sepeliendi mortuos*) temetési tanítást lásd e kiadvány 104–111. lapján.

Élőfej: TEMETESKOR VALO PRAEDIC:

lis, mely az itélet vtan nyomorgatni, es lany ar-
 gatni fogia az más vilagon, hogy v. amikor or
 gondolkodnec. Nem okn:lkül int vgyan azon
 bölch mindnyaiunkat imez beizedeuel: Sokcal
 iob (vgy mond) az meg keseredet sziuó em-
 berec hazahoz iarulni, hogy sem az vendeges
 helre menni, mert ott minden ember nec, vege
 felöl pelda adatic, es az élő ember, életerec ve-
 geröl meg emlekezic: jelentue: az bölch, hogy
 siras, es könyuezes, mely szokot az halottoknal
 lenni, nem egyebre inche az embert, hanem az
 vtolsó sirafnac, es keserűlegnec el tauoztatara,
 mely az ember nec halala vtan következendő. ha
 maga magát lelki töred:lmefleggel, ez vilagon
 meg nem kesereti. Salomonis nem heiba int
 mindenecket vtolsó dolgairol, tanachul adu n,
 hogy az ember meg emlekezzec ifiufaganac ide-
 ien, az ű teremtdőieröl, es akcor gondolkodgac
 felöle, minec elötte, el közelgeffen az nyomoru-
 sagnac ideie, es ielen legyenec azoc az idöc, mely-
 ben az ember azt kezdi mondani, ninch ked-
 uem semiben imar è vilagon, azert félyed az le-
 ftent, es parancholatit tarchd meg: mely irafual
 velünc azt akaria el hitetni, hog akar mint űzze
 valaki, ez vilagnac dichőseget, es életerit, de vega-
 tere benne semit nem tapasztal sirafnal, es keser-
 űlegnel. A szent irasis, ez vilagnac gyönyörű

Eccle[siastes]: 7. Jobb a' jiralom házához menni, hogy-sem a' lakodalom házá-
 hoz : mert amabban minden ember az ó vége-felöl tudósfittatik, és az élő
 meg-gondollya a' mi következik (3).

Eccle[siastes]: 12. Emlkezzél-meg a' te Teremtődről ifiufágodnak napjaiban,
 mindek-elötte el-jőjön a' gyötremnek ideje, és el-közjelgefsenek az eszten-
 dők, mellyekről azt mondgyad : Nem tetjzenek nékem ... (1).

seges életit, *Locum flentium, sine lacrymantium, kes* **Iud: 2.**
 sérűség, es síralom helyenec neuezí, melyet midőn
 meg elmer: volna sz: Pal, teresenev vanna, nagy **Phil: 2.**
 buzgo iziuel tudomant tén maga felől, hogy
 minden è vilagi dichőseget vgy tartana, mint va
 lami el vetet ganét, chac hogy az Christusban
 refze lehetne. Hieremias prophetais, meg es **Hier: 20.**
 meruen az emberi állapotnac alhatatlanfogat, igy
 kezde szollani: Miert szűlettem én, hog győ
 trememet latnam, es életemnec idő folyafa, or
 czamnac pirulafakene. De ha Iob patriarchat **Iob: 3.**
 meg tekintyűc, ez vilagnac terhes nyomorufaga
 alat, vgyan haborkodic: Veszen el vgy mond
 az nap, melyen ez vilagra szűlettem volt, fele
 dekensegbe legyen az eyeli idő, melyben mon
 dotac, hog ember fogantat anyamnac mehe
 be. Mind ezekből imar, a keresztyn ember két
 tanulafogat vehet. Először, haluan az emberi és
 letnec alhatatlanfogat, fenki az ű halottyan ma
 gat földtűb ne gyötörve, mint az ketlegben es
 let emberev sz: Palmac mondafa szerent: mert az **1. Thes: 4.**
 mint szent Hieronimus ír: *Nilil abstulit tuum, qui*
dignatus est recipere proprium: Semi tulaydonodat **Epist: ad Cy**
 el nem vette (vgy mond) az, à ki saiatat mel **rasium.**
 tozratta magához venni. Bizonyara eszteleneg
 azért másnac saiatyáeri kesergeni, midőn ember
 érti, hogy az mi el vetetet, tulaydona nem volt,

Iud: 2. És hívatatték a' helynek neve, Sírók vagy köny-húllatáfok helyének : és ott áldozatokat tőnek az Úrnak (5).

Phil: 2. [3,8] De a' mik nékem nyereségek voltak, azokat a' Kriftusért károknak alítottam.

Hier: 20. Miért jöttem-ki az anyám-méhéből, hogy munkát 's fájdalmat látnék, és gyalázatban végeztetnének-el az én napjaim (18)?

Iob: 3. Veszfzen-el a' nap mellyen szűlettem, és az étszaka mellyen mondták : Ember fogantatott (3). →

1. Thes: 4. Nem akarjuk pedig atyámfiai hogy tudatlanjágban legyetek az elaludtak felől, hogy ne bánkodgyatok, mint egyebek-is a' kiknek nincs reménjségek (12).

mely rend nélkül való kesergesből, az Isten ne-
 uenckis gyakran gyalazatya szokor következni,
 miuel hogy atkozodnac, veszekednac nemelyec
 halo: yoc vtan, inkább kedueluen azokat Istenek-
 nel: nem ok nélkül beszélget sz: Agoston docto-
 ris ezkeppen. *Qui perfecte Deum diligit, non affligit-
 tur in morte cuiusquam, quoniam qui toto animo Deum
 diligit, nouit, nec sibi perire, qui Deo non perit, Deus autem
 Deus uiuorum est, non Deus mortuorum: Az ki
 (vgy mond) tökelleteffen szereti az Istent, senki
 halalan nem gyötri magát, tuduan hogy tñle el
 nem veszet az, à mi Istenneccel nem vesz, az Isten
 penig eleueneknac, nem halottaknac Istene.*

Masodsztr, vgyan ebből indettatic, az embe-
 ri gondolat azoknac elmekedofere, melyec elege-
 dendő ősztonilehetnac, ez világ meg vetefere,
 es vtalasara, főz az mi leg tökelletesb, maga alla-
 pattyanac, meg esmerefere, melyben az fölleges
 Isten, embernac leg főb bölcheseget helyhezitette:
 Meg emlekezzel vgy mond ember, mert por
 vag, es porra leszes. Mely igiket tekintuen ma-
 gaban szent Agoston, beszedet magahoz így
 tereti. *Quid sum miser nisi uas sterquilini, concha put-
 refactionibus plena, uermis, repletus fetore & borro-
 re, pauper, nudus, multis subiectus casibus, ignorans meū
 in hoc mundo ingressum qualis fuerit, aut qualis sit futu-
 ra mors, & egressus miserabilis, cuius dies sicut umbra*

- Gen: 3. ... vízszza térsz az földbe melyből vétettél : mert por vagy, és porba térjz (19).

*fugiunt, cuius uita crescit, & decrescit sicut luna, sicut
 folia, qua crescunt in arbore, & paulo post defluunt:*
 Kettegnekül nem egyeből tanulta è sz: iambor
 az emberi állapotnac nyomorult rendit, hanem
 azoknac irafabol, kie az Isteñec baratsagos nya,
 iassagual eltenec, es onnet tanultac, magoc eles
 tekbenis azt köueteffel meg tapasztaltac. Innen
 szarmaznac imez szozatoc nagy panaskeppen
 az Isten lelkeuel tellyefedet emberektől: Am lob ^{Iob 14}
 azt ielenti, hogy az aszontul születet ember, rö-
 uid ideig viszi életit, azomban minden nyaua-
 lyakcal meg rakodie, ki előszer, mint egy virag,
 ki fakad, es viragzie, de mindgyarast el heruad,
 es el hul, mint az árñec, soha egy állapotban meg
 nem marad. Esaias altalis ig szol az Isten, kialch ^{Esa: 40}
 vgy mond: mit kialchac? minden test, i chac fű,
 minden dichósege mint az fűñec viragia, meg
 heruadot az fű, le hullot az ű viragia: mely he-
 lét az prophetanac sz: Hieronimus magarazuan, ^{In Epitaphio}
 ezt iria. *Reuera si quis fragilitatem carnis aspiciat,* ^{Repociani.}
*& quot horarum momentis crescimus, & decrescimus,
 nec in eodem statu maneamus, non dubitabit, carnem fo-
 num, & gloriam eius, quasi florem foeni, siue prata cam-
 porum dicere, qui dudum infans, subito puer, repente iu-
 uenis, & usque ad senectutem, per spatia mutatur incer-
 ta, & ante se senem intelligit, quam iuuenem se non esse
 miretur.* Ez alhatalan állapothoz kepest az em

Iob: 14. Az aszszontól született ember, rövid ideig élván, sok nyavalyákkal el-
 telik. Ki mint a' virag kinyílik és el-nyomattatik, és el-fút mint az árnyék, és
 soha azon állapotban meg nem marad (1-2).

Esa: 40. A' szólónak szava : Kiálts. És mondék : Mit kiáltsak? Minden test széna,
 és minden ó dichófége mint a' mezei virág (6).

Eccle: 12.	<p>bert hydríanac, romlando korfo edenec nevez az bölch, ki oly erőtlen, hogy ahol szinten romlasat nem varnais, meg töríc, es meg romol. Vallyon mit igirhetünc azért atyamfiai magunc felől, auagy az mi nyomorult állapotunkat, mi uel tamogathattyuc egyebbel? hanem à kiuel pi rongat bennünc az Istenec sz: lelke: mit keuelkedel te hamu, es por. Auag az mint lob mondogya. Emlkezzel meg vram, hogy sárbol formaltal engemet, is meg porra váltoftacz engemet.</p>
Eccle: 10. Iob. 10.	<p>Ezec igy leuen azért, mi lehet è vilagon az mi batorlagunc, es vigasztalalunc, holot ilyen nyomorultnac értyc állapotunkat? Egyeb res menfegünc nem talaltatic aznal, melyre tanera minket az Istenec fia, hogy mindnyaian vigyazzunc, okatis adgya: mert nem tudgyatoc mely időben, auagy oraban, itüendő hozzatoc az ember nec fia. Szükség hogy keszen talallyon bennünc. Mely igeket sz: Eusebius Emise: magarazuan, feienkent bennünc ebreget ez igekkel.</p>
Mar: 15.	<p>Paratos nos inueniat extrema necessitas, quæ sæpe præuenit inparatos, certam nobis imponat sollicitudinem, incerta conditio. Quotidianus sit illius periculi metus, cuius nescitur incursus. Keszen talallyon bennünc, az vtollo halalunc, ki gyakran eleit veszi, az ke szülcileneket, bizonyos sz orgalmato fsagra kifz</p>
Luc: 12.	<p>→</p>
Math: 24. v 25.	<p>→</p>
Homel: in E. mangel:	<p>→</p>

Eccle[siastes]: 12. ... el törjék a' veder a' kúton, és el-romollyon a' kerék a' chatorna-kúton és visszaz-térjen a' por az ő földébe a' honnét vólt ... (6).

Eccle[siasticus]: 10. Mit kevélykedik a' föld és a' hamu (9)?

Iob: 10. Emlkezzel-meg kérlek hogy mint a' fárt úgy chináltál engem, és porrá téfzj engem (9).

Mar: 15. Lájsátok, vigyázatok, és imádkozatok : mert nem tudgyátok mikor légyen az idő (33).

Luc: 12. Tí-is légyetek készen : mert a' melly órában nem véltetek, el-jó az embernek Fia (40).

→

Math: 24. ... a' mely órában nem tudgyátok el-jövendő az ember Fia (44), & 25. Vigyázzatok azért, mert nem tudgyátok a' napot sem az órát (13).

telesen bennünket, az mi életünknek bizontalan
 volta, mindennapi legyen, az utolsó veszedelem-
 nek fékelme, mely tudva, minchen nálunk, hoz-
 zánk való közelgése.

Vigyázzni azért nem egyéb, hanem sietség-
 gel az bűnről penitentiát tartani, mint az Istenis
 ű maga meg magyarázza. Szűnnyetec meg az
 gonofzútl, es tanuljatoc iot chelekedni, vallyon ^{Efa: 1.}
 miért? meg mutatya szerető szent fia. Ha peni- ^{Luc: 13d}
 tentiát nem tartotoc, együl egyic, mindnyáian
 el vesztec. Az penitencia tartatnac penig sum-
 maia chac ez, mint az Istennek lelke niluan meg ^{Ecc: 16f: 17-}
 jelentet: Az gonofzoknac vgy mond vtain so-
 kaig ne mulas, ne kéfel, halalodnac előtte gyon-
 nyal meg, mert az holt embertül el vesz az go-
 nas. Hat mikor kel gyonast chelekedni? Meg
 tanet azon helen az Bölch. *Confiteberis uiuens, ui-
 uis & sanus, confiteberis, & laudabis Deum, & glorie-
 aberis in miserationibus eius: Io egészséged, es eleuen-
 séged leuén vgy mond, gyonnyal meg, diché-
 chéd az vr Istent, es teis dichekedni fogs az ű ke-
 gyelmesegeben. Mely mondatat vegtere igy
 fizezi be. O mely nagy irgalmassaga, es kegyel-
 sege azokhoz, az kik hozza térnec. Egyenlő-
 keppen szent lanosis, az vy törvénybe, erre int
 hennünket. Ha meg gyonnyuc (vgy mond)
 bűneinket, hiű, es igaz az Isten, meg bochatya ^{1, Ioan: 1.}
 bűneinket,*

Efa: 1. ... szűnnyetek-meg gonofzútl chelekedni : kerefsétek az ítéletet, jegétt-
 sétek-meg az el-nyomattattat ... (16).

Luc: 13. ... penitentiát nem tartotok, minnyájan hasonló-képpen vesztök-el (3).
 Eccles: 17. ... és egészséges lévén tégy vallást, és dichérd az Istent ... Mely nagy
 az űr irgalmassága, és az ő kegyelmessége a hozzája térőkhöz (26-28)! →

1. Ioan: 3 [Recte 1,9]. Ha meg-vallyuk bűneinket : hűv, és igaz, hogy meg-bo-
chájsa nekünk bűneinket, és meg-tíztíttson minket minden hamiságból.

Ezekre azért az dolgokra indetnac teñűne,
az mi szerelmes attyank fiainac, felebaratinknac,
mindennapi ez vilagbol valo ki mulafoc, hogy
ki ki mind magara varia azt, az mit az ű feletar
fan lát, es esmer. Innet az Bóichis, az koporfo
ban helyheztetet holt embernece kepeben, szolet
tya az eleuen, es egesegeges embereket. *Memor es
sto iudicij mei, sic enim erit & tuum, mihi beri, & tibi
bodie:* Meg emlekezzel (vgy mond) ember ki
még éls, rolam meg lótt itéletemről, mert szin-
ten így leszen tenekedis dolgod: Ennekem teg-
nap, teneked ma. Mely igéc vran, int mindene-
ket az Bóich, ez igekkel. Nyugold meg az te
elmeledesedet, az meg holt embernece nyugos-
dalman: lelenven hogy valaki az meg holt em-
bernece állapotat, elmeieben fogja forgani, ma-
gaban meg keferedven, az következendő itélet-
ről egyetembe gondolkoduan, nem chac è vilago-
nac szerelmetül meg nem iszonyodie. de fót, lele-
ket, testet, erzenleget, az egy vr Christusnac
aianluan, vgy rendelí életit, hogy az ű élete, szí-
Palnac mondafa szerent, à Christus, halala pe-
nig nyerefég. Effeleke azért, amaz igiret, mel-
lyel szent lanosnac hallomasara biztattya, batos-
rettya vala az Istennece Angyala, ez vilagbol
ki mult szent iambor keresztényeket: Boldog
halottac (vgy mond) valakic az vrbán meg

Eccle: 38. Meg-emlekezzél az én itéletemről: mert így leszen a' tiéd-is : tegnap
nékem, és ma néked (23).

Phil: 1. Mert nékem életem a' Krisztus, és meg-halnom nyerefég (21). →

Apoc: 14. Bóldogok a' halottak, a' kik az Úrban hálnak-meg. Már mostantól fogva mongya a' Lélek, hogy meg-nyúgodgyanak az ó mukájoktól : mert az ó chelekedetek követik őket (13).

talnac, miuel hogy úk, meg nyugodnanat ak
kor minden faratlagoktul, iszagos chelekedes
tec, követuen őket. Effele dolgokrul penig az
zert emlekezzúnc ez mostani keresztien gyú
lekezetebe, hogy tiszta szíuel, es lelekeel gondol
koduan ez intesről, magunkat meg elmeriúnc, res
menegúnkis tamadgyon, szent Palnac tane
tasabul, az örökce valo föl tamadafra, es
az dichőségnecc meg nyeresere, mely el
keszitetet azoknac, kie felic az
Istent, Amen.

1. Cor: 15,
1. Thes: 4.

1. Cor: 15. És amint Adámban minnyájan meg-hálnak, úgy a' Krisztusban-is minnyájan meg-elevenítettnek. Ki-ki mind az ó rendiben, első zenge a' Krisztus : az-után azok, a' kik a' Krisztusé, kik az ó el-jövetelekor hittének (22-23). Nemtelenségben vették-el, dichőségben támad-fel : Erőtlenységben vették-el, erőben támad-fel : Lelkes test vették-el, lelki test támad-fel (43-44). Minnyájan fel-támadunk ugyan, de nem minnyájan változtatunk-el (51). ... e' halandónak halhatatlanságba kell öltözni (54).
1. Thes: 4. Mert ha hiszszük hogy a' Jésus meg-hólt, és fel-támadott: úgy az Isten azokat-is, a' kik el-aludtak a' Jésusban, elő-hozza ó-véle (13). Az-után mi, a' kik élünk, kik meg-hagyattatunk, együtt ragadtatunk-el azokkal a' felyhőbe a' Krisztus-eleibe a' levegő-égbe, és így mindenkor az Úrral léfzünk (16).

Az Agendarius kiadásai

 ELEGDI Miklós (1535–1586) pécsi püspök 1583. augusztus 3-án keltezte az *Agendarius ...* (Tyrnaviae, 1583) előszavát.¹ Maga a liturgikus segédlet bővített átdolgozása az Oláh Miklós (1493–1568) esztergomi érsek *Ordo et ritus sanctae metropolitane Ecclesie Strigoniensis* című és Raphael Hoffhalter által nyomtatott, de még a jezsuiták sajtóján és épületében készült kiadványának (Bécs, 1560).² A később Debrecenbe szegődött Hoffhalter Bécsben Oláh Miklós másik munkáját³ előbb még ugyanott, aztán még egyszer, már saját műhelyében és betűkészletével is megjelentette 1561-ben.⁴ Az idősebb kortárs, Petrus Canisius (1521–1597) Katekizmusa (1558) is Bécsben, Hoffhalter sajtóján készült 1562-ben, Telegdi Miklós fordította.⁵

Az *Agendarius* 3. kiadásának címlapján,⁶ ez már egy évtizeddel Telegdi halála után történt, a tartalomjegyzékre való utalás helyén tájékoztatás van az újra való kinyomtatásról: *Complacentia et expressis, Reverendissimi D. D. Ioannis Kuttassi, Episcopi Iaurinensis, ac per Hungariam Cancellarij: Elunatione vero et relectione Lucae Pechi Fiscalis Eccles: Strigoniensis, secundario impressus.*

¹ Nicolaus Telegdinus, episcopus Quinqueecclesiensis, administrator in spiritualibus archiepiscopatus Strigoniensis, sacrae caesareae majestatis consiliarius; előszava: *Parochis et aliis curatis dioecesis et provinciae Strigoniensis*. Vö. RMNy 528

² *Ordo et ritus Sanctae Metropolitane Ecclesie Strigoniensis* RMK III. 474; vö. Ráth György: Nyomtatott szertartáskönyveink a római Rituale behozataláig. *Magyar Könyvszemle* 1890: 171–173.

³ *Catholicae, ac Christianae Religionis praecipua quaedam capita, de Sacramentis, Fide & operibus, de Ecclesia, Iustificazione...* RMK III. 473.

⁴ *Catholicae, ac Christianae Religionis Praecipua ...* RMK III. 484.

⁵ *Az keresztyensegnek fundamentomirol ...* RMNy 173.

⁶ *Agendarius ...* RMNy 781.

A 2. (mára ismeretlen, illetve jelenleg lappangó) kiadásban (Nagyszombat, 1595)⁷ a cím végén a *secundario impressus* szavak helyén *novo impressus* volt olvasható, a következő bővítéssel: *quorum cathalogum versa pagella invenis*.⁸ Valóban, a címlevél viszáján kezdődik a tartalom részletes jegyzéke az első kiadásban is, amely csaknem teljesen egyezik a kötet fejezeteinek címeivel és az élőfejekkel (lásd alább).

A 3. (hihetően már a 2.) kiadás a kötet tartalmát — az alább említett toldalékot kivéve — mindenben hűségesen követi, lapról lapra és sorról sorra, csupán némi tipográfiai és helyesírási eltérés tapasztalható helyenként.

Az 1. kiadás második esketési tanítását a kész munkához toldhatták hozzá a kötet szerkesztése során. Erre mutat az, hogy a tartalomjegyzékben (lásd alább) nem a maga lapszám szerinti helyén következik, hanem a korábbi tanítás után illesztették be (*Exhortatio... 55, Alia exhortatio... 210*). A 3. kiadásban, mint már ezt jeleztem, a szerkezet és a szöveg változatlan maradt, csupán ezzel az újabb toldalékkal bővült a kötet.

Szemléltesse egy csokornyai különbség az 1. és 3. kiadás között megfigyelhető eltérést (elől az 1583. évi, ~ után az 1596. évi kiadás nyelvi adata) vagy azonosságot, illetve a csekély különbséget, amely korrigálás vagy néhol éppen rontás következménye:⁹

aitatofon ~ aitatoſſon; Akarode ~ Akarode; büntethesze ~ büntethesse; chodiat ~ chudaiat; égbe ~ egybe; éggyefölt ~ éggyefült; eiel ~ éiel; elegendő ~ elégendő; erőszec ~ erőſsec; erőszétő ~ erőſétő; szegiéc ~ ſzegyec; ſzentec ~ ſzentec; ſzereſzetec ~ ſzereſsetec; felſz ~ félſz; firfiunac ~ ferfiunac; fohazzkodafodat ~ fohazkodafodat; gyűnad ~ gyu-

⁷ *Agendarius ...* RMNy 763. (Lásd még a következő jegyzetet is.)

⁸ A tulajdonában megvolt (jelenleg lappangó) példányról teljes címleírást közöl Ráth György: *Adalékok Szabó Károly „Régi magyar könyvtárához.” Magyar Könyvszemle* 1883: 271; — adatát újra közölte Sztripszky Hiador: *Adalékok Szabó Károly régi magyar könyvtár c. munkájának I-II. kötetéhez. Pótlások és igazítások*. Budapest, 1912. Vö. Sztripszky I 1836/43.

⁹ Ezeket a 40, 41, 43, 45, 48, 19, 51, 105, 110, 116, 198, 199, 200, 210, 211, 212, 214, 215, 216, 218, 219. lapról gyűjtöttem.

nàd; hadnaiaác [sajtóhiba!] ~ hadnaia, hazafsulnac ~ hazafulnac; hazafzulni ~ hazafulni; hûs ~ hus; Imrehnec ~ Imrenec; kereftzfég ~ kereftseg [sajtóhiba!]; kereftzfégbe ~ kereftsegbe; kereftzet ~ kereftet; keuanfagátul ~ kiuanfagátul; keuannya ~ kiuannya; kilomb ~ külömb; könyörületfegenecc ~ könyörületfegenecc; kőzgunatot ~ kőz gyunatot; legén ~ legyen; mafszor ~ mafzor; menyekőzöiebe ~ menyekőzöiebe; Miffe ~ Mifse; miuelnűnc ~ minelnűnc [sajtóhiba!]; niluan ~ nyiluan; pűfpőkhöz ~ piűfpőkhöz; Sathan ~ fathan; teremte ~ terempte; Teremte ~ Terempte; teremtette ~ teremptette; tífztefsegesen ~ tífztefsegeffen; tífzteto ~ tífzteto; tufakodhafzunc ~ tufakodhafzunc; tülle ~ tülle; törénybe ~ törénybe; vagon ~ vagon; vetektül ~ vetektül; vetettel ~ vétettel; vífzontag ~ vífzontag, stb.

A két kiadás között számos apróbb eltérés van a tipográfiai díszek, piros vagy fekete kezdőbetűk és fametszetes dúcok alkalmazásában is. Ez azonban nem nyelvi természetű kérdés, nyelvi következménnyel sem jár, felsorolásuk itt szükségtelen. Liturgia-történeti szempontból vizsgálatuk lehet esetleg hasznos, mert a piros betűs szakaszkezdetek, sorok és szavak szedésében is van eltérés, bár a szöveg teljesen azonos.

Nagyszombat nyomdája mindkét kiadás címlapján és a kötet fejezeteiben is a hajdani Johann Singriener-féle nyomda (Bécs) díszait és betűit alkalmazta.¹⁰ Ezeket előbb a jezsuiták nyomdájában használták 1567-ig. Majd e nyomda megszűnése után egy évtizeddel Telegdi Miklós megvásárolta az elárvult készletet 1577. november 20-án, és ezután ismét egy évvel nagyszombati házában elkezdődött – az első hazai római katolikus műhelyben – a könyvnyomtatás, az ellenreformáció szolgálatában.

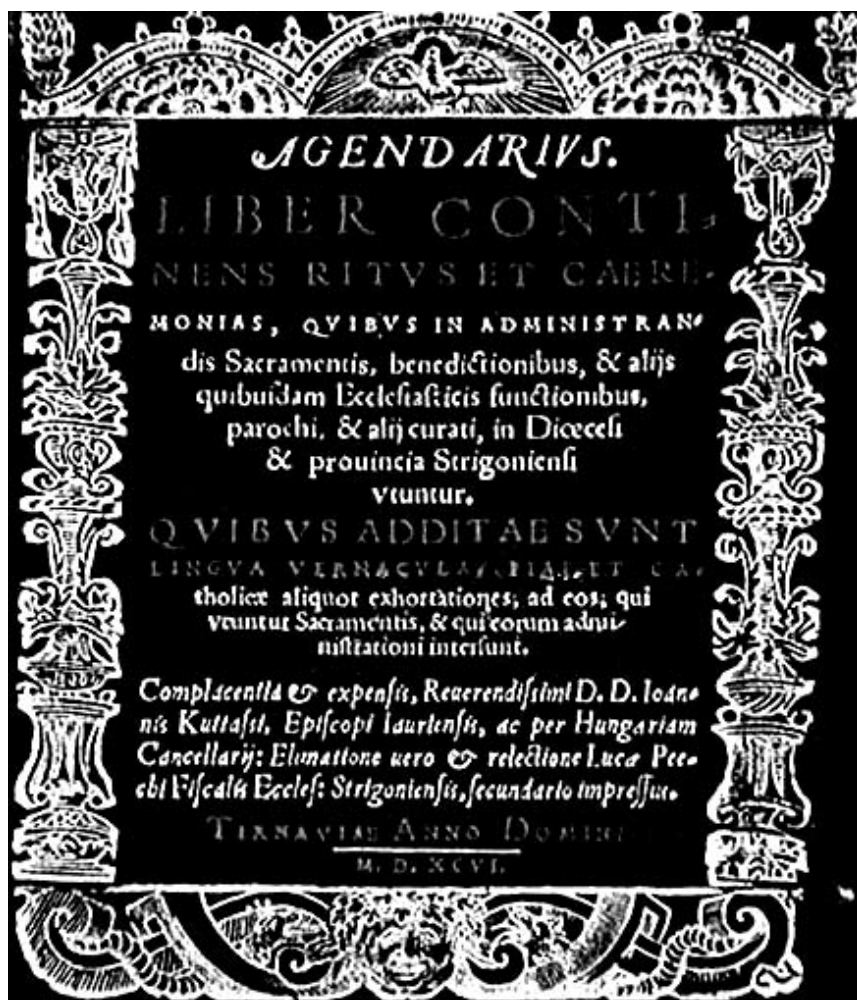

¹⁰ Bánfi Szilvia: A bécsi Singriener-nyomda (1510–1562) könyvdíszjeinek utóélete a magyarországi nyomtató műhelyekben. *Magyar Könyvszemle* 126 (2010): 24–55; Uő: Valójában ki volt a nyomtatója Bornemisza Péter magyar Electrójának? *Magyar Könyvszemle* 127 (2011): 222–231; Uő: A debreceni nyomdászat kezdetei a betűtípus-kutatás tükrében. *Jubileumi könyv- és nyomdatörténeti szimpozion legrégibb folyamatosan működő nyomdánkról. Tanulmánykötet.* Szerk. Zentai Csilla. Debrecen, 2011. 11–29.

✿ Az 1583. évi első kiadás (RMNy 528) címlapja. ✿

✧ Az 1596. évi 3. kiadás (RMNy 781) címlapja. ✧

Magyar nyelvű halotti beszédet toldottak a kötet végére, (219–227. lap) a 3. kiadásban. A mostani közreadás azért is választotta ezt a teljesebb kiadást, hogy ne hiányozzék ez a beszéd, illetve ennek szövegében az első kiadáshoz képest mutatkozó néhány apróbb nyelvi és helyesírási eltérésre is felhívja a figyelmet.

A kötetből itt – szöveghagyomány és az egyházi nyelvhasználat tanulmányozása segédletként – csupán a magyar részle-

tek jelennek meg hasonmásban. Nincsenek magyar nyelvű betétek például a *commendatio animæ* vagy a *benedictio*-sorozat szövegében.

A kötet részletes tartalomjegyzéke:

Catalogus eorum quae hoc libro continentur

Ordo in baptizando seruandus.....	1
Exhortatio ad circūstantes baptisum	2
Ritus baptizandi.....	11
Benedictio fontes in casu necessitatis	31
Benedictio & introductio mulieris in templum post partum	33
Exhortatio ad suscipiendum Sacramentum Cōfirmationis.....	38
Ordo & ritus coniugendi Sponsam & Sponsam in facie Ecclesiæ.....	53
Exhortatio ad Sponsam & Sponsam aliosque circumstantes de Matrimonio.....	55
Alia exhortatio de eodem Matrimonio	210
Introductio nouae nuptae in templum post nuptias	74
Modus audiendae confessionis poenitentium	76
Breuis exhortatio ad synceram peccatorum Confessionem.....	77
Consolatio poenitentis desperabundi.....	105
Reprehensio confessi & non satis contriti	107
De sigillo confessionis	112
Ritus absoluendi excommunicatos.....	115
Ritus distribuendi Sacramentū Eucharistiæ.....	118
Exhortatio ad pie & religiose sumendam Eucharistiam.....	120
Ritus inungendi infirmos sacro extremæ vnctionis oleo	127
Exhortatio ad infirmum consolatoria. Et vt extremæ vnctionis Sacramentum suscipiat.....	128
Ordo commendationis animæ	141
Ordo sepeliendi mortuos.....	148
Exhortatio ad eos, qui funeri interfunt.....	150
Benedictio aquae cum sale mixtae ad aspergendum populum	158
Benedictio pabuli	162
Benedictio vini.....	167
Benedictio trium munerum pretiosorum.....	172

Benedictio pomarum.....	174
Benedictio Jegetum.....	176
Benedictio noui panis.....	189
Benedictio nouae vuæ.....	190
Benedictio Herbarum.....	191
Benedictio nouæ domus.....	192
Benedictio peregrinorum.....	194
Modus denunciandi festa & ieiunia.....	198
Confessio generalis.....	199

3. kiadás:

Temeteskör való Praedikatio.....	219–227
----------------------------------	---------

Liturgiátörténeti tájékozódáshoz ajánljuk az alábbi szakirodalmat. Oláh Miklós fentebb megemlített kiadványai hátterében a *Missale Strigoniensis* és az *Obsequiale Strigoniensis* hazai hagyománya húzódik meg. Korábbi előzményt végső soron a Pray-kódex, valamint egyes részletekhez még a Bod-, a Gyöngyösi-, a Thewrewk- és a Vitkovics-kódex is kínál. Viszont az *Agendarius* tartalmában és szerkezetében teljesen más mű, mint az *Obsequiale*, a rítust természetesen megőrzi.

A legfontosabb szakirodalom időrendben:

- Dankó József: Magyar egyházi bibliographiai érdekességek. Az Ordinariusok. *Magyar Könyvszemle* [13] 1888: 105–139.
- Ráth György: A legrégebbi esztergomi obsequiale 1496-ból. *Magyar Könyvszemle* [13] 1888: 264–268.
- Mihályfi Ákos: *A nyilvános istentisztelet. Egyetemi előadások a lelkipásztorkodástan köréből*. 4. átdolg. Szent István Társulat, Budapest, 1933.

- Radó Polikárp: De originibus liturgiæ Romanæ in Hungaria sæculi XI., *Ephemerides Liturgicæ XI* (1959): 299–309.
- Radó, Polycarpus OSB: *Enchiridion liturgicum complectens theologiæ sacramentalis et dogmata et leges iuxta novum codicem rubricarum I–II*. Herder, Roma–Fribourg–Barcelona 1961. 2. ed. emendata et aucta, 1966.
- Borsa Gedeon: Az Obsequiale Strigoniense 1526 előtt készült nyomtatott kiadásai. *Magyar Könyvszemle LXXVIII* (1962): 210–217.
- Missale notatum Strigoniense ante 1341 in Posonio*. Ed. by Janka Szendrei – Richard Rybarič. MTA ZTI, Budapest 1982. (Musicalia Danubiana I.)
- Graduale Strigoniense, s. XV/XVI. (I–II)*. Ed. by Janka Szendrei. MTA ZTI, Budapest, 1993. (Musicalia Danubiana XII.)
- Breviarium Notatum Strigoniense (s. XIII)*. Ed. and introd. by Janka Szendrei, MTA ZTI, Budapest 1998. (Musicalia Danubiana XVII.)
- Liber ordinarius Agriensis*. (1509). Ed. and introd. by László Dobszay. MTA ZTI, Budapest, 2000. (Musicalia Danubiana, Subsidia I.)
- Dolhai Lajos: *Az ókeresztény egyház liturgiája. A liturgia fejlődése az egyházatyák írásainak tükrében*. Jel, Budapest, 2001.
- Dolhai Lajos: *A liturgia teológiája*. Jel, Budapest, 2002.
- Várnagy Antal: *Liturgika*. Lámpás, Abaliget, 2001.
- Földvály Miklós István: Ordináriuskönyvek Magyarországon, *Magyar Egyházzene IX* (2001/2002): 397–415.
- Maróti Gábor: *Liturgika*. Győri Hittudományi Főiskola, Palatia Nyomda és Kiadó, Győr, 2004.
- Maróti Gábor: *Bevezetés a liturgikába*. Győri Hittudományi Főiskola, Palatia Nyomda és Kiadó, Győr, 2005.
- Dobszay László: *Az esztergomi rítus*. Új Ember, Székesfehérvár, [2003].
- Földvály Miklós István: *Rubrica Strigoniensis. A középkori Esztergom liturgiájának normaszövegei*. PhD értekezés, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktoriskola, Ókortudományi Program. Budapest, 2008.
http://latin.elte.hu/munkatarsak/FM_files/disszertacio.shtml

- Földváry Miklós István: A középkori Magyarország ordinárius-könyvei. In *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei XIII. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára*, Budapest, 2007. 35–86.
- Ordinarius Strigoniensis. Impressum pluries Nurebergæ, Venetiis et Lugduni annis Domini 1493–1520* (RMK III Suppl. I 5031, RMK III 35, 134, 165, 166, 238). Ed. Földváry Miklós István. Argumentum, Budapest 2009.
- Déri Balázs – Földváry Miklós István: Objectives of Monumenta Ritualia Hungarica. In: *Missale Strigoniense 1484 id est Missale secundum chorum almæ ecclesiæ Strigoniensis, impressum Nurebergæ apud Anthonium Koburger, anno Domini MCCCC-LXXXIII* (RMK III 7). Ed. Déri Balázs. Argumentum, Budapest, 2009. I–VIII.
- Graduale Romanum: ad usum monasterii Paulinorum de Újhely, 1623.* Ed. by Janka Szendrei. MTA ZTI, Budapest, 2010. (Musicalia Danubiana XXIV.)
- Hafenscher Károly: *A keresztény istentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben.* [Közreadja a] Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Egyházzene Tanszék. Luther Kiadó, Budapest, 2010.

Szöveghagyományozódás

ALTHANN Mihály Frigyes (1682–1734) váci püspök¹¹ Mezőtúron a református gyülekezetet vizitálván 1718. november 11-én levélben megtiltotta, hogy elhagyják, és parancsolta, hogy azután is megtartsák a helyi reformátusok az addig használt keresztelési formulát: „N. kereszt-

¹¹ Életrajzához lásd Szabó Előd: Althan [!] Mihály gróf katolikussá válása és ténykedése a katolikus restauráció szolgálatában. *Református Egyház* LXII (2010): 238–240.

tellek én tégedet az Atyának, Fiúnak és Szent Léleknek nevében, míg a vizet a keresztelendő felibe öntik”. Szintén elrendelte, hogy a jövőben ne az akkor gyakorolt formula szerint eskessenek: „míg a házassági hűséget sértetlenül megtartják, hanem azt ígérik és ígértessék meg kölcsönösen, hogy a házasságot a természetes halálig csorbítatlanul megtartják, hogy így (ami valóban fenntartandó) ember ne válassza el azt, amit Isten összekötött”.¹² Rendelkezésére hatott a megelőző napi reggeltől estig tartó vitatkozása Püspöki Süllye János (1681–1780) helyi prédikátorral, akiben a püspök emberére akadt. A sűrűn elhangzott bibliai érvek és idézetek mellett szólhatott az is, hogy a püspök a régi protestáns szertartási elemekben látta a közös örökséget. Ez annál is inkább valószínű, mert katolizált. Egyébként élete vége felé (1731-ben) tiltakozott protestáns templomok elvétele ellen. A református esketési szertartásban — a korábbihoz képest — valóban megvolt ekkoriban a kifogásolt és csak újabb (később idézett) bővítmény (lásd ezt a 168. lapon), ezt a bécsi udvar betiltotta.

A közös gyökérről fakadt szertartásoknak nem ez az egyetlen örökölt vagy véletlenül megmaradt eleme. Maga az *Ágenda terminus technicus* is középkori eredetű, a reformátusok csak a 20. században kezdték használni mellette az *Istentiszteleti rendtartás* elnevezést (1930-tól, ennek előkészítő anyaga 1927-ben ilyen címmel jelent meg: *Ágenda. A magyar református egyház liturgiás könyve*). Szertartási vezérkönyvek címében századokig az *Ágenda* volt általános, némelykor ezt a *Liturgia* helyettesítette.¹³ Eredeti

¹² Püspöki Süllye Jánosnak az anyakönyvbe latinul följegyzett megörökítéséből kivonatosan közli magyarul Faragó Bálint: *A mezőtúri református egyház története 1530–1917-ig*. Mezőtúr, 41–43. — Komáromi Csipkés György kiságendájának (1653) legteljesebb szövege, a szerző nevét egyedül megőrizve, Püspöki Süllye János diákkori másolatában maradt ránk. Kiadását lásd a 14. jegyzetben. Az eskübe toldott szavakhoz lásd a 166. lapon közölteket.

¹³ Heltai Gáspár: *Agenda ...* 1559 (bizonytalán a ma már ismeretlen első kiadás is 1550-ben) — ez a TESz legkorábbi adata — (RMNy 154); 1621-ben, 1622-ben, 1634-ben Milotai Nyilas Istváné, (RMNy 1251, 1270, 1576), stb. *Liturgia Sacrae Cœnæ* (RMK I. 933), *Liturgia Claudiopolitana* (RMK I. 1588), stb.

értelmében az *agenda* a szentségek és szentelmények szertartási cselekményeinek leírása, majd egyre inkább csak a recitálásra és imádkozásra meghatározott szertartási tételeket, meg a rájuk vonatkozó rubrikákat tartalmazta.

A 17. század közepén (1653-ban) Komáromi Csipkés György kiságendájában, amelyet tanítványainak állított össze, házassági tanítást is közölt.¹⁴ Ennek tartalma, felépítése, bibliai hivatkozásai és szövege meghökkentő párhuzamot kínál ahhoz a bővebb, második exhortációhoz, amelyet az *Agendarius* 1596-os 3. (és feltehetően ugyanilyen 2.) kiadásában olvasunk.

Folytatódik mai napig az eskü öröksége a református házasságok templomi szertartásában. Másutt azonban ez nem része a szertartásnak. A hazai hagyomány okán fogadta el és meg is oktatta a szertartásba ékelt tanítással az *Agendarius*; majd ennek nyomán a maga Pázmány Péter is közbenjárt a *Rituale Strigoniense* szertartásrendjében való megtartása érdekében.

A párhuzamok és átfedések között más részletek is vannak a református szertartásban, amelyet a mai napig megőrzött a hivatalos rendtartás. Közöttük a *confessio generalis* szövegéről azt gyanította Kathona Géza, hogy középkori eredetű.¹⁵ Valószínűleg

¹⁴ *Formula Brevis Sacramenta ut Baptismum et Coenam Domini Administrandi Personas Matrimonium ineunte copulandi, et Poenitentes absolvendi, qua usus est Georgius Csipkés Komáromi Sanctissimae Theologiae Doctor [1653].* — Komáromi Csipkés Ágendája. Keresztelés, Úrvacsora, Esketés és Ekléziakövetés szertartási rendje 1653-ból. Bevezeti és közreadja: Fekete Csaba. Debrecen, 2009. (A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Liturgiai Kutatóintézetének Kiadványai 3.) Lásd még Fekete Csaba Esketési örökségünk és a Nagyszombati Agendarius. *Református Egyház* LXII (2010): 192–199; Uő: Párhuzamok a Nagyszombati Agendarius és a Komáromi Csipkés Györgynek tulajdonítható *Formula* esketési beszéde között. *Református Szemle* 103 (2010): 267–276.

¹⁵ Samarjai János gyakorlati teológiája. *Theologiai Szemle* XVI (1940): 324–544. Ó- és középkori ökumenikus és provinciális zsinatok kánonainak hatása. Tradicionalista törekvések a Dunántúlon és Felsődunamelléken 1612–1632. *Theológiai Szemle* XXIII (1980): 230–255. — Vö. még Bucsay Mihály: *A protestantizmus története Magyarországon 1521–1945*. Bp. 1985, 132–133. Pásztor János: *Liturgika. A magyar református istentisztelet múltja, jelene és jövője a Szentírás világosságában*. 2. kiadás. Komárno, 2002.

helyes nyomon jár. Támogatja ezt meggyökerezése, mert mióta hagyományos elemként belekerült Milotai Nyilas István *Ágendájába* (ez először 1621-ben jelent meg), változtatás nélkül él tovább. Korai (reformáció előtti) szövegváltozata eddig még nem bukkant föl.

Láttuk magára a kiadványra vonatkozó fontosabb adatokat (főntebb 145–151) az összehasonlító szövegparhuzamok szemléje előtt. Folytatólag most a tartalmi, szövegszerű kapcsolat, a szöveg-hagyományozódás néhány adaléka következik a házassági tanítás, a kiközösített (vezeclő) feloldozása szövegéből, majd a keresztelési szertartásból az ördögnek ellenemondás, a *Confessio generalis*, néhány bibliai idézet, a *Tízparancsolat* és az *Apostoli Hitvallás* szövegének hagyománya; majd a magyar szövegek helyesírási jellemzésétől kezdve a mondatszerkesztésig és egyes stílus-elemek vázlatáig terjedő áttekintés vagy jegyzék.

Párhuzamok, egyezések, szöveghagyomány

1. Házassági tanítás és eskü

Komáromi Csipkés György házassági tanítása teljesen azonos felépítést mutat az *Agendarius*ban található második tanítással.¹⁶ Mind az *Agendarius* 16. mind a Komáromi Csipkés 17. századi tanítása főként ugyanazon bibliai helyeket idézi,

¹⁶ Vö. Fekete Csaba: Párhuzamok a *Nagyszombati Agendarius* és a Komáromi Csipkés Györgynek tulajdonítható *Formula* esketési beszéde között. *Református Szemle* 103 (2010): 192–199; uő: Milotai Nyilas István *Ágendájának* változatai. *Református Egyház* LXI (2009): 131–140. (Lásd még a 14. jegyzetet.)

vagy ugyanazon helyekre céloz és alapoz. Az a fő különbség, hogy az *Agendarius* oldottabb, élőszóval könnyebben mondható, kevésbé hangsúlyozza a prédikáció tudatos tagolását, amely Komáromi Csipkésnél az *ars oratoria* korabeli (Németalföldön és hazánk protestáns kollégiumaiban tanított) szokásai szerint a *matéria, forma, vég, haszon*, stb. kategóriáit alkalmazza és a rámista ágaztatást is feltünteti.

A szövegszerű összefüggés vagy éppen helyenként található azonosság ellenére sem lehet szó arról, hogy kivonatolta volna az *Agendarius*ban található tanítást a fiatal debreceni professzor. Hagyomány lehetett ez a tanítás a szertartási gyakorlatban, ő csupán szabatosabb és tömörebb formába öntötte. Vélhetnők, hogy reformátusnak vették azt, ami katolikus volt. Ilyen vélekedés a 20. században is született. Nem ez történt. Igényt tartottak arra, amit a II. Helvét Hitvallás kiadásai tartalmaznak, hogy önmagukat – megújított és keresztyén szabadsággal módosított értelmű – de katolikus hagyomány örökösének tekintették. „Holott azért miis minnyáján ezen hiten legyünk, reményük hogy senki minket nem tart Eretnekeknek, hanem Catholicusoknak és Keresztyéneknek. *Cum autem nos omnes simus hujus fidei religionisque speramus nos ab omnibus habendos, non pro haereticis sed pro Catholicis & Christianis, &c*”.¹⁷ Mondhatni just formáltak rá, ahogyan ezt a 20. században a graduálok liturgikus örökségét kutató zenetanár, Seprődi János (1874–1923) fogalmazta: „ezt a kultuszt egészében a magukénak tudták és ahhoz jogot tartottak”.¹⁸

¹⁷ Mai napig számos kiadásban megtalálható Damascus hitvallása, ennek befejező szavait a Kolozsvárott 1679–1680-ban megjelent kiadásból idézem; ekkor a II. Helvét Hitvallást és Milotai Nyilas István Ágendájának első összevont kiadása egybekötve is forgalomba került, lásd RMK I. 1232 + RMK I. 1243.

¹⁸ A Batthyány-kódex jelentősége. *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Gyulaféhegyvárt 1612 október 12-14. napján tartott hetedik vándorgyűlésének emlékkönyve*. Kolozsvár, 1913. 132–140. Az idézett mondat a 137. lapon van.

Komáromi Csipkés György *Formulájának* (kéziratban terjedt kiságendájának) esketési beszédében¹⁹ szövegpárhuzamot, azonos toposzt találunk a Várad Biblia (Várad 1660–Kolozsvár 1661) egyik példányába jegyzett kéziratossorokkal.²⁰ A házassági tisztségei közül vannak mindkettőjükre tartozók, és vannak kiváltképpen valók, tehát vagy egyikre vagy másokra tartozók. Ilyen a teremtési rend, amely mindkettőjük egymás mellé és fölé rendelését megjelöli. Ez a toposz szövegi összefüggésben van a Nagyszombati *Agendarius* itt közreadott esketési beszédével (128. lap, lásd fentebb).

Telegdi Miklós posztilláinak 1. kötetében (1577) a vízkereszt utáni 2. vasárnapi prédikáció harmadik tanulsága a házasságról szól. Kétségtelen az összehasonlításból, hogy az *Agendarius* esketési tanításának szerzője, vagy legalább alapos átdolgozója és stilizálója Telegdi. Több ponton kínál párhuzamot az *Agendarius* tanításához.²¹ Feltűnőbb részleteit vegyük sorra. „Hogy az házasságról való tudománt könnyebben meg érchétek, és jobban észetekbe vegyétek, leg először azt kell meg mondanom, mi légyen a Házasság. A Házasság szentség, és istentől rendeltetett társaság, kiből két személy, egy férfiú és egy asszonyiállat, meg oldhatatlan kötéssel, törvény szerént egybe köteleztetnek, hogy magzatokat nemzjenek, és fel tartsák istenti félelemben, hogy egymásnak segítségül légyenek, és el távoztassák az paráznaságot.”²² „Az házasságis afféle tehát, mert külső jel vagy benne, ki jegyzi a jegyzetöt isteni titkos dolgot. Jel az két személynek láthatandó egybe adása, és egybe kötelezése melly szokot mi nálunk lenni, kéz

¹⁹ Vö. Komáromi Csipkés *Ágendája* ... (Lásd még a 14. jegyzetet.)

²⁰ Idézi Dienes Dénes: A bibliaolvasás gyakorlatának példái a 17. században. *Collegium Doctorum. Magyar református teológia*. III (2007): 69.

²¹ Az *Agendarius*ban, kiadásunkban a 124–131. lapon olvasható prédikációval az itt fentebb olvasható prédikáció több azonosan megfogalmazott részlete bizonyítja, hogy az *Agendarius* házassági tanítása szintén Telegditől való.

²² Az *evangeliumoknak, mellyeket vasarnapokon és egyéb innepeken ejtendoe által, az Anyaszentegyházba olvasni és predicalni szoktanac, magyarázattanac első része* ... RMNy 374: 330.

fogással, győri váltással, esküvéssel.”²³ „En ugymond az férfiú szertem ezt az Dorkó Aszszont, szeretvén hozzám vészem házasjáról. Az aszszonyiállat peniglen: szeretem ez Iánost, szeretvén hozzá mégyek házas táról. Ez ígéknek ki mondásában adatik istentől malaaszt ő nékiek, ki meg erőrséti őket az egymáshoz való szeretetnek, és ökösztdök való egyeneffégnek meg tartására.”²⁴ „Oly tárjafág peniglen a' házasfág, kiben az férfiú és az aszszonyiállat törvény szerént köteleztetnek egybe. Ez az ige, törvény szerént ki rekeszt minden törvéntelen ölgylést, ki szokot lenni az paráznák között, mert afféle ondokfágot, senki házasfágnak nem nevezhet.”²⁵ Ezután hosszan fejtegeti a papi és szerzetesi nőtlenséget. „Itt egy ilyen kérdés támad: Szabadé az papoknak és szerzeteseknek meg házasodni avagy nem? Mi azt mondgyuk, hogy nem, némellyek peniglen azt untattyák hogy szabad.”²⁶ Néhány lap után folytatja. „Immár utólszor arról kelletik szóllanunk, mi végre szereztetet legyen ez a két személy között való tárjafág. A végre mint ez elöttis mondok, hogy magzatokat nemzjenek, és fel tárchák őket Isteni félelemben, hogy egymásnak segétségül legyenek, és el távoztassák az paráznafágot. Az házasfágnak azért első oka az szaporodás. Kiről így ír Moyses. Meg áldá isten Adámot és Evát, és monda nékiek, nevedgyetek és sokafodgyatok, és tölchétekbé az földet. Holot nyilván jelenti, hogy a' házasfág az emberi nemzetnek szaporodásának törvény szerént való eszköze. De nem csak a' végre, hogy a' földön sokafodgyanak az földi emberek, hanem hogy inkább éppüljön az anyaszentegyház, nevedgyék száma az Isten fiainak, legyenek sokan kik ísmérjék, féllýék és tisztellyék az Istent. [...]

Második oka a' házasfágnak ez, hogy a' házas emberek egymásnak segétféggel legyenek, ez világi életnek terhét, nehéz vóltát, gondgyát, nyavalyáját, keferűféget, nyomorűfágát, egymás segétfé-

²³ Az evangeliomoknak ... uo: 332.

²⁴ Az evangeliomoknak ... uo: 333–334.

²⁵ Az evangeliomoknak ... uo: 335–336.

²⁶ Az evangeliomoknak ... uo: 337.

Íségevel vífellyék. Hogy ez így légyen az Ístennek beízáde bízóníttya, mikoron Adámnak teremteje után imezt monda. Nem jó az embernek egyedül lenni, teremchünk ő néki hozzá hásonló Íegét-Íéget, és úgy teremte Evát az ő teteme chontyából.

Harmadik oka, az paráznaÍágnak eltávoztatáÍa. Látá Ísten hogy hájlandó az ember à teÍti kívánÍágnak bé tóltéÍere, annak-okáért orvoÍsáÍgúl Ízerzé néki a házaÍÍágot, hogy az ki nem bír kú-lómben magával, és az ő teÍtét úgy meg nem zablázza, hogy az ő kívánÍáÍának Íemmi réÍzében eleget ne tenne, vólna módgya benne, miképpen bűn nélkül az ÍzaporétáÍnak dolgát chelekedhetné-je: Az az, hogy ne őlgýódnéÍék válogatás nélkül, mint az oktalan állat akár kivelis, hanem házaÍodnéÍék meg, és élne Ísten Ízerént az ő társával.”²⁷

Az *Agendarius* házaÍsáÍ tanításának az említett *toposzt* (az asszony a férÍi oldalából teremtetett) tartalmazó szakasza pedig így hangzik: „Chac tekenchenec Adamnac es Euanac terempteÍere, elebbe meg tanulhattyac abból à hazas emberec, mind egyik-nec, Í-mind masiknac mi legyen az ű tíÍzti. Minekutanna Adamot teremptette volna Ísten, terempte vegezetre Euatis. Terempte, mondom, Adamnac nem feieÍből Íem lababol, hanem oldalabol. Meg íelentuén az terempteÍnec modgyauaal, hogy nem feie vgyan a ferÍuonac az aÍzonyember, de nem labais, az az, nem rabia, Íem Ízolgálóia, hanem tarÍa. Ne emellye fel tahat magat à feleÍeg fer-ienec fólíbe, hanem értuen hogy nem ű annac, hanem az ű neki feie, engedelmes legyen neki, es mint Sara Abrahamot Vranac hya útet. De megint à ferÍu Íe verie à fólídhöz, ne típoria laba ala feleÍeget, hanem Ízerese, es vgy mint magához hásonló Íegetőet [!] bõchúlye.”

Ugyanez megvan a prédikációban. „Továbbá az eggyeÍÍégnek meg maradáÍára igen háÍznos az rendnek meg tartáÍa. Hogy rend légyen à házas emberek kőzött, és mindenik az ő rendiben maradgyon meg. Az férÍu feje az aÍÍzonymembernek, tahát engedgyen az aÍzonymember az ő férÍének, tíÍztellye őtet, urának híÍa, és

²⁷ Az *evangeliumoknac* ... uo: 356–358.

szolgállyon mint urának. Továbbá az aszszonyember à férfiúnak hozzá hasonló és segéto tárja: annakokáért illik hogy à férfiúis szejse feleségét, tisztességben tarcha, ne úgy vífellye magát hozzá mint szolgálójához, hane mint szerelmes tárjához. Chak tekínchenek Ádámnak és Evának teremtésére, meg taníttya az őket reá minémü rendnek kell kősztoők lenni. Adámot teremté isten előszszor, Adámnak peniglen nem fejből teremté az aszszonyembert hogy feje légyen Adámnak. De sem lábából, hogy szolgáló leánya, hanem oldalából hogy tárja légyen. Ez a rend melynek meg kell a házas emberek kőztoők maradni”²⁸ Ugyanezt a toposzt idézem Komáromi Csipkés ágendájából és a Váradai Bibliába írt bejegyzésből.

Komáromi Csipkés György

Kéziratos bejegyzés a Váradai Bibliában

Hogy ő az Istentől adattetott Feleségét illendőképpen megbecsülje, szolgálójának és lába kapcájának ne tartsa; mert más a Feleség, más a szolgáló. Ember az ő hitves társát meg szokta becsülni. Isten is azért nem vévé lába csontját Adámnak, és nem abból formálá az Évát, hanem középéből, oldala csontját, és abból alkotá. Ezzel mutatván: hogy noha nem Asszonya a Férfiúnak; mindazáltal nem is szolgálója, hanem társa. Hogy ő a feleségének mindenek ellen,

Éva nem az Férfiúnak

feje csontyából teremtetett,

hogy ne lenne fellyeb való

az Asszonyi állat az Férfiúnal,

sem nem az lábából,

hogy ne lenne szolgálja és rabja az

Asszonyi állat az Férfiúnak.

Hanem az oldal csontyából

teremtetett,

hogy lenne társa

²⁸ *Az evangeliomoknac ... uo: 355–356.* — Megtaláljuk ennek párhuzamát Telegdi Miklós kiskarácsonyi prédikációjában is: „Az ő tulajdon testét peniglen Joha Jenki nem gyüldli. Akarode érteni mint őrizhetik meg a házas emberek az ő kősztoők való szejelmét? Vgy ha a férfiú az ő feleségét nem úgy tartya, mint szolgáló leányát, hanem mint tárját, ugymint ki nem lábából, hanem oldalából teretett ő néki: Megint ha az aszszony ember nem igyekezik azon hogy férjének paranchollyon, miért hogy nem fejből teremté őtet Isten az férfiúnak, hanem szolgál néki mint urának. Igy maradhat meg végig ő kőztoők az én tőlem nékik adatot ajándék, az az, a szejretet” (*Az evangeliomoknac ... uo: 249–250*).

minden igaz igyében, bajában, *az nyomorúságban*
 gyámola s óltalmazója légyen, *és munkában,*
 mert feje ő néki. Hogy őtet igaz *ezért hívatik segítőnek.*
 keresményével, amint az ő ren-
 dek és állapotjok kívánja, illen-
 dőképpen eltartsa, eledelit és ru-
 háját kiszolgálta.

Komáromi Csipkésnél a házasulandók kikérdezése és a rövidebb esküformula összeolvad. A szertartás a következő elemekből épül fel:

- [1] Házasulandók bejelentése a gyülekezetnek (*publicatio*).
Nincs-e a felek között házassági akadály?
- [2] Imádság a házasulandókért.
- [3] Tanítás a házasságról, (a házasság értelmezése, textus nélküli tanítás, szereztetés, materia, forma, cél, *causa finalis*, etc., tisztség, kötelesség taglalása).
- [4] Kérdések a házasságkötő felekhez (*interrogatio*), másnak el nem kötelezettségről és szándékról.
- [5] Eskü elmondatása (*iuramentum*).
- [6] Megáldás és elbocsátás (*benedictio et admissio*).

A házassági eskü:

Az igaz Isten, ki Atya, Fiú és Szent Lélek, tellyes Szent Háromság, egy bizony örök Isten, tégedet úgy segéljen, a te igaz hitvedben, hogy ezen a személyen kívül, akinek mostan kezét fogtad (: kezén vagy :) másnak. Élő személynek, hitedet, kezedet, ajándékokat, házasságnak fejében nem adtad, ezt a személyt, akinek mostan kezét fogtad (: kezén vagy :) szereted, szeretetből viszed hozzád (: mégy hozzá :) Isten törvénye szerint örök felelőségül, és házastársúl, véle megelégszel, sem egészségében, sem betegségében, sem semminémű nyavajájában hitetlenül el nem hagyod; hanem valamig tisztességében megmarad, gondja viselője, segítő-társa léssz. Isten téged úgy segéljen.

Meghirdetés.

A predikáció[t] el végezvén vasárnapon hirdeßetek meg à hét béli innepeket és böjtöket. Ha valamely újonnan házasodó személyek vannak megyétekben azokatis hirdeßetek meg. Ezt tanácsolja Telegdi Miklós a falvakon tanító együgyü jámbor egyházi embereknek a vasárnapi evangéliumokról elmondott postillái 1. kötetében (1577).²⁹ Pázmány Péter itt idézett *Rituale* kiadásában a házasságkötés szer-tartása (*Ritus celebrandi Matrimonii Sacramentum*) magyarul is tartalmazza a jegyesek meghirdetésének a föntebbihez igen hasonló formuláját, a házasulandók kikérdezését és a házassági esküt, az utóbbit itt latinra is visszafordítva.

N. Jegyesek meghirdetése

Notū ſit omnib. hīc presentib⁹, quòd N. vir, & N. mulier, ex tali vel tali familia, & Parochia, DEO adjuvante, intēdunt inter ſe contrahere Matrimoniu. Proinde monemus omnes & ſingulos, ut ſi quis noverit aliquod conſanguinitatis, vel affinitatis, aut cognationis ſpiritualis, vel quodvis aliud impedimentum inter eos eſſe, quod Matrimonium contrahendū invicem impediāt, illud quāprimū nobis denuntiare debeat.

Et hoc admonemus primo (ſi fuerit prima:) vel ſecundo (ſi fuerit ſecūda:) vel tertio (ſi fuerit tertia denuntiatio.)

Tudva légyē mindeneknél kik it jelen vañak, hogy N. N. Iſtennek ſe-gétségéből akarja magának házastársúl venni N. N. aſzonyt. Annak-okáért intūnk mindeneket, hogy, ha valaki ezek közöt valami atyafi-ságot, sógorságot, komaságot, vag' egyéb akárminémű akadékat tudna, mely-miat ezek-közöt a' Házaf-ság meg nem lehetne; azt mennél hamaréb adgya értéfűnkre.

Erre pedig intūnk Először (ha ez az első ki-hirdetés:) Másodszor (ha a' második:) Harmadszor (ha ez a' harmadik hirdetés).³⁰

²⁹ Az evangéliomoknak ... magyarazattyanac első része ... RMNy 374: c₃b.

³⁰ *Rituale Strigoniense, seu formvla agendorvm in administratione sacramentorum ac ceteris Ecclesiae publicis functionibus. Jussu et autoritate ... Petri Pazmany archiepiscopi ...* Pozsony, M. DC. XXV, typ. Societatis Jesu. RMNy 1346: 147–148.

2) Házások kikérdezése³¹

Sac: Quod est tibi nomen?	Ki neved?
Sponsus: <i>Ioannes, vel N. Sponsa: Catharina, vel N.</i>	Iános, a' vagy N. Katalin, a' vagy N.
Sac. N. Interrogo te sub obligamine fidei tuæ Christianæ, fatearis verè, An cuipiam obligaveris te ad Matrimoniũ, præter hanc honestam personam hunc honestum N. N. & an promiseris alicui alteri, quòd velis eam ducere in Uxorem? <i>Eum accipere in Maritum?</i>	N. Kérdlek tégedet a' te keresztényén hitedre, mond-meg igazán, Nem kötelezted-e magadat valakinek másnak házaságra, e' tisztességes jámbor személynek kivülle: a'vagy nem tettél-e egyébnek fogadást, hogy ötet házas-társul el akarnád venni? <i>Házás társul hozzá mennél?</i>
Sp. Non.	<i>Nem.</i>
Sac. Amásne hanc honestam personam? <i>hunc honestum N. N.</i>	Szereted-e ezt a' tisztejséges jámbor személyt?
Sp. Amo.	Szeretem.
Sac. Vifne illa accipere in tuam legitimam Uxorem? <i>Illum tuum legitimum Maritum?</i>	Akarod-e Akarász-e házas-társul hozzád venni? <i>Hozzá menni?</i>
Sp. Volo.	Akarom. <i>Akarok.</i>
Sac. Rursum sub obligamine fidei ex te quæro, An non sit inter vos aliqua cõsanguinitas, Affinitas, cognatio spiritalis, vel quidpiam aliud, propter quod Matrimonio jungi non	Még-is hitedre kérdlek, Nincsen-e ti-közöttetek valami atyafiság, sógorság, Komaság, a' vagy egyéb oly dolog, melymiat házaságra egybe nem adathatnátok?

---

³¹ *Rituale Strigoniense ... RMNy 1346: 150-151.*

possitis?

Sp. Non est.

Nincsen.

3) Esküszöveg³²

Sacerdos. Sic te DEUS adjuvet,

Sp. *Sic me DEVS adjuvet:*

Sacer. Beata Virgo Maria,

Sp. *Beata Virgo Maria:*

Sac. Et omnes Sancti Dei,

Sp. *Et omnes Sancti Dei:*

Sac. Quod hanc honestam

personam amas,

hunc honestum amas

Spon. Quod hanc honestam

personam *hunc honestum N. N.*

amo:

Sacerd. Amando accipis

in tuam legitimam Uxorem,

tuam legitimum Maritum,

Spon. *Amando accipio in meam*

legitimam Uxorem:

meum legitimum Maritum:

Sac. Juxta divinam

ordinationem,

Sp. *Juxta divinã ordinationẽ:*

Et sanctæ Matris

Ecclesiæ ritum,

Sp. *Et sanctæ Matris*

Ecclesiæ ritum:

Sac. Et quod illam illum

Isten tégedet úgy Jegéllyen,

Isten engemet úgy Jegéllyen:

Bóldog Asszony

Bóldog asszony:

Es Istennek minden Szent,

Es Istennek minden Szent:

Hogy e' tisztejséges jámbor sze-

mélyt szereted

Hogy e' tisztejséges

jámbor személyt szeretem:

Szeretvén hozzád véjzed

házass-társúl,

Szeretvén hozzám véjzem

házass-társul

Istennek rendelése-szerént,

Istennek rendelése szerént:

A' Keresztyén Anyaszentegy-

háznak szokása-szerént,

A' Keresztyén Anyaszentegyház-

nak szokása-szerént:

Es hogy őtet el nem hagyod,

³² *Rituale Strigoniense ... RMNy 1346: 156–157.*

non deſeres:

Sp. *Et quod illam illum
non deſeram*

Sa. Tuâ & illius vita durante,

Sp. *Meâ & illius vita durante:*

Sac. In ullâ neceſſitate,

Sp. *In ullâ neceſſitate:*

Sa. Ita te Deus adjuvet,

Sp. *Ita me Deus adjuvet.*

Es hogy űtet el nem hagyom:

Hóltodiglan 's hóлтаiglan,

Hóltomiglan 's hóлтаiglan:

Semminémü nyavalyájában,

Semminemü nyavalyájában:

Iſten tégedet úgy ſegéllyen,

Iſten engemet úgy ſegéllyen.

A házassági eskü az *Agendarius*ban latinul nem, csak magyarul található meg. Az eskető pap második, a vőlegény és a menyasszony első személyben mondja.

Sacerdos

Sponsus |Sponsa|

Iſten tegedet vgy ſegéllyen;

Boldog aſzony.

Iſtennek minden ſzenti,
hogy è tiszteſséges ſzemélyt
ſzereted.

|*Hogy è iambort ſzereted.*|

Szeretuen hozzád veſzed
hazas tarſul.

|*Szeretuen hozzá meg
hazas tarſul.*|

Iſteñec rendelése ſzerent.

A kereſztyen

Anyaſzentegyhaznac

ſzokaſa ſzerent.

Es hogy űtet el nem hagyod.

Hóltodiglan ſ-hóлтаiglan.

Seminemü nyavalyaiában.³³

Iſten tegedet vgy ſegéllyen.

Iſten engemet vgy ſegéllyen.

Boldog aſzony.

Iſtennek minden ſzenti,
hogy è tiszteſséges ſzemélyt
ſzeretem.

|*Hoó è iambort ſzeretem.*|

Szeretven hozzáam veſzem
hazas tarſul.

|*Szeretuen hozzá megyec
hazas tarſul.*|

Iſtennek rendelése ſzerent,

A kereſztyen

Anyaſzentegyhaznac

ſzokaſa ſzerent.

Es hogy űtet el nem hagyom.

hóltomiglan ſ-hóлтаiglan,

Seminemü nyavalyaiában.

Iſten engemet vgy ſegéllyen.

³³ A menyasszony esküjében *nyavolyaiaba*.

Szó szerint ugyanez van a *Rituale Strigoniense* (1625) lapjain, amint ezt fõntebb már láttuk.³⁴

A református *esküformula* alakulását Milotai Nyilas István (1571–1623) *Ágendájának* megjelenése (1621) óta követhetjük.³⁵ Ő debreceni diáksága idejére hivatkozik, amikor a város prédikátoraitól gyakorlatban tanulta el szertartási ismereteit a 16. század végén. Ez szóbeli és kéziratoss hagyományozást jelent, nyomtatott szertartási kézikönyv létezésérõl nem tudunk abból az idõbõl. Heltai Gáspár *Ágendájának* (1550)³⁶ is csupán a 2. bővített kiadását ismerjük (1559).³⁷ Melius Juhász Péter vázlatos megjegyzéseket fűz a szertartások értelmezéséhez. Ez a *Válogatott praedikatioc*³⁸ függeléként jelent meg, a címlap így jelzi: *Vgian ezen Praedikatioc vegebe à kereftelefne, Vr vaczoraia ofstogatasnac, eskütefnec es egyeb egy hazi rend tartafnac igaz moggya ...* Vélekedését nem tekinthetjük kiságendának sem. Beythe István *Ágendája* rokon a Heltaiével, nyelvi szempontból is érdekesség.³⁹ Milotai Nyilashoz szövegi azonosságokat nála nem találunk.

Esketéskor viszont mai napig ugyanazon 17. századi formula használatos a református szertartásban, ebbõl a fõntebb említett 17–18. századi todalék késõbb eltűnt.

³⁴ *Rituale Strigoniense ...* RMNy 1346: 156–158.

³⁵ RMNy 1251, RMNy 1270; vö. Fekete Csaba: Milotai Nyilas István *Ágendájának* változatai. *Református Egyház LXI* (2009): 131–140.

³⁶ [*Agenda ...*] RMNy 85.

³⁷ *Agenda, az az szentegyhazi chelekedetec ...* RMNy 154.

³⁸ RMNy 196 [2]. – Lásd ehhez a kérdéshez Czeglédý Sándor: Méliusz *Ágendája* és himnológiai tevékenysége. *Studia et Acta Ecclesiastica II*. Budapest, 1967. 353–391. Czeglédý szintén Meliusz Juhász Péter »ügynevezett *Ágendájáról*« értekezik.

³⁹ *Mikeppen az koroztyéni gyeuleközetenben az köröztséggöt, vr vaczorayat ... zolgáltasanak az egy házi tanijtok ...* RMNy 517.

1621 és 1622 ⁴⁰	1653 ⁴¹
<p>Az igaz Isten, ki az Atya, az Fiu, az Szent Lélek tellyes Szent Háromság egy bizony örök Isten tegedet úgy Jegellyen az te igaz hitődben, hogy az kezeden levő Sembelt Szereted Szeretetedbe hozzád veßed</p> <p>örök feleségül, es hogy azt (ötet) holtodiglan, holtáiglan, sem egeßfégeben, sem betegségeben, sem semminemű nyavalyajabā hitőtlenül el nem hagyod vele tűrsz Senvetz: Isten teged ugj Jegellyē.</p>	<p>Az igaz Isten, ki az Atya a' Fiu, a' Szent Lélek, tellyes Szent Háromság egy bizony örök Isten tégedet úgy Jegellyen, a' te igaz hitedben, hogy a' kezeden lévő Személyt Szereted, Szeretetedben hozzád veßzed (hozzá mégy) örök feleségül, és hogy azt (ötet) holtodiglan, holtáiglan, sem egéßségében, sem betegségeben,** sem semminémű nyavalyájában hitetlenül el nem hagyod, véle meg-elégfzel,* tűrsz, Szenvetfz: Isten téged(et) úgy Jegellyen.</p>

Milotai Nyilas István *Ágendájának* 1680. évi kiadásban az eltérés csupán ennyi (a leányzó esküje korábban is hajszálnyira különbözött, a csillagozás, * és ** ezeket a toldalékokat jelzi): * (*ő*) *véle meg-elégfzel*. Már 1713-ban van egy későbbi pótlás (ezt már a 17. százdban használhatták, Komáromi Csipkés másolataiban is megvan), gondja keletkezett emiatt Erdélyben a főkonzisztoriumnak, rosszalotta a helytartótanács, mikor a Backamadarasi Kis Gergely-féle *Ágenda* megalkotását tárgyalta az ottani zsinat: **

⁴⁰ *Agenda, az az anyaszentegyhazbeli szolgálat szerént valo czelekedet, melyben az Vy Testamentomnak ket sacramentomának; Az szent keresztségnek es az Vr vaczorájának ki szolgaltatásának es az házasulandoknak egjibe adattatásoknak mogya meg iratik...* Kolozsvár, 1621 és 1622. RMNy 1251, RMNy 1270: 309–310.

⁴¹ *Agenda ...* Várad, 1653. RMNy 2505: 226.

sem boldog, sem boldogtalan állapotjában, sem semminemű nyavalyájában el-nem hagyod, valameddig Tisztetségében, 's Tisztaságában, meg-marad. — Erre a (később el is hagyott) bővítményre vonatkozott a föntebb említett, Althann Mihály Frigyes váci püspök Mezőtúron levélbe foglalt tilalma 1718-ban.⁴²

Milotai Nyilas részletesen tárgyalja a házasságkötés több kérdését, az esküvés szükségességét is. „Az mi Magyarink Confessioia ezt az kerdejt igen nijlva tanittyta es azt mondgya, hogy az utolso idonek Bükjege ketelemiti [!] arra az egjhazi Bolgakat, hogy az Hazafokat hittel kössjeg [!] egybe, hogy az eggyefseg erőssfe legyen.”⁴³ Telegdi Agendariusának megokolása erőssen hasonló. Melius Juhász Péter korának hitvallására utal, ez az 1562-es *Confessio Catholica*, amely szintén igent mondott az esküre.⁴⁴

Samarjai Máté János (1585–1652) ceremóniás könyvében a házasulandók kikérdezése és esketési formulája szinte azonos az előbbiekkal, szövegében nincs változtatás, csupán más keresztneveket és körülményeket említ.⁴⁵

1) Kérdések és feleletek:

1. Téged Péter, (ha oly böcsülletes személy, Péter Uram) kérdlek az egy élő Istenre, és a' te körösztyén igaz hitedre, hogy ha valakinek másnak, ez Anna Afzszony kívül, (ha özvegy leénd, így kel a' kérdéjt intézni) ha e' mostani özvegységedben, ez Anna Afzszony kívül, valakinek másnak adatad-é kezedet hitedet a házasság fejében: avagy ; Kötelejted-é magadat valakinek másnak házasságra, e tiszteletes személynek kiüle? Avagy; Nem tettél-é egyének fogadájt, hogy ötet házas tárjúl el veszed?

Felel a' férfiu, s-ezt mondgya: Nem adtam: avagy; Nem kötelejtem: avagy; Nem tettem fogadájt.

⁴² Lásd a részleteket Kolumbán Vilmos József: *Backamadarasi Kiss Gergely*. Kolozsvár, 2005. 160–162. (Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 15.) — Althann püspök tilalmát lásd a 154. lapon.

⁴³ *Agenda ...* RMNy 1270: 312.

⁴⁴ *Confessio catholica ...* RMNy 176.

⁴⁵ *Az helvetiai vallason levő ecclesiaknak egyhazi cerimoniajokrol es rend tartasokrol valo könyvetske*. Lőcse, 1636. RMNy 1654: 122–123.

2. Ijmetlen azt kerdem toled, azon igaz korosztyen hitedre, ha tudode valami ver szerent valo atyafiusagodat, rokonsagodat, avagy fogorsagodat ez Anna Afzszonyal?

Felel a' Ferfiu, s-ezt mondgya: nem tudom.

3. Azt kerdem toled, jo Peter Uram, ha szereted-e ez Anna Afzszonyt?

Felel: Szeretem.

4. Azt kerdem, ha akarod-e hozzá venni ez Anna Afzszonyt, Isten torvénye szerent, elitig valo házas tárful?

Felel: Akarom.

1. Hasonloképpen téged-is, jo Anna Afzszony, az egy elo Istenre és a te igaz hitedre kerdlek, ha valakinek máfnak (ha özvegy Afzszony, így kerdgyük, ha e' mostani özvegysegében) ez Peter Urad kívül, adtad-e kezedet hitedet a házaság fejében?

Felel a' leánzo, avagy afzszony ember: Nem adtam.

2. Másodszor tüled-is azt kerdő, ha nincse-e tudomásod szerent, ez Peter Uraddal valami ver szerent valo atyafiusagod, rokonsagod, és fogorjagod?

Felel: Nincsen.

3. Szereted-e ez Peter Uradat?

Felel: Szeretem.

4. Akarsz-e hozzá menni, Isten torvénye szerent, elitig valo házas tárful?

Felel: Akarok.

2) Esküvésnek formája.⁴⁶

Mond az Egyházi ember: Fogjátok immár egymás kezét, és mondgyátok utánna a' hitet. Mondgyad elsőben jo Peter Uram:

Isten téged úgy jegéllyen Atya, Fiu, Szent Lélek, Szent Háromság egy bizony Isten, hogy ez Anna Afzszont szereted, és az Istennek szent torvénye szerent, elitig valo házas tárful hozzád vésszed, és holtodig, s-holtáig, semmi nyavalyájában, sem jo szerencsésjé-

⁴⁶ Az helvetiai ... rend tartasokrol ... RMNy 1654: 136.

ben, sem gonosz szerencsétlenségében, el nem hagyod, mindenben gondgyát vifeled, Isten tégedet ugy Jegéllyen.

Hajonloképpen te-is, jo Anna Afzszony, mond utánnam:

Isten téged ugy Jegéllyen, Atya, Fiu, Szent Lélek, Szent Háromság egy bizony Isten, hogy ez Péter Uradat Szereted, és az Istennek szent törvénye szerént, éltig valo házas tárful hozzá mégy, és holtodig, s-holtáig, semmi nyavalyájában, sem jo szerencsében, sem gonofz szerencsétlenségében, el nem hagyod, mindenbē gondgyát vifeled, Isten tégedet ugy Jegéllyen.

2. Kiközösített (vezeklő) visszafogadása és eskütétele

Kiközösítettek (vezeklők) feloldozó (visszafogadó) szertartásában⁴⁷ is van magyar nyelvű eskü. Pázmánynál sem találjuk latin megfelelőjét. Szó szerint egyezik azzal, amit az *Agendarius* a 115–116. lapján közöl. Református szertartásban ez ilyen szöveggel nem maradt meg.

Isten tégedet ugy Jegéllyen, Bóldog Afzony, és mind a' több Szentek, hogy ennek-utána, a' te Egyházi Birád-előt törvényhez állasz; az Anyaszentegyháznak engedelmes lész; és a' mit törvény-szerént te-néked a' Biro parancsol, azt meg-miveled: Isten tégedet ugy Jegéllyen.

Illetve:

Isten tégedet ugy Jegéllyen, Bóldog Afzony, és mind a' több Szentek, hogy ennek-utána, engedelmes lész az Anyaszentegyháznak, és a' te Lelki pájztorodnak: és Istennek Jegétségével, mególtalmazod magadat efféle vétektől, mellyért ezúttal átokba eftél vólt: Isten tégedet ugy Jegéllyen.⁴⁸

⁴⁷ A feloldozó szertartás tulajdonképpen püspöki rítus.

⁴⁸ *Rituale Strigoniense ...* RMNy 1346: 61.

Samarjai Máté Jánosnál és Komáromi Csipkés Györgynél egyaránt csak imádságot találunk ezen a helyen, és intelmet, amely a vezeklőnek is, de a gyülekezetnek is szól. Milotai Nyilas István feloldozó szertartást nem is említ.

3. Eucharisztia és hitvalló kérdések

Samarjai Máté Jánosnál is vallástétel hangzik el az Úrvacsora szertartásában. Ez a pfalzi típusú, Milotai Nyilas-féle szertartásban a *confessio generalis* és *confessio specialis* miatt ugyanígy nem található meg. Azt látjuk ebből, hogy a Dunántúlon folytatódott az *Agendarius* által felölelt szertartási hagyomány, ezt a következő szövegszerű kapcsolat szemlélteti:

Mivel hogy ez igék által, e' kenyér és bor meg szenteltetnek immár, ugy hogy ezekkel együt valóságossan, és minden bizonynyal adattatik JESUS Vrunknak idvözétő szent tejte és vére, bűneinknek bocsánattyára, és örök életünkre.

Azért tegyetek vallást Isten előtt a' ti hitetekről:

Híszitek-é azt, hogy ebben a' Sacramentomban adgya tinétek az Vr JESUS Christus az ő szent tejtét vérét bűneiteknek bocsánattyára, és lölkötőknek örök idvőtségére?

Felelnek a' hivek: Híszjzűk.⁴⁹

Az *Agendarius* 126. lapján ennek előzményét ilyen alakban találjuk:

Hísziteke hogy è szentsegbe à Christus Iesufnac szent tejte, es szent vére⁵⁰ bizonyal ielen vagyon?

Mondgyatoc feienkent. Híszűc.

⁴⁹ Az *helvetiai ... rend tartasokrol ...* RMNy 1654: 111.

⁵⁰ Sajtóhiba: veré

Nem bizonyos, hogy úgy és azért történt a formula szövegének szinte változatlan megőrzése, amint és amiért ezt Kathona Géza véli főntebb idézett monográfiájában, tudniillik hogy Samarjai Máté János átvette volna, különösen más gyakorlat helyett *újításként* vette volna át ennek a kérdésnek és feleletnek a szövegét. Inkább megörökített valamilyen dunántúli, esetleg csak szűkebb területen, a Csallóközben rögzült szertartási megszokást. A szóhasználatra mindmáig jellemző, hogy már ekkor és később is *sákramentom/sákramentum* szakkifejezést használtak a reformátusok, néhol teljesen elhagyták, másutt igen megritkult a *szentség* és *gyónás* emlegetése.

4. Keresztelési hitvallás és ellenemondás az ördögnek

Kereszteléskor elhangzik az ördögnek ellenemondás formulája, ez szintén megvan magyarul is Pázmány *Rituale Strigoniense* kiadásában.⁵¹ Szó szerint megegyezik az *Agendarius* szövegével.

Quis vocaris? Resp: Patrin:	<i>Ki neved?</i>
Ioannes, vel Catharina, &c.	<i>Iános, vagy Katalin, &c.</i>
Sacerdos pergít interrogã:	<i>N. Ellene mondasz-e az ördögnek?</i>
N. Abrenuntias Satanæ?	
Resp: Patrin: Abrenuntio.	<i>Ellene mondok.</i>
Sacerd. Et omnibus operibus ejus?	<i>Es minden cselekedetinek?</i>
Patrin. Abrenuntio.	<i>Ellene mondok.</i>
Sac. Et omnibus pompis ejus?	<i>Es minden pompáinak?</i>
Patrin. Abrenuntio.	<i>Ellene mondok.</i>

⁵¹ *Rituale Strigoniense ... RMNy 1346: 14–15. Ordo Baptismi Parvulorum.*

Sac. N. Credis in DEUM Patrē omnipotentem, creatorem cæli & terræ?	N. <i>Hísz-e à mindenható Atya Istenben, menynek és földnek teremőjében?</i>
Patri. Credo.	<i>Hízek.</i>
Sac. N. Credis in IESUM Christum, filium ejus unicū, Dominū noſtrū, natum, & paſſum?	N. <i>Hísz-e IESus Kríſtusbã, ő egyfiában, mi Vrúncbã, ki e' világra ſzületett, és kínt halált ſzenvedett?</i>
Patr. Credo.	<i>Hízek.</i>
Sac. N. Credis in Spiritū ſanctum, Sanctā Eccleſiã Catholicã, Sanctorum communionem, remiſſionem peccatorum, carnis reſurrectionem, vitam æternã:	N. <i>Hísz-e Szent lélekben, közönjéges Kereſztyén Anyaſzentegyház, ſzenteknek eggyeſségét, bűnöknek bocsánattyát, teſtnek fel-támadását, ő ők életet?</i>
Patr. Credo.	<i>Hízek.</i>

Későbbi ismétléskor csak az első és az utolsó kérdés-felelet a többlet.⁵²

Sac. Eſtne Infans baptizatus? Reſp. Patrin ^o . vel Matrina. Non.	<i>Meg-kereſzteltetett-e e' gyermek? Nem.</i>
.....	.....
N. Vis baptizari?	N. <i>Akarſz-e kereſztelkedni?</i>
Reſp. Patrin: Volo.	<i>Akarok.</i>

Milotai Nyilas Istvánnál és a pfalzi hagyományt követőknél ez hiányzik, megvan azonban Samarjai Máté Jánosnál (*Vallás és fogadás tétel*). Itt szintén találunk párhuzamokat és szövegi egyezést.⁵³

Mond az Egyházi ember:

⁵² *Rituale Strigoniense ...* RMNy 1346: 20–22.

⁵³ *Az helvetiai ... rend tartasokrol ...* 71. RMNy 1654. (Lásd a 43. jegyzetet is.)

Immár e' gyermek képében, kőrősztyén Komák, tegyetek vallást és fogadást a kőrősztyén hit felől.

Péter, (avagy Katalin) Hísz-é az egy Istenben, mindenható Atyában, menynek és földnek teremtőjében?

Felelnek a' Komák, és ezt mondgyák:

Híszén.

Péter, hísz-é a' Jესus Chriftusban, az Atya Istennek egy Fiában, mi Urunkban, &c.

Híszén.

Péter, hísz-é a' Szent Lélek Istenben:

Híszén.

Hísz-é egy kőzönfészes kőrősztyén Anyafzentegyházat, Szenteknek eggyeségét, büneinknek bocsánattyát, tejtünknek föl támadását, és az örök életet?

Híszén.

Akarfz-é e' hitben meg kőrősztyőlkdni?

Akar.

E' hittel ajándékozza meg Isten e' kifded gyermekskét, melyben ő föl nevelkedvén, jövendőben a' maga szájával teszē vallást arról. Azért ti, kőrősztyén Atya és Komák, e' mostani fogadástok szerént, eben a' hitben nevellyétek Istennek e' gyermekskét.

Kőrősztyőlés.

Mostan immár hozzátok ide a' gyermekskét a' kőrősztyviz föliben.

Péter, kőrősztyőllek tégedet Atyának (akkor két őszve marokkal a' vizet föl merétvén a gyermekskének fején alá bocsáttya) Fiunak (másodszor a vizet fején alá bocsáttya) és a' Szent Lélek Úr Istennek nevében, (harmadszor-is a vizet fején alá bocsáttya).⁵⁴

⁵⁴ Az helvetiai ... rend tartasokrol ... RMNy 1654: 52-55.

5. *Confessio generalis*

Nevezetes szakasza az Úrvacsora református szertartásának a föntebb már említett, 16. századi, vagy (feltehetően) még korábbi eredetű *Confessio generalis*. Milotai Nyilas István óta az alább említett egyetlen változtatással napjainkig folyamatosan használatos. Még 17. századi puritánjaink is változatlanul meghagyták. Más szövegváltozata található Samarjai Máté Jánosnál, ennek használata később kiveszett, vagy csak kéziratos, egyelőre felderítetlen emlékei lappanganak.

Milotai Nyilas István (1621)

Órök mindenható felszemes
Vr Isten: En szegeny meg nyomorodot bűnös ember vallást
teszek te szent felszegednek előtt-
te.

Mert en tegedet megh ban-
tortalak sok fertelmes bűnöm-
mel, úgy mint, gonosz szomál,
szandekommal, látasommal,
hallasommal, irigysegemmel,
mordsagommal, szitkos atkos-
voltommal, harag tartasommal,
hamisán Hűtömet gyakran
mondasommal, te sz. paran-
csolaidat meg né tartasommal,
féle-baratimhoz valo engedet-
lensegemmel, es gyűlölszegem-
mel, az te sz. ajandekiddal valo
gonoszul élesemmel, kereztye-
ni tisztemben es hivatalomban
valo reften el jarasommal:

Samarjai Máté János (1636)

Gyonom tenéked kegyel-
mes Istenem, mert te vagy en-
ékem Uram, teremtöm, te vagy
ennékem édes meg válto sz-id-
vözető Istenem:

Vagyok bűnös szent följsz-
gednek előttte, vakságomban,
hitetlenségemben, békételen-
ségemben, te benned valo két-
séges voltomban, réghi nagy
sok bálvány imadásomban, az
én testemnek förtelmes voltá-
ban, szentséges nevedet segít-
ségül nem hívásomban, háláa-
datlanságomban, te szentsé-
ges igédet buzgo lélekkel nem
tanulásomban, és mindennemő
engedetlenségemben: szom-
ban, szándékomban, látasom-
ban, halásomban, irégységem-
ben, rágalmas voltomban, szit-

Ezekkel es több meg sam-
lalhatatlan sok titkos es nyíl-
van valo vetkeimmel tegedet
en Istenemet meg bantottalak:
melto haragra es boßbuállajra
inditottalak.

De mivel hogy egyedül
csak te vagj az meg terõ bü-
nõfõkõn kõnyõrûlõ Isten; annak-
okaért alazatojsã kõnyõrgõk te
ß. felfegednek, hogy à te igaz
igereted szerint, meljbe azt fo-
gattad mi-nekünk, hogj vala-
mely oraban à bûnõs ember te
hozzad fel kiáltand, meg halga-
tod, es az õ álnokjagirol többbe
meg nem emlekezel, bocsad [!] meg
az en bûneimet az te ßer-
elmes fiadnak vére hullajával
mofd el bûneimnek rutjagat,
artatlanjágával fedezgejsed vét-
keimnek fertelmet.

Teremts uy ßivet lelket
Vram en bennem, es az ß. Le-
lek Vr Istenet ne ved el en tõlem,
de jõt inkább reßeltes az ß. Lelek
Istennek ajandekiban, es ßen-
tely meg lelkemben teftemben,
hogj lehejsek melto vendeg az
te ßerelmes fiadnak aßtalanal,
es reßejülhejsek azokban az

kos, átkos voltomban, harag
tartásomban: az én hitemet ha-
míjjan mondásomban, te szent
parancsolatidat meg nem tar-
tásomban, és mindennemõ tit-
kos és nyilván valo bûneimben,
Hagyom és vallom szent följe-
gednek elõtte bûnõs sé ma-
gamat: szánom, bánom minden
gonofz bûneimet:

De kérem te szent följege-
det, mint Uramat, teremtõmet,
és ennékem kegyelmes irgal-
mas Istenemet, hogy a' te áldot,
idvõzétõ sz. Fiadnak, a' mi
Urunk Jefus Christusnak, az õ
kejerves kénjzenvedéseért, ár-
tatlan haláláért, dicsõséges föl-
támadásáért, légy kegyelmes,
légy irgalmas ennékem sze-
gény meg nyomorodot bûnõs
embernek, bocsásd megh az én
bûneimet, melyekkel szent föl-
jégedet megbántottam volt,

És adgyad a' Sz. Lélek Isten-
nek ajándékát, kinek általa
épécs föl én bennem az én meg
romlot természetemet.

Uram Isten adgyad a' te
szent ajándékodat, hogy az én
bûneimet igazán gyúlõlhejsem,
és azokat valóságoffan el hagy-
hassam; tégedet örök Isten min-

jokban, mellyeket az ő teftenek
tőredelmességevel, vérenek
hullásával berzet,

hogy tiſta ſ. artatlan életet
élvén holtom utan meheſſek [!]
bé az bődofgagban, melyben
élſ, es uralkodol az te ſent
Fiaddal, az ſ. Leleknek eggjeſ-
segeben, mind örökke.
Mi-Atyank, &c.⁵⁵

deneknek fölőtte ſzeretheſſe-
lek, és felebarátomat akképpen
mint ennen magamat: Adgyad
Uram Iſten, hogy rendelheſſem
az én életemet a te parancsola-
tid ſzerént, és élheſſek e' vilá-
gon tenéked tiszteſſégedre, fe-
lebarátomnak elömentére, és
lőkőmnek örök idvőſſégére:

Adgyad Uram Iſten, tené-
ked tiszteſſégedre, mind hol-
tom napiglan hálát adhaſſak,
holtom után menyorſzagban
tégedet láthaſſalak, és örökké
dicsérheſſelek. Halgas meg min-
ket, kegyelmes édes Atyánk Iſ-
tenünk, e' mi könyörgéſünk-
ben, igaz igéreted és fogadásod
ſzerént, a' te áldot idvőzitő ſze-
relmes Szent Fiadnak, a bűnő-
ſőkért ként halált ſzenvedet Úr
JESUS Chriſtusnak érdemeért,
Amen. Ugy legyen.

Mi Atyánk, &c. Hiſzek egy
Iſtenben, &c.⁵⁶

Az 51/50. zoltár eme versének krisztianizáló dogmatikai ér-
telemben való fordítása: *az ſ. Lelek Vr Iſtent ne ved el en tőlem*
ugyanígy található meg a kéziratoss graduálokban.⁵⁷ Csupán eny-

⁵⁵ *Agenda ...* RMNy 1270: 52–55.

⁵⁶ *Az helvetiai ... rend tartasokrol ...* RMNy 1654: 107–108.

⁵⁷ Fekete Csaba: Az Öreg graduál ötvenegyedik zoltárának forrása. *Tanulmányok a magyar egyházi nyelv története köréből.* Szerk. A. Molnár Ferenc – M. Nagy Ilona. Debrecen, 2003. 139–147. (Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár. Kiadványok 4.)

nyit változtatott meg a 20. századi revízió a Ravasz László-féle Istentiszteleti rendtartás (1930) a fordításban: „a te Szentlelkedet ne vedd el én tőlem”.

6. Bibliai részletek fordítása

Megelőzte az *Agendarius* 1. kiadása (1583) a Vizsolyi Biblia (1590) megjelenését, szintén megelőzte a 3. kiadás (1596) is a Káldi György fordításának kinyomtatását (1626). És mindegyiket megelőzte a kódexeinkben, még sokkal inkább a mindennapos gyakorlati pásztorálásban és a szertartás magyar betéteiben formálódott egyházi-liturgikus nyelv terminológiájának és jellegzetes szószervezeteinek, formálódása, rögzülése. Érdemesek vizsgálatra a számos bibliai idézetet és célzást tartalmazó tanítások. Ilyen a szüntelen készenlétre intő evangéliumi figyelmeztetés a halottas tanításban. Egyik részletének párhuzamául az egyik antifóna kínálkozik. Ez az Öreg graduál (1636) szerint nagyböjti (de virágvasárnapi kompletóriumban szintén használatos), kéziratos hagyományból ered, a protestáns graduálokban sorra megvan.⁵⁸

1583 (1596)

1636

Vigázzatoc mert jem napiat, Vigyázzatok kereztyének,⁵⁹
jem horaiat nem tudgatoc. mert nem tudgyátok az údöt;

⁵⁸ Az keresztyeni ... hitnek ... igazsagahoz inteztetett ... öreg gradual ... RMNy 1643: 73–74, ugyanaz 457–458. — A *Vigilate ergo* eredetileg a nagyböjt első két hetének *Nunc dimittis*-antifónája.

⁵⁹ Eltérő írásmód 457: *kereztyének*, 458: *az Vr el jóvend, éjfélkoron, tik szókoron, aluva.*

Vigyázzatoc azért, mert nem tudgátoc mikor iũ el a ti vratoc. Eſtueę, auag eiel, auag tikſzokor, auagy reguel, hogy midõn hertelen el iõuend aluua ne talallyon titeket.

Vigyázzatok azért, mert nem tudgyátok, mikoron az Vr Iſten eljõvend: eſtve vagy eyfely-koron, avagy tikſzókoron, avagy reggel, hogy mikoron hirtelen el jõvend, ne talallyon minket el aluván.

Párhuzamát lássuk a Káldi György fordításában és a Vizsolyi Biblia szerint. Itt is észrevehető, hogy jóval korábbi, szóban és kézírásban terjedő fordítási hagyományra alapoznak a 17. században másolt protestáns graduálok, és ehhez sokban hasonló hagyományt követ az *Agendarius* több bibliai idézete:

Káldi György 1626

Vizsolyi Biblia 1590

Vigyázzatok azért, mert nem tudgyátok melly órában jó-el a' ti Uratok. ... Az-okáért ti-is legyetek kéjzek: mert a' melly órában nem tudgyátok el-jõvendõ az ember Fia.

(Mt 24,42. 44)

Vigyázzatok azért (mert nem tudgyátok mikor jó-el a' háznak ura : eſtve-e, vagy éjféلكor, vagy kakas-ſzókor, vagy reggel) hogy midõn e-jõvend hirtelen, ne talallyon titeket aluva.

(Mk 13,35-36)

Vigyázzatok azért, mert nem tudgyátok a' napot, ſem az órát.

(Mt 25,13)

Vigyázzatoc azért mert nem tudgyátoc melly órában iõ el az WR. ... Azért tijs legyetec kéſec, mert a' melly órában nem gondolnátoç, abba iõ el az ember nec fia.

(Mt 24,42. 44)

Vigyázzatoc annac okaért, mert nem tudgyátoc mikor iõ háza az háznac wra, eſtueié, vagy éyféلكor, vagy tyúc ſókor, vagy reggel.

Hogy ha hertelen meg iõuend, ne talallyon titeket aluván.

(Mk 13,35-36)

Vigyázzatoc annac okaért, mert nẽ tudgyátoc ſem az napiat, ſem az óráiat mellyen az ember nec fia el iõ.

(Mt 25,13)

Bódogok azok a' fzolgák, kiket midõn meg-jó az úr, vígyázva talál ... És ha a' második vígyázáskor jó, és ha a' harmadik vígyázáskor jó ... Ti-is légyetek kéjsek: mert a' melly órában nem vélitek, el-jó az embernek Fia.

(Lk 12,38. 40)

Bódogoc azoc az Bólgác, kiket az WR mikor haza mégyen vígyázua talál ... Es az etzakánac vagy másodic, vagy harmadic rélsékor ménend haza, ha vgy talállya az õ Bólgait, bódogoc azoc az Bólgác. ... Tijs annac okaért legyetec kéjsec, mert az melly órában nem gondolná-toc, abban iõ el az embernek fia. (Lk 12,37. 40)

Hasonlóan hosszabb használati háttérre (prédikációs gyakorlatra) alapuló lehet az ézsaiási idézetnek (40,6–7) a nyomtatott fordítás-változatot megelőző szövegezése. Ezek az hagyományozódó szerkezetek és kifejezések kétszer is megtalálhatók a kötetben, és eltérő hagyományból valók. Először a temetési szertartásban (*Ordo sepeliendi mortuos*) a gyülekezethez intézett halotti tanítás (*Exhortatio ad eos qui funeri intersunt*) egyik bibliai idézeteként találkozunk vele, másodszer a 3. kiadás kötetvégi prédikációjában olvassuk.

153. lap

223. lap

Kialch (vgy mond E[aias) es ... kialch vgy mond?
mondéc.

Mit kialchac? Minden teft fzena, es annac minden dichõfege olyan, mint a mezei virag. Meg fzarat a fzena es el hullot annac viraga.

Mit kialchac? Minden teft, chac fû, minden dichõfege mint az fûnec viragia, meg heruadot az fû, le hullot az û viragia...

Káldi György (1626)

Vizsolyi Biblia (1590)

Kiálts. És mondék: Mit kiáltjak? ... kiálts, és mondéc:
 Minden tejt széna, és minden ő mit kiáltjac? Hogy minden tejt
 dichőfége mint a' mezei virag. olyan mint az fű, és annac
 Megszáradott a széna, és el-húl- bépfége mint az mezei virág.
 lott a virág: ... Meg bárad az fű, le efc az virág

...

7. Tízparancsolat-szövegek

A tematéma volt a Tízparancsolat szövegének lerövidítése és számozása is a reformáció századában.⁶⁰ Bornemisza Péter és Telegdi Miklós között szintén nem volt, nem lehetett egyetértés ebben a kérdésben. Canisius kátéjának Telegdi Miklós-féle átdolgozásában is csupán a rövidített változat található, ennek nagy hagyománya volt, és ez a reformáció után is tovább élt mind az iskolai oktatásban, mind a katekizálásban; erre alább még néhány adalék következik. Előbb azonban lássuk a teljes bibliai szöveget Káldi György és a Vulgata szerint, a *Katekizmus* szövegével együtt:

⁶⁰ Lásd a részletekre A. Molnár Ferenc: A korai magyar tízparancsolat-szövegek hagyományozódásáról. *Languages and Cultures in Research and Education. Jubilee Volume Presented to Professor Ralf-Peter Ritter on His Seventieth Birthday.* Ed. by László Kálmán Nagy – Michał Németh – Szilárd Tátrai. Cracow, [2011], Jagellonian University Press. 173–186.

Telegdi kátéja (1562)	Káldi György (1626)	Vulgata
I. Istenec első parancholattya.		
En vagyoc az te vrad Istened,	Én vagyok a' te Urad Istened, a' ki téged ki-hoztalak Egyiptus földéből, a' szolgá- latnak házából.	Ego sum Dominus Deus tuus qui eduxi te de terra Aegypti de domo servitutis
idegen istenid ne legyenec en előtttem:	Idegen istenid ne légyenek én-előtttem,	Non habebis deos alienos coram me
faragot képet ne chenaly magadnac hog' azt imagyad.	Faragott képet ne chinálly magadnak, Je valami hasonla- tofságot, melly oda- fel az égben vagyon, és a' melly a' földön itt-alatt, sem azokét mellyek a' vizekben vannak a' föld-alatt.	Non facies tibi sculptile neque omnem simili- tudinem quae est in caelo desuper et quae in terra de- orsum nec eorum quae sunt in aquis sub terra
	Ne imádgjad azo- kat, Je ne tisztellyed: Én vagyok a' te Urad Istened, erős bojszú- álló, meg-látogatván az atyák hamiságát a' fiakban, harmad és negyed íziglen azokban kik engem gyűlölnék: és irgal- majságot cheleked- vén ezeriglen azok- kal kik engem sze-	Non adorabis ea neque coles ego sum Dominus Deus tuus fortis zelotes visi- tans iniquitatem patrum in filiis in tertiam et quartam generationem eorum qui oderunt me et faciens mi- sericordiam in milia his qui diligunt me et custodiunt prae-

retnek, és megtartyák parancho-
latimat.

cepta mea,

II. MASODIC.

Istennec neuet
heiaba ne ved.

Ne vegyed heában
a' te Uradnak Isten-
nednek nevét, mert
nem tartya ártatlan-
nak az Úr azt, a' ki
az ő Urának Istené-
nek nevét heában
vészi.

Non adsumes
nomen Domini Dei
tui in vanum nec
enim habebit in-
sonthem Dominus
eum qui desum-
pserit nomen Domi-
ni Dei sui frustra

III. HARMADIC.

Meg emlekezzel⁶¹
rola, hogy innepeket
ily.

Meg-emlékezzél
hogy a' szombat na-
pot meg-szenteljed.
Hat nap munkálkod-
gyál, és chelekedd-
meg minden dolgai-
dat. A' hetedik na-
pon pedig, a' te
Uradnak Istenednek
szombattya vagyon:
ne tégy azon semmi
dolgot te, és a' fiad,
és a' leányod, a' szol-
gád, és a' szolgáló le-
ányod, a' barmod, és
a' jövevény ki a' te
kapudon-belől va-
gyon. Mert hat nap
alkotta az Úr az eget

Memento ut diem
sabbati sanctifices
sex diebus opera-
beris et facies omnia
opera tua septimo
autem die sabbati
Domini Dei tui non
facies omne opus tu
et filius tuus et filia
tua servus tuus et
ancilla tua iumen-
tum tuum et advena
qui est intra portas
tuas sex enim diebus
fecit Dominus
caelum et terram et
mare et omnia que
in eis sunt et
requievit in die

⁶¹ Sajtóhiba: emlekekezel

és a' földét, és a' tengert, és mind azokba-valókat, és megnyugovék heted napon, az-okáért áldotta-meg az Úr a' szombat napot, és meg-fzentelte azt.

III. NEGYEDIC.

Atyadat anyadat tisztellyed, hog hošu életü lehejs a földön, kit az te vrad Istened aad te neked.

Atyádat és anyádat tisztellyed, hog' hošzszu életü légy a' földön, mellyet a' te Urad Istened ád tenéked.

Honora patrem tuum et matrem tuam ut sis longaevis super terram quam Dominus Deus tuus dabit tibi

V. OTODIC.

Ne öly.

Ne ölly.

Non occides

VI. HATODIC.

Ne paraznalkoggyal.

Ne paráználkodgyál.

Non moechaberis

VII. HETEDIC.

Ne oroz.

Ne orozz.

Non furtum facies

VIII. NYOLCZADIC.

Hamis tanúfagot ne boly az te atyadfia ellen.

Ne szóllly felebarátod-ellen hamis tanúfagot.

Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium

IX. KILENCZEDIC.

Felebaratodnac felefeget bűnre ne keuannyad.

Ne kívánnjad a' felebarátod házát: se ne-kivánnjad a' felefejét,

Non concupisces domum proximi tui nec desiderabis uxorem eius

X: TIZEDIC.

Se hazat, Je	Je szolgáját, Je	non servum non
mezeiet, Je Őlgaiait,	őkrét, Je Őzamárát, Je	ancillam non bovem
Je zolgalo leanyat, Je	Őemmit a' mi ővé.	non asinum nec
őkrét, Je Őamarat, Je		omnia quae illius
egiebnemü ioŐagat.		sunt.

Szövegi eltérésekre és a hagyományos (vagy ahhoz hasonló) le-
rövidítésre rábukkanunk a későbbi protestáns kiadványokban is.
Előbb viszont lássunk egy korábbi, Dévai Bíró Mátyás-féle válto-
zatot 1538/1549-ből (*Orthographia Vngarica*)⁶²:

NE légenec ideghen IŐtenid ęn előttem.
Ne véged az te vrad IŐtened neuet hijaba.
Meg emlekezzel rola hoę az Őombatot Őenteld.
azaę, Őent dolgoeba foglalld.
At'ádat ańádat tiztell'ed.
Ne őll'.
Ne paráználcoggál.
Ne oroęę.
Ne lég hamięs tanú felebarátod ellen,
Ne kéuánd felebarátod háęát.
Se feleŐégét ne kéuánńad, Je Őolgaiait,
Je Őolgálo leńát, Je őkrét, Je Őamarát,
Je eęęb ioŐagát; am mi wüę.

A Magyarországon nyomtatott 17. századi első ismert latin-ma-
gyar ábécés könyvecskéjének egyik töredékes változatában Pé-

⁶² RMNy 77: B₃a (AT TIZ PARANTSOLAT. Exodi. xx. Deutero. v.) A Tízparancso-
latok rövidített szövegeinek (részbeni) eltéréseit mutatja az is, hogy például
Dévai Bíró Mátyásnak ugyanebben az időben írt munkájában (*At tiz paran-
csolatnac, ah hit agazatinac... röviden valo mag'arazatt'a...* Krakkó, 1538/1549.
RMNy 78.) a parancsolatok szövegbeli megfogalmazása nem egyforma. —
Minderre vö. pl. A. Molnár *i. m.* 175–176.

cseli Király Imre⁶³ latinul és magyarul szintén nem a teljes, hanem csupán a rövidített Tízparancsolat szövegét adta közre. Nem lehetünk bizonyosak abban, hogy ez a némileg meglepő megoldás Petrus Canisius kátéjából való átvétel (használta és hivatkozik is rá Pécseli Király), de ez is lehetséges magyarázat. A 17. század végén pedig a Patakon megjelent magyar ábécéskönyv⁶⁴ egyik (1670 előtt nyomtatott) változatában bukkan fel ugyancsak rövidített alakban – és a reformátusoknál szokásos számozástól eltérve – a Tízparancsolat szövege. Ennek pontosabb magyarázatát ma még nem ismerjük. Patakon, egyre keményebb hangú hitvitázó munkák megjelenési helyén, ekkor már semmi módon nem gondolhatunk átvételre (például Canisius kátéjából). Valószínűleg a jóval korábbi időben meggyökerezett oktatási hagyomány fennmaradásának jele a szokványostól való eltérés.⁶⁵ A további kutatás itt is feltárhat még ismeretlen adalékokat.

8. Apostoli Hitvallás

Sak rövidítve idézték az Apostoli Hitvallást a szertartási tételek. Alábbi teljes szövegeit tanácsos összehasonlítani a liturgikus szövegek főntebbi részleteivel. Két változat következik. Telegdi Miklós Katekizmusából (1562) való az első.⁶⁶ Mellette olvasható a wolfenbütteli könyvtáblában talált töredék szövege, ez a protestáns változat Melius Juhász Péter idején volt használatos,⁶⁷ ma ismeretlen, imádságokat tartalmazó nyomtat-

⁶³ [Pécseli Király Imre]: *Abecedarium Latino-Hungaricum...* Papae, MDCXXX, typ. Bernhardus. RMNy 1484.

⁶⁴ [Ábécéskönyv. Töredék. Patak, 1666–1670, typ. Rosnyai]. RMNy 3476A.

⁶⁵ Lásd a részleteket Fekete Csaba: Pataki ábécéskönyv töredéke az 1660-as évek második feléből. *Magyar Könyvszemle* 127 (2011): 3. szám. Sajtó alatt.

⁶⁶ *Az keresztyensegnek fondametrömirol ...* RMNy 173; Szilády Áron szövegkiadása (Budapest, 1884) 14–16.

⁶⁷ Schulek Tibor: XVI. századi magyar nyomtatványok töredékei a wolfenbütteli könyvtárban. *Magyar Könyvszemle* 86 (1970): 119–129.

ványból származik. Ezt még maga Telegdi Miklós is láthatta, hisz utalt is – elítélőleg – a Debrecenben megjelent kiadványokra.

Dévai Bíró Mátyás kátéja és például a lentebb idézendő két 17. századi protestáns példa is mutatja, hogy régi hagyományból származó szövegek egymás mellett éltek a később elterjedt és filológiaiilag pontosabb változatokkal. Az egységesen elfogadott norma csak fokozatosan vált általánosan elfogadottá.

Bécs, 1562

Debrecen, 1563–1565

I. Hitnec elfő agazattya.

Hißek egy Istenben, mindenha-
to Attyában, mennec es földnec
teremtőieben.

Hißec egy Istenbe mindenha-
to Atyaba, mennec földnec té-
remtőieben.

II. Majodic.

Es Jefus Christusban ű egy fiaban
mi Vrunkban.

Hißec az Iefus Christusban-is,
Atya eggetlen egy Fiaban, mi
Vrunkban,

III. Harmadic.

Ki fogantatec ßent lelektől, ßű-
letec ßűz Mariatul.

ki fogantatéc ßent Lelec Isten-
től, ßűletec ßűz Mariatol,

III. Negyedic.

Kenzatec Pontius Pilatusnac
alatta, meg fezüle, meg hala, es
el temettetec.

kénzatéc Poncius Pilatos biro-
faga alat,⁶⁸ meg feßűle, meg hala
es el temettetec,

V. ötödik.

Szalla poklokra, harmad napon
halottaibol fel tamada.

ßalla poklokra, harmadnap
halottaibol fel tamada

VI. Hatodic.

Mene mennyekbe, űl az min-
denhato Attya Istenec iobiara.

mene mennyekbe, űl atya Isten-
nec iobiara.

⁶⁸ Sajtóhiba: alar

VII. Hetedic.

Onnet lezen meg iöuendö itilni   Innet lezen el iöuendö, itelni
eleueneket es holtakat.   éléuenekèt es holtakát.

VIII. Niolczadic.

Hißec ßent Lelec Istenben.   Hißec ßent Lelekbe,

IX. Kilenczedic.

Közönfeges kereßtyen Anya   Hißec közönfeges Anya ßent
ßent egyhazat, ßenteknec   egyhazat, hißem ßenteknec
eggießfeget.   eggyeßfeget,

X. Tizedic.

Bűneinknec bochanattyat.   Bűnnec meg bochanattyat,

XI. Tizeneggedic.

Tejtnec fel tamadafat.   tejtneç fel tamadafat,

XII. Tizenkettödic.

Ees az örök eletet. Amen.   Hißem az öröç eletét, Amen.

Dévai Bíró Mátyás változata:⁶⁹

Hißec Istenbe, mindenható at'ába,
meníec⁷⁰ földnec teremőibe.
Es Iesus Christusba, ű fiába, mi eggetlen egg vroncba.
Ki fogontatec ßent lélectül, ßületec ßüß Mariatül.
Kenzatec Poncius Pilátusnac alatta, meg feßittetec,
megh hala, el temettetec.
ßálla poclocra.⁷¹
Harmad naponn halottaibol fel tamada.
Méne meníecbe, ül at'a Isten mellet iobb felől.
Onnet lezen meg iöuendö itélni eleueneket es holtacot.
Hißec ßent lélecbe.
Kerezt'en aña ßent eggházat.
ßentecnec eggeßfeget.
Bünöcnec botjánatt'át.

⁶⁹ *Orthographia Vngarica*; RMNy 77. f. B3a-3b (AH HITNEC TIZENKET ágazatt'a.)

⁷⁰ Helyesen: meńec

⁷¹ sajtóhiba: polocra.

Teftnec fel támadatt'át.
Es öröc életet. Amen.

Összehasonlításként lássuk még a következő két, szövegbeli eltérést alig tartalmazó 17. századból való szövegváltozatot. Abécékben, kátékban többször megtaláljuk, a 16. századhoz képest lényegében változatlan alakban, mai napig csupán néhány apró eltérést figyelhetünk meg. Az alábbiak egyik forrása a hazánkban nyomtatott első ismert magyar (nem latin–magyar) ábécéskönyv. Ez Patakon készült 1659-ben.⁷² A másik ennek két évtizeddel későbbi kiadása, amelyet ráadásul ugyanaz a korábban fejedelmi nyomdász, Rosnyai János nyomtatott, aki Debrecenen át 1681-ben Erdélybe menekült, Kolozsvárott működött, pályáját később Debrecenben folytatta, és a korábbi ábécéskönyvet újabb változatban nyomtatta 1681-ben.⁷³

1659 Patak

Hifzek egy Istenbe, mindenható Atyába, menynek es földnek teremtőjébe.

Es Jefus Chriftusba az ő egy fűlött Fiába, mi Urunkba ki fogantaték Szent Lélektől, fűleték fűz Mariától:

Kinzaték Poncius Pilatusnak alatta, meg fefzitteték meg hala, és el temetteték:

fzála pokokra, harmad napon feltámadá az halottak közzül:

fel méne menyekbe, űl a' mindenható Atya Istennek job-

1681 Debrecen

Hifzek edgy Istenben mindenható Atyában; menynek és földnek teremtőjében.

Es Jefus Chriftusban ő edgy fűlött Fiába, mi Urunkban: ki fogantaték Szent Lelektül, fűleték fűz Máriától.

Szenvede Pontius Pilátufnak alatta, meg fefzitteték, meg hala es eltemettetek:

fzálla poklokra; harmad napon halottaibul fel támadá,

fel méne menyégben, űle az mindenható Atya Istennek jobba

⁷² A BE CE... [Címlap nélküli ábécéskönyv], Patak, typ. Rosnyai. RMNy 2865.

⁷³ AABC ... [Címlap nélküli ábécéskönyv, Debrecen, 1681, typ. Rosnyai.] RMK I. 1254.

ja felől onnan léfzen el jövendő itélni eleveneket és holtakat.	felől: onnan léfzen el jövendő itilni eleveneket és holtakat.
Hifzek Szent Lélekbe:	Hifzek Szent Lélekben:
Hifzek egy közönléges Ke- refztyén Anya Szent egyházat, szenteknek eggyességét bűne- inknek bocsánattyát, test feltámadását, és az örök életet. [Amen.]	hifzek edgy közönséges Ke- refztyen Anya Szent egyházat, Szenteknek edgyefségét bűne- inknek botsánattyát, testünknek fel támadáfát, és az örök életet, Amen.

Helyesírás; egyes szóalakok és szójelentések

OLNÁR József tanulmányozta összefoglalóan a hazai nyomdák és kiemelt jelentőségű 16. századi szerzőik helyesírását 1527 és 1576 között.⁷⁴ Választott időhatára miatt nem kaphatott helyet áttekintésében az *Agendarius*, csupán Telegdi Miklósnak Bécsben megjelent katekizmusa;⁷⁵ a szerző többi, tehát a Nagyszombaton megjelent kiadványai nem. Molnár munkája átfogó kezdeményezés, bár néhol túlságosan szűkszavú és kevés adatot közöl. Majlát Béla kezdeményezte Telegdi nyelvének és helyesírásának vizsgálatát,⁷⁶ sűrgette a Bázelen frissen felfedezett Telegdi-féle *Katekizmus* egyetlen példányának kiadását. Gácser József⁷⁷ és a szászsebesi Róbert

⁷⁴ A könyvnyomtatás hatása a magyar irodalmi nyelv kialakulására 1527–1575 között. Budapest, 1963. (Nyelvészeti tanulmányok. 5.)

⁷⁵ Telegdi Miklós: *Az keresztyensegnek fundamentomirol...* Bécs, 1562. RMNy 173. Kiad. Szilády Áron, Bp. 1884; Molnár i. m. 189–192. Gácser József — lásd a 4. jegyzetet — az irodalomban sem hivatkozik, a választott időhatár miatt a katekizmus nyelvét nem hasonlította a későbbi kiadványokéhoz.

⁷⁶ Majláth Béla: *Telegdi Miklós mester magyar katechismusa 1562-ik évből.* Budapest, 1883. (Értekezések a Nyelv- és Széptudományok Köréből XI. 7.)

⁷⁷ Gácser József: *Telegdi Miklós nyelve. Különös tekintettel a mondattanra.* Budapest, 1905. (Nyelvészeti Füzetek. 18.)

Steilner végezte el ezt a munkát, immár egy évszázada.⁷⁸ Egyikük sem foglalkozott azonban Telegdi Miklós utolsó kiadványának az *Agendarius*nak a nyelvével és helyesírásával. Azt sem tisztázta eddig a szakirodalom, hogy az *Agendarius* tanításait és prédikációit (kivéve a Telegdi Miklós halála után hozzáadott halottas beszédet) tekinthetjük-e az ő saját szellemi termékének? Vagy azt kell vélnünk, hogy ezek átvételek ismeretlen szerzőtől, ezeket ő csupán javította és átírta?

Még nem nyelvi vizsgálat, hanem a nyelvi érdeklődés korai megnyilvánulása Kazinczy Ferenc iskolai felügyelőként aláírt jegyzete az *Agendarius* 1596-os kiadásának Sárospatakon őrzött példányában a keresztyén szóalokról.

Auctor Operis huius RCatholicus vocem Keresztyén, non prout non nulli Catholici, à Kereszt, sed à Christo, vel proximius à Christiano derivat; atque ita non Keresztény sed Keresztyén scribi debere pagina 10. lin. 14. docet. — pag. 89. lin. 24. Virág ének, pro világi ének. — e interrogationis Hung. Jaepius quidem hic sine accentu signatum vides; at inde non caute inferens, particulam hanc per Antenatos nostris brevi tono pronunciatam fuisse. Pag. 102 & 103. complura exempla videre licet caractere e signat.

Lectorem Litteraturae Hungar. Studior. Ita de his monere voluit Franciscus de Kazincz Reus per District Litter. Caşovien. Scholar. Normal Inspector. Mpria.

„A’ mi Telegdinek magyarságát illeti, azt a’ szónak szoros értelmében tisztának lehet mondani, ’s újabbnak, mint elődeié; Dialectusa pedig nagyobb részint palócz és duna melléki; hanem a’ tiszta táji szóllás módot sem látszaték megvetni...” — ítélte róla egyik első méltatója, Szeder Fábián János.⁷⁹ „A’ mi Telegdinek orthographiáját illeti, az elődjeinél szabályozottabb, valamint ige-hajtogatása ’s szószerkesztése is rendesebb, és a’ szószármazta-

⁷⁸ Steilner, Robert: Über die Eigentümlichkeiten der Laut- und Formenlehre in der Sprache des Werkes von Nikolaus Telegdi... *Programm der Vierklassigen evang. Gymnasium in Mühlbach*, 1908/1909: 3–28.

⁷⁹ Szeder Fábián János: Telegdi Miklósnak ön munkájából kiszemelt magyarsága. *Tudományos Gyűjtemény* 1841. XI. kötet. 3–50.

tásra is venni több ügyeletet észre ...”⁸⁰ Telegdi prédikációinak III. kötetéből (1580)⁸¹ való szóalakok, szójelentések válogatott jegyzékével jellemzi témáját. A keresztyén szóalakhoz megjegyzi: „A’ kr[i]ztyan szóból ered, ’s azért a’ tyén közelebb van nemző-jéhez, mint a’ tény; hanem ez meg magyarosabb.”⁸²

Az *Agendarius* eléggé következetes hangjelölést alkalmaz, habár néhol kétségtelen, másutt gyanítható sajtóhiba is van. Vanak eltérések több ponton is Telegdi Miklós legkorábbi magyar nyelvű munkájának, a Canisius-féle Katekizmusnak a helyesírásától. Következésként folytatja azonban a posztillás kötetek helyesírási gyakorlatát az *Agendarius* 3. kiadása is. Elmondhatjuk tehát, hogy a Telegdi halála után megjelent utolsó kiadás sem képvisel más felfogást, őrizte és a kisebb szövegtörzseken még egységesebben érvényesítette a prédikációs kötetekben kialakult gyakorlatot. Az alábbi adalékok ezt támasztják alá.

Most a fontosabb részletek áttekintése következik, amely teljesen hiányzik az említett szakirodalomból.

Az *Agendarius* nem használja a hangérték nélküli, henye *h* betűt (*gh*, *th*), ami a Katekizmusban előfordul. Molnár József a *g* = *gy* használatára nem talált példát, nem is tünteti fel táblázatában, az *Agendarius* lapjain azonban ez igen sűrűn előfordul, a prédikációs kötetekben szintén. Az *Agendarius* az *ny* = *ní* jelölésére is bőszéggel kínál példákat. A prédikációs kötetekben itt több az ingadozás. De nem használatos az *Agendarius*ban az *aa*, *eo*, *eō*, *ew* amelyet Molnár József adatul. A *sz* hang jelölése az *Agendarius*ban nem *ŷz*, hanem *ŷz*.

Az *á* és *é* hosszúságát az *Agendarius* rapszódikusan hol jelöli, hol nem. Nincs különbség *e*, *é*, *ee* és *e* hangértéke között; az utóbbi elég gyakori, amint erre már Kazinczy felfigyelt: *en*, *eep*, *edene* [= edénye], *effele*, *éiel*, *életnec*, *feieredem*, *felelmeŷsee lōnec*, *ielēt*, *iġēt*,

⁸⁰ Szeder i. m. 7.

⁸¹ Az *Evangeliomoknac, melyeket vasarnapokon es egyeb innepeken esztendő által az Anyaszentegyházban oluafni és praedicallani ŷzoktanac, Magyarazattyanc harmaidic része ...* Nagyszombat, M. D. LXXX, Telegdi Miklos hazánal. RMNy 474.

⁸² Szeder i. m. 30.

kepeſt, leeh, leen, meg ſzege [= megszegé], *mezzel, neueben, ſzentfeggel, ſzerencheien, tuſakodgéc, vettetec* [= vetteték], *vô legerí, stb.* Néhányszor más ékezetes betű is előfordul, azaz a többihez keveredett idegen betű, ilyen az ê. Aposztrófot sehol nem használ, tehát a határozott névelő *a'* helyett *à* vagy néhol *a* alakú. Ez helyett pedig rendszerint *è* áll. A Molnár József által leírt Katekizmussal ellentétben mássalhangzóval kezdődő szavak előtti *â* = *az* és *ê* = *ez* nem fordul elő, csupán egy gyanús példát találtam, de a betű kopottsága miatt ez sem kétségtelen. Az *á* jelölése tehát vegyesen *á* és *a*.

Véletlen (javítatlan szedéshiba) lehet néhányszor az *ô* ékezetes alakjának hozzákeveredése a betűkhöz, mint *ô Tôruen, ô Tôr-uenbe, hô, iôt, lô, ſzôl*.

Megjegyzem itt, hogy Káldi György fordítása (amelyet idéztem és idézek a hivatkozással megjelölt helyeken) gondosan megkülönbözteti a bibliai szövegben az *ö* és *ó* betűt *ø* és *ó* alakban, valamint az *ü* és *ű* betűt *ÿ* és *ÿ* alakban.⁸³

Telegdi Miklósnál az *Agendarius*ban a *Katekizmushoz* hasonlóan a rövid és hosszú *c* jele egyaránt *cz*, mint: *czafolta, meg teczik, kilencz, tagacz, tanczoltal, stb.* Az utóbbi az összeolvadáson átment alakokban is megtalálható: *halgafſacza*.

Következetes a két munkában a *cs* hang *ch* jelölése is: *banchon, chac, chudaiat, dichøſege, hinchén, ſerchen, stb.* Más jelölés csak véletlenül bukkan föl, mint például *kialczac*.

A *gy* jelölése, amint már előbb volt róla szó, vegyesen *g* és *gy*; a hosszú *gy* azonban többnyire *ggy* alakú (bár néha a mássalhangzó mellékjele hiányzik), vagy *gygy* alakban található, például *higygyed, máskor hígygyed*.

Az *ny* jelölése *n* és *ny*, mint *anńęra*.

A *ty* jelölése *ti* és *ty*: *ſaiattyaért* és *ſaiattiat, stb.*

Nem használja a *w* betűt; de néhányszor ennek örököse lehet a *uu*, mint például *hiuu* (*hív* 'hű'). Egyszer fölbukkan a *hiű*.

⁸³ A bibliai idézetekben ezt hasonló, de nem tökéletesen egyező alakú betűkkel érzékeltetem. *Szent Biblia. Az egeſz keresztyénségben bé-vôtt régi deák bôttôl ...* Bécs, M. DC. XXVI, typ. Formika. RMNy 1352. (Lásd az idézés módjáról a 10. lapon írtakat.)

A zs jelölése *ʃ, s* vagy *ʒ*: *Chriʃma, Hieruʃalem, ʃzoloʃma*. A *zs* hang jelölésekor Molnár táblázatában ? van. Viszont Szeder Fábián szerint „Zs helyett mindenütt S-t írtak.”⁸⁴

Jellegzetes a hosszú *kk* írásmódja. A *k* értékű szóvégi *-c* használata teljesen következetes a kötetben. Hasonuláskor azonban nem *-ck*, hanem a fordítottja, *-kc* található mindig, szó közben és szó végén egyaránt: *ackor, akcoris, akcoron, bainakca, beʃzedekcel, chelekedetekcel, ereiekcel, feleʃegekcel, gondolatokcal, igékcel, kezekcel, őrkön őrkce, pűʃpőkcel, ʃzavokcalis, ʃzertartafokcal, ʃzokcal*, stb. Ezt a jelenséget Telegdi Miklós Katekizmusában megfigyelte és felkiáltójellel kiemelte Molnár József, azonban példát nem közölt. Szeder Fábián szintén észrevette és megjegyezte, hogy „a’ kettős k közül a’ másodiknak helyét foglalja el, u. m. sokcal...”⁸⁵

Ez a különös helyesírási sajátosság szórványosan megmaradt a későbbi évtizedekben is. Meg kellett maradnia, tudniillik a 17. század közepén a protestáns Bélyei graduálban bukkan föl (1642–1644) a *-kc* ugyanilyen következetes használata, mint az egyik graduálíró helyesírásának egyéni sajátossága (a többi kéz nem így írja). Talán korábbi mintát (16. századi forrást?) követve tanulta el a graduálíró, vagy pedig folytatta ezt a még akkor is élő (helyi?) gyakorlatot.⁸⁶

Általában a *kereʃtyén* szóalak található az *Agendarius* lapjain, de a kiadványnak különösen az elején még gyakori a szó *kereʃtyén* írása. Erre már Kazinczy felfigyelt.

Következetes és csaknem mindig hosszú a *ty* az *atya* szóban, mint *Attya* [= *Atya*], *attya*, *attyam*, *attyamfiat*, *attyafiség*, stb.

Hosszú mássalhangzós a *vele* határozószó, mai alakjától eltérően *velle* ejtésű, amint ezt a jelölés néhol mutatja: *velle*, *velle*.

Egyébként a mássalhangzó minden bizonnyal meglévő hosszúságát vagy megnyúlását gyakran nem jelöli, különösen egyes

⁸⁴ Szeder *i. m.* 40.

⁸⁵ Szeder *i. m.* 15.

⁸⁶ Fekete Csaba: A Bélyei graduál leírói. *Sárospataki Füzetek* [XIII] (2009/3): 77–94.

szavak írásában, például: *aual*, *hořzab*, *fziuel*, *ařzonnac*, *ařzonyembernec*, *bezeg*, *faion* [= fájjon], stb.

Rövid a múlt idő jele magánhangzó után a szóvégen, mint *hervadot*, *imadkozot*, *le hulot*, *leledzet*, *el vetetet*, *řzokot*, *tellyesedet*, *řzūletet*, stb.

Ugyanezt tapasztaljuk egyes névutók, határozószók, stb. írásában, mint *alat*, *mellet*, *mařut* stb.

Hiatus található néhol, mint *eřkūes*, *meř iede*.

Az igekötő következetesen nincs egybeírva az igével: *meř miuelni*, *meř řzūnendŃc*, *meř tanulhattya*, stb.

Egybeírja azonban a megelőző szóval az *is* szócskát és az *-e*, *-é* kérdőszócskát, mint *nem regenis*, *oruořsağulis*, *hiřziteke*, stb.

A felszólító módban többnyire hiányzik az egyes szám második személyű tárgyas személyrag, mint a 16-17. században igen sok szerzőnél, például *iobbŃch* [= jobbítsd], *erch* [= értsd].

A Molnár Józsefnél olvasható jellemzés tehát meglehetősen különbözik az *Agendarius* lapjain tanulmányozható nyelvállapottól. Igen sokszor támogatja viszont Szeder Fábián korai és Gácser József jóval részletesebb megfigyeléseit. Általában megállapodott, és még a prédikációs kötetekben kimutatottnál is egységesebb és következetesebb a helyesírás. Ez semmit nem változott az *Agendarius* 3. kiadásában sem, azzal a kivétellel, hogy az utólag hozzáadott halotti beszéd tartalmaz eltérő megoldásokat; tehát írásmódját senki nem harmonizálta a korábbi szöveggel. Mindezt érdemes tekintetbe vennie és folytatnia Telegdi Miklós jövődöbeli kutatóinak. Ezt szemlélteti még a következőkben néhány összegyűjtött adalék.

A mai köznyelvtől eltérő szóalakok és toldalékalakok

AZ *Agendarius* helyesírása, írásmódja, szóhasználata, eléggé következetes. Nyilván érlelődött a prédikációs kötetekben, amint ezt láthattuk fentebb. Sajtóhiba is viszonylag kevés található benne. Az *Agendarius* 3. kiadása végére toldott halotti beszéd – holott a kötet más magyar nyelvű betéteihez képest alig egy évtizeddel későbbi – mind helyesírásában, mind nyelvállapotában mutat kisebb nagyobb eltéréseket, például a kötet következetes írásmódjával szemben kivételekre itt bukkanhatunk. A századvégi nyomdász vagy a sajtó alá rendező a helyesírást sem igazította hozzá a kötet egészéhez.

é-zés

Használata az *-ét*, *-ít* képzőben a teljes kötetben következetes. Például: *aietatos*, *szállét*, *aletottale*, *batoreto*, *bizonyet*, *bizonyettya*, *meg bizonyetottam*, *bufet*, *Bufetottade auagy szomoretottade?* – *dichõeched* [= *dicsőítsed*], *erősettettűnc*, *erősető*, *iduőzetőnc*, *igazet*, *el idegenetűen*, *meg iobbetod*, *iobbetotta volna*, *készéti*, *kefzettetűnc*, *ordeto*, *refzetettele*, *segecheg*, *segetfeged*, *segető*, *segetőet*, *szomoret*, *szomorechatoc*, *szoretottade*, *tanetya*, *tanetuányoknac*, *Tanetottale*, *tisztetana*, *tisztéto*, *vaftagettya*, *vilagofettya*, stb.

Számos szóban is – a (mai köznyelvi) *í-ző* formákkal szemben – következetesek az *é-ző* szóalakok: *heiaba*, *heuolkodo*, *fertatni kezdęc*, *szarent*, *kefertetnec*, *keuan*, *keuanfagoknac*, *Keuantale*, *keuantade*, *keuanfagánac*, *szeled*, *Iregyseg*, *iregysegből*, *Iregylettedę*, stb. A később hozzáadott halottas beszédben találkozunk egy-két kivétellel.

A (mai köznyelvi) *ő-ző* alakokkal szembeni *é-zés*: néhány szóban található, mint *beuelkedet*, *beuelkedő*, *leen*, *ten*.

í-zés

A (mai köznyelvi) *é*-vel szemben néhány szóban *í* található: *igiket, kijztetefeldel, kijztetesiuel*, stb. De van ellenpélda is: *igekcel*.

A ma vegyesen használt *míves* ~ *műves* szóalak következetesen csak *í*-zű változatban használatos: *miuel, miuelűnc, mineluűnc* [= *mívelniink, sajtóhiba*], stb.

ö-ző (labiális) alakok (ë-vel szemben)

Fölbukkan a szövegben néhány példa, mint: *böchületet, förtelmesnec, keferödgyec meg, meg förtöztefse, Töttele, Kerköttele, löttel, kedvem tött, el vötte*, stb. Egészében a kiadvány nyelve nem ö-zik, amint az ilyen példák mutatják: *Dichekettele, fertelmefsegektül, meg fertezetteti*, stb.

i-ző (illabiális) alakok (ü-vel szemben)

Következetesen *i*-zű szóalakok: *dihős, dihöfseggel, figgnec, figien, iduözetönk, Iduözlegy, iduözül, kilömbözzön, kilső, Pinkőfd, Pijpők, pijpőkhoz, pijpőkcel, pijpőkötis, innep, innepeket, innepteket, innepec, meg illi, kilömbözzön, ig, igönket, Philöp*, stb. Találunk néhány ellenpéldát is: *külömben, külömböz, Pűpők*, stb.

A mai köznyelvinél egy fokkal zártabb (felsőbb nyelvállású) hangzók
(ú : ó; ű : ő)

Raghasználatban (-tól, -től; -ról, -ről): *bűnrül, helyrül, gonofszrul, hitedrül, rendedrül, szertartafirul*, stb. — *attul, aszonytul, ceremoniairül, ideietül, inſegetül, Iſtentül, kenettül, Lelektül, tüle, tülle, tüllúc, tülled, moſtan en tüllem hallottatoc, magoktul, hittül ſzakat, Embertül, embe-
rektül, pokloffagatul, ütet, viztul* [= víztül], *voltatul*, stb. De néhány ellenpélda is van, mint *bűneimből, elmeiekből*.

Néhány alapszóban is fölbukkan: *el jüt, iűue, űnen maga, iűuen-
dő, iűuedelmet*, stb. Ellenpélda is akad: *iőuendő*.

Általános a személyes névmás egyes számú harmadik személyű *ű* alakja: *ű magais, ű ellenec, ű hozza, ű túle, űtet, űket, űkis, űlle, űlűnc*, stb.

A *gyón* az *Agendariusban* mindig *gyún* alakú: *gyun, gyunafodat, gyunt, kőz gyunatot, kőzönfeges gyunas, oldoz meg kőz meg gyuntam bűneimből, meg gyuntale?* stb. A kötet végén, a később hozzáadott halottas beszédben találunk eltérő, illetve a megszokottal egyező alakokat is: *Hat mikor kel gyonafst chelekedni? ... io szokas szerent bűnt-őtkrűl igaz gónafst tettetec, ... eleuenfeged leuén vgy mond, gyonnyal meg, dichőechéd [= dicsőétsed] az vr Iftent... gónafst tettetec ... Ha meg gyonnyuc... az Iften meg bochattya bűneinket* (225).

Ide vonható még: *Alkolmatos, alkolmatlanná*.

*A mai köznyelvinél egy fokkal nyiltabb (alsóbb nyelvállású)
magánhangzók*

Néhány szóalak tartozik ide: *Allapatbeli, allapatodrul, alnakfaggal, Alnakul, bainak, zalag, zalagot*, stb.

A mai köznyelvi *fürdő* szavunk mindig *fördő* alakú: *iduőfeges fördőnec, vionnan szűletes fördőienec, fördőűnc benne, lelki főrődő*, stb.

A *hirtelen* módhatározószó pedig következetesen *hertelen* alakban használatos.

Az *undok* szó mindig *ondoc* alakú. Erre már Gácsér József felfigyelt.

Az alapszavvak esetében a mássalhangzók kapcsán mindössze azt jegyzem meg (vö. a helyesírási részt is), hogy a *gazdag* szó alakja, variánsa általában *kafzdag*, néhányszor *kazdag*.

A megelőző szóval következetesen egybe írja az *is* szócskát, *el kellettc mennedis, Törvenbenis*, stb. A szó írásmódja vegyes alakú, helyenként nem *miis*, hanem *mies, ties* található.

Megváltozott jelentésű és alakú szavak

Nincsen nagyszámú és már egyáltalán nem használatos szó a közreadott szövegekben. Inkább megváltozott, elhalványult vagy módosult értelműeket találunk, vagy éppen szóalakjuk miatt szokatlanokat. Ezekből közlök egy listát a nem szakember olvasóközönség számára is.

Ágazat = része, részlete, szakasza, cikkelye valaminek; *ágazatos* hittan, ... *ti tartoztoc à germeket... az hitnec agazatira... meg tanetani* (29). — *Tudode ... à hitnec agazatit ... vagy nem* (101)?

Ájéatos = áhítatos

Ájéatlan = áhítat nélküli, profán, közömbös

Áldomás = áldás

Alét = vél, gondol (*alít*)

Állat (főnév) = lény, létező, lényeg; élő és élettelen; például *folyékony állat* = folyadék; *illatos állat* = illatozó dolog, anyag

Állat (ige) = állít, megállít, odaállít

Alamosna (*almosna*) = alamizsna, (kegyes, jószívű) adomány ... *pirongattade meg őket, midőn alamosnat kértenecek tülled* (97)? ... *az almosnalkodaft io illatnac neuezi* (50).

Átokba esik = kiátkozzák, kiközösítik

Balzsamom = balzsam(olaj)

Bátor = bárcsak, inkább

Bévségesen teremtetett = bőven termett

Birodalom = uralom, fennhatóság

Birtok = hatalom, hatás, fennhatóság

Bosszúság = bosszúállás, megbosszulás

Cantor böjt = negyedéves (quatuor) böjt

Dobzódik = tobzódik, mulatozik, torkoskodik

Duska = poharazás, áldomásul (fenéig) felhajtott pohár; *Ittale duskát, auagy egygyeft* (100)?

Edény = eszköz

Egyesedik = egyesül, eggyé válik, elegyül

Egyetembe = egyenként mind, valamennyien
Együl egyig = (valamennyien) egyenként
Elrendel = végrendelkezik
En = ehol, ehon, íme, itt van; *En a tanach, iobban eszedbe vöd magadat* (107); *én à tanach* (123) = ehol a (jó) tanács
Epeség = gyötrellem, kínlódás
Eredet (bűn) = kezdeti, öröklött, áteredő, eredendő
Esküt = esket (lásd még: *hiteltet*)
Eszteke = ösztöke, hegyes eszköz az igavonók nógatására
Folyamik = folyamodik
Förtöztet = megfertőz, beszennyez
Gyermecske = gyermekecske, kicsiny gyermek
Gyaporodik = gyarapszik
Hátramegy = megszeg (esküt), elhagy
Hátravet = elvet, mellőz
Hierusalem = Jeruzsálem
Hieremias = Jeremiás
Hit = tanúskodás, tanúvallomás, hitvallás; *hitedre kérdlek* = tanúvallomásra szólítalak; *hiteltet* = esküvel megerősített (hiteles) vallomásra bír, késztet, megesküt
Hív = hű, hűségese
Ill = megünnepel, ünnepet szentel; *illó* = megünnepelő (ünnep); *Az tób innepeket kic è héten efnenec az Anyaszentegyhaz szolofma tartafsal, es Mijse mondafsal meg illi ti érettetec* (199).
Imád = imádkozik, könyörög, *imádj érettem*
Incselkedés = csel, cselvetés, rászedés
Jegyez = jelöl (significat), jelképez
Jelent = megmutat, szemléltet, ábrázol
Kántorböjt lásd *Cantor böjt*
Kedv = jóindulat, jókedv, kegyelem
Kenetet = felkent, avatott
Kietlen = zord, kellemetlen
Kilső állat = létező dolog külseje, külsőleges valami
Korcsoma = kocsmá, ivó
Kötél = elkötelezés, kötöttség

- Közel* = családtag, hozzátartozó, felebarát; *közelec szerelme* (56) = felebaráti szeretet
- Közönséges* = általános, rendes, közösségi
- Krizsma* = (olajos) kenet, kenőcs
- Lábbog* = halad, úszik (hajó): *vízen lábbó hajó*
- Lapicka* = lapocka
- Legfeljebb* = leginkább, legerősebben, legjobban
- Letör* = lerombol, lebont
- Léh, léhel* = (rá)lehel, ráfúj, lélegzik
- Létel szerént* = létezőként, történés-képpen, megtörtént módon, valósággal, ténylegesen
- Maga* = noha, bár, ámbár, habár
- Marha keresése* = vagyon gyarapítása
- Megereszt* = elenged, felszabadít, felold
- Meggyek?* = mihez kezdjek? mit tegyek?
- Meghallván* = végighallgatva,
- Mégis* = ismételten, újból
- Meggyőzetett* = legyőzött
- Megkér* = elkér, kikér
- Megmond* = elmond, *Ez imdsagot meg monduan...* (201).
- Megválaszt* = megkülönböztet, elválaszt, elkülönít
- Mevet* = nevet
- Mi lén benne?* = Mi lett belőle? Mi történt azzal?
- Mível* = működik, dolgozik, munkálkodik (mesterségében), tevékenykedik, megtesz vagy elvégez valamit
- Míves* = mesterember, iparos
- Munkálkodik* = gyötrődik, törődik, serénykedik;
Munkalkottam, vgy mond, az én fohazkodafomba ... (108).
- Nyilatkozik* = (ki)nyílik, megnyitják, feltárul
- Oszton* = azután; *... proballya meg magat, ... es ofzton vgy időn elő, vgy egye az Vrnak keéret ...* (123).
- Ölgyül* = elegyül, egyesül, egyesedik
- Öregbülés* = gyarapodás, sokasodás, sokszorozódás
- Poklos(ság)* = fekélyes, kiütéses betegség, lepra
- Pompa* = kiválóság, nagyszerűség, dísz

Szemérem = szégyenkezés, szégyellt vagy szégyenletes dolog,
 tartózkodás, húzódozás
Szenvedetesség = megtartóztatás, vezeklés
Szerencse = kockázat, sors, véletlen; *szerecsére vet* = kockáztat
Tata = keresztapa, keresztszülő, keresztkoma; *taták*: *compatres*,
 lelki szülők; *A ki ű maga meg nem bermaltatot masnac tatáia*
nem lehet addig, még meg nem bermaltatic (53).
Támad (valaki mellett) = (meg)véd, mellé áll, támogat
Terempt = terem
Tikszó = kakasszó, hajnali kukorékolás; *tikszókor*
Tiszteletes = tisztességes, megtisztelt, tiszteletteljes
Újság = megújulás, új dolog, állapot, *életnc vyfagába iariunc* =
 megújult életben járjunk, mint akinek az élete megújult
Ünen maga = őmaga, önmaga; *ün kösztök* = maguk között
Vastag = szilárd, erős
Vastagul = erősödik, gyarapodik
Vég = célja vagy oka valaminek
Vesztet = összeveszít; *vestettél öszve?* = összeveszítettél-e?
Vigaszik = megvigasztalódik, felvidul; *Vigasz meg, hallazd halalomat*
 ... (129).
Visszavonyás = széthúzás
Zsolozsma = imaóra (kötelezett) szertartása

Kéttagú (vagy többtagú) parataktikus szókapcsolatok; szóláncok

SAJÁTOS jellemzője a Biblia stílusának és a latin egyházi nyelvnek a szinonimákból álló és szópárokkal való magyarázat illetve nyomósítás; ami egyben általános nyelvi jelenség is. Ez nemzeti nyelvű keresztyén egyházi szövegekben még jobban meggyökerezett stíluselem. A magyar kódexekben, a régi egyházi nyelvben, de más nemzetek nyelvében is találkozunk vele. Úgyannyira alkalmazzák, hogy akkor is szópárt találunk, mikor a latin eredetiben csak egy szó áll.

Hazai prédikátoraink, papjaink tanító stílusa sem kivétel. Rendre két vagy több hasonló vagy azonos értelmű szóval magyarázzák a hívőknek a tanulságokat, életszabályokat, hitbeli igazságokat, illetve idézik az ilyen nyelvi szerkezeteket tartalmazó bibliai helyeket is.

E szópárok, szófűzések tagjai többnyire egymás mellett állnak (kötőszó nélkül, illetve az *és*, *vagy*, *avagy*, *azaz* kötőszóval), itt főleg ezt a jelenséget vizsgáljuk. Azokból az esetekből is idézünk azonban, amikor más szavak, szószerkezetek is állnak közöttük, illetve amikor egymás utáni mondatokban, párhuzamos szerkezetekben fordulnak elő. A leggyakoribb szinonim viszony mellett a szavakat összekapcsoló más viszonyok is lehetségesek (például ellentétes, magyarázó, stb). Nincs teljesen egységesen elfogadott és használt elnevezésük ezeknek a szókapcsolatoknak, amelyeknek fő funkciója a nyomósítás, ami ezek részben különböző fajtáiból is következik. Nevezik őket *hendiadionnak* (εν δια δυων, hendiadys) *paratagmának*, *koordinált szópárnak*, *repetatív szópárnak* is.⁸⁷ Az *Agendarius* igen gyakran él szinonim szópárokkal, szó-

⁸⁷ Erre az egész problémakörre lásd főként M Nagy Ilona több tanulmányát. Latin bibliai szinonimavariációk magyar recepciója (*örül, vigad; örül, örvend*). *Tanulmányok a magyar egyházi nyelv története köréből*. Szerk. A. Molnár Ferenc és M. Nagy Ilona. Debrecen, 2003. 149–168 (Nyelvi és Művelődéstörténeti

kapcsolatokkal, illetve párhuzamos mondatszerkezetekkel, alkalmazva ezt a stilisztikai eszközt. Mindez a mondandó, a szóbeli előadás nyomósítását, hatásosságát fokozhatta. Például idézi az *Agendarius* az első bűnbánati zsoltárt: *Munkalkottam, vgy mond, az én fohazkodásomba, meg mojom minden éjél agyamat, könyhullatásommal az én leplemet meg öntözöm* (108).⁸⁸ A házasság célját magyarázva elhangzik a közismert paradicsomi áldás:⁸⁹ *Nevedgyetec, es gyaporodgyatoc, es tölchetec be à földet* (212). Jóel prófétával⁹⁰ inti gyóntatója a bűnvallót: *Ertem attyamfia à te valla-fodbol... de szinten azt nem talalom benned à mi nélkül az bűnös ember bűneinec bochanattyat nem nyerheti. A tőredelmefseget, es bűneiden valo banatot. Halgasacza mit mond Isten az Prophetanal a bűnőőkneec. Térjetec én hozzam tellyes szívetekből, böitelesbe, sirasba, es mellyetekneec verefébe* (107).

A bibliai és teológiai szövegekben bizonyos szemantikai fogalmak gyakoriak, megszokottak, vagy vonzzák egymást. Ilyen például a *fiú* és *örökös*: keresztelkedés nélkül ... *soha senki ... az Istenec fia, es örökös közze nem szamlaltathatic ...* (4); vagy a hazai házassági esküből ismeretes *Holtodiglan f-holtaiglan* (69–70). Serkenti az azonos vagy hasonló jelentésű szópárok keletkezését, állandósulását, hogy vannak összetartozó, ok-okozati vagy következmé-

---

Adattár. Kiadványok 4.); Uő: A magyar kolostori irodalom koordinált szópárjainak háttéréhez. Uo. 169–183; Uő: Synonymapaare im mittelalterlichen Kirchenlatein und ihre Reflexionen im Ungarischen. *Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis*. Tom. XXXIV-XXXV: 71–80; Uő: Parataktikus-repetitiv szópárosítás a Ráskay Lea által másolt kódexekben. Adattár. Internetes hozzáférés (megtekintve 2011-ben):

<http://classics.arts.unideb.hu/tanarok/MNI/MNIParataktikusaszoparositas>

⁸⁸ Psl: 6, 7; Káldi György fordításában érdekes hiányosság, hogy az *ágy* van a vers mindkét felében, holott a latinban (*lectum, stratum*) és a héberben (*miṭāh, 'üräs*) egyaránt két eltérő szót találunk: El-fáradtam foházzkodásomban, meg-mojom minden éjjel az ágyamat : meg-áztatom az ágyamat könyhullatásimmal.

⁸⁹ 1Móz 1,28; Káldi György szerint: Nevedgyetec, és sokafodgyatoc, és töljétek-bé a' földet...

⁹⁰ 2,12–13; Káldi György szerint: Térjetec hozzám tellyes szívetekből, böjtél, és sírással, és jajgatással. És szaggasjátoc a' ti szíveiteket, és nem a' ti ruháitokat, és térjetec a' ti Uratokhoz Istenetekhez...

nyes stb. kapcsolatban álló, máskor meg antonim bibliai, teológiai, hitvallási fogalmak, amelyek együtt járnak olyankor is, ha ez nem szükséges. Például dichotomia a *test és lélek*, trichotomia a *hit, remény, szeretet*. Az előzőre példa: *Két refze vagon peniglen a kereftégneç, az ige, es az kilsõ allat* (6).

Az első parancsolathoz fűzi a gyóntató: *... azt ki uanya à mi vrunc mi túlûnc, hogy igaz hittel, erõs remençeggel, es buzgo fzeretettel ragazkodgunc û hozza, es se gondolatunkba, se beçzedûnkbe, se chelekedetûnkbe oly dolog ne talaltajsec, ki az hittel, remençeggel, es fzeretettel ellenkedneç* (81).

Igen gyakoriak a szentségi szóhasználat körében a *test és vér, evés és ivás, étel és ital, kenyér és bor, éhes és szomjas, vagy élet és halál, Isten és ember, bûn és bûnhõdés*. Például: *A mi Vrunknac Iefus Chriftuñnac fzent tešte, es fzent veré õrizza meg a te lelkedet az õrõç életre...* (126); — *... veçziteç az Chriftus Iefuñt igaz Iftent, es embert, tešteñdõ, es lelkeñdõ* (124); — *... fçokot dolog volt az Apofstoloknal, az olaial valo kenés, nem chac teñti, hanem lelki oruofçagulis* (48). — *Voltale engedetlen Iftenneç, es az embereknec, kiknec engedelmeñsegeç tartoztal volna* (96)?

Gondolat, beszéd és cselekedet együttes emlegetése szintén gyakori, mint a már idézett példában. A megkereszteltnek *... innec* [= innét, innentõl fogva] *toua az û életét lelki Soual, az az, Ifteni felelemmel, bõlcheçeggel, io gondolatokcal, beçzedekcel, es chelekedetekcel kelletic meg ekefetenì* (8); — *... lafd meg ... mit vetõttel gondolatodban, beçzededben, es chelekedetedben* (81). — *Vallom magamat vetkefznec lenni ... beçzedimbe, es chelekedetimbe* (76–77). *Vallom magamat vetkefznec lenni, fõc fçzantalan gonofç gondolatimba, beçzedimbe, es chelekedetimbe* (129).

Az alábbiakban ábécé rendben egy bõ listát közlök ilyen és hasonló szövegrészekbõl, mondatokból; olyanokból tehát, amelyek szinonim avagy koordinált szópárt, szószervezetet tartalmaznak. Ha (nem feltétlenül egymás után) több ilyen összetartozó szó szerepel, a példát mindig csupán az első taghoz sorolom. Az igekötõs igék a megfelelő igekötõnél keresendõk. Igaz, egy hosszabb szóláncban lehet több szópár is, de különösen a minden tagra való keresztutalások megoldása igen bonyolult lenne, és

sokszor a példák megítélése sem egyértelmű. Néhányszor az egyes szókapcsolatokhoz lábjegyzetekben megjegyzést fűzök, vagy utalok velük foglalkozó fontosabb munkákra.⁹¹ Az alábbiakban lásd az igen bő és rugalmas megítéléssel összeállított – bár nyilván így sem teljes – említett szópár- és szósorlistát példamondatokkal.

Szinte nem is igen tűnik föl mindjárt, átolvasva a liturgikus vagy liturgiába illesztett magyar szövegeket, hogy ez a stílusbeli sajátosság mennyire átszővi az intelmeket, szertartási tanításokat. Annyira gördülékeny a fogalmazás. Egyik-másik lapon alig akad olyan mondat, amelyben legalább egy kéttagú kifejezésbe ne botlanánk. A viszonylag nem nagy szövegtömegben ezt a tetemes mennyiséget, mindenütt érvényesülő vonást, az egyházi és szertartási kötődésű paratagma-készletet mutatja föl az alábbi jegyzék.

Ennek az igen erőteljes vonásnak a hangsúlyozása érdekében – ismétlem – a lenti listából nincs kirekesztve minden olyan szópár, mely nem tökéletes szinonima, vagy egyébként is áthágja a paratagma határvonalát, de sűrűn fölbukkan soroló szerkezetben (szóláncokban), értelmezésben, mert teológiai és bibliai szövegekben szükséges vagy sarkalatos fogalom.

ÁBRÁZAT és hasonlatosság, *Isten Adamot, es Euat az ű abrazattyara, es hasonlatofsagara teremptette volna ...* (212).

Áhítatos és hív, [a felnövekvő gyermek] *ležen à mi vrunknac Istenünkne aietatos, es hiv szolgaia* (38).

⁹¹ E szószerkezetek vizsgálata azért is kiemelendő, mert OTKA tervmunkánk során többször is foglalkoztunk velük, kitértünk rájuk.

Áhítatosság, jó és jámborság, ... *tartoztoc [ti kereszteltetők] à gyermekeket ... aietatofsagra, minden iora, es iamborfagra oktatni, es igazgatni (29).*

Ajándékoz és tulajdonít, ... *à mi Istenűnc, ... à bekefeget nem chac keuanta, hanem vġan aiandekozta, es tulaidonetotta az Anyaszenteġhaznac (55).*

Akarat és engedelem [‘megengedés’], *Te akaratodbol, es engedelmdbđl miuelte valaki gonofzt (103)?*

Alábbvaló és méltatlan, ... *aletottale valakit naladnal alab valonac, lenni, es meltatlannac à te baratsġagodhoz (95)?*

Álnokul és erővel, *Alnokul es erđuel iutottale, auagy chac akartale iutni valami marhahoz (97)?*

Árt és benyel (a halál), *Altal kel vġyan raita menned [a halálon], de nem árthat teneked, es be nem nyelhet tegedet (130).*

Ártalom vagy kár, *Beszellettede felebaratodnac bűneit egyebec elđt az ű artalmára, vagy karara (99)?*

Átkozódik, veszekedik [‘kesereg, gyötrődik’], ... *rend nélkül valo keferġebđl az Isten neuenekis gyakran gyalazattya šokot kđuetkezni, miuelhogy atkozodnac, vešzekednec nemellyec halottycvtan ... (222).*

Atyafi és rokon, *Attyadfiat, es rokonidat šzerettede šziued šzerent (86)?*

BÁNKÓDIK, kesereg, sír, [nincs irgalom azoknak,] ... *az kic nem bankodnac, nem kešeregnec, nem širnac bűnđkđn (108).*

Bátorít és biztat, [a kegyelem] ... *halalnac, es karhozatnac ellene batorettya, es biztattya lelkedet ... (131).*

Bátorító és erősítő, ... *šzűkđlkđűnc batoreto, es erđšsetđ malafštġya nélkülis, hoġ batorsággal valhafšsuc hitűnket, es erđšsen tufakodhafšsunc ellenseġinc ellen (41); — ... à kereštsėgbe nem adatot volt nekic à šzent Leleknec batoréto, es erđššetđ aiandėka, hanem azvtan pinkđđ napian ... (42); — ... à batoreto, es erđššetđ malafštġtoc, es aiandekoc, à tđb šzentsėgekbe adatnac ... (44); — ... šzűkđlkđűnc batoreto, es erđšsetđ malafštġya nélkülis, hoġ batoršággal valhafšsuc hitűnket, es erđšsen tufakodhafšsunc ellenseġinc ellen (44).*

- Bátorság [’bátorítás’] és vigasztalás, ... *mi lehet è vilagon az mi bator-fagunc, es vigasztalafunc ...* (224)?
- Becsületes és kedves (Isten előtt), kellemetes ... *böchületes, es Isten elõt kedues kellemetes a ferfiunac, es afzoni allatnac törüeny szerent valo egybe tarfalkodafa* (212).
- Békesség és egyenesség, [a házások] ... *bekefsegben, es egyenefsegben ellyenec* (62).
- Békesség, szeretet és egyenesség, ... *nagy bekefeg vagyon szeretet vagyon, es egyenefseg vagyon. Egyet ertenecc üc mindenben, es fzi-uöc szerent szeretic egymáft* (55).
- Benne és nála, *Kérköttele valamiuel ollyal, ki benned, es nallad nem volt* (95)?
- Bér és szolgálat [’megszolgált bér, járandóság’], *Munkafidnac, bere-sidnec, szolgaidnac berét, es szolgalttyat tartottade meg* (93)?
- Bérmálás avagy erősítő szentség, *Az penig à segetseg, es erö, à Bermalasban, auag eröfsetöszentsegben adatic* (45).
- Beteg és megterhelhetett, *Latom atyamfia, hogy teis beteg vagy, es igen meg terheltetted à te testednek faidalmitul ...* (128).
- Bír és igazgat, ... *az édes Christus nem kegyetlenfeggel, hanem kegyefseggel, biria, es igazgattya az Anyaszentegyhazat* (58).
- Biztat, bátorít, [az ítéletre gondolóé] ... *amaz igiret, mellyel szent Ianofnac hallomafara biztattya, batorettya vala az Istenec Angyala ...* (226).
- Busít avagy szomorít, *Busfettottade auagy szomoretottade meg üket [szüleidet]* (86)?
- Bűbájos, babonás, varázsló és ördögös, *Bűbaios, babonas, varaslo es ördögös tudomant, tanultale ...* (82)?
- Bűn és gonosz kívánság rothadása, [a megkereszteltnek] ... *Istennec segetfegéuel minden bűnnec es gonofz keuanságnac rothadasátul oltalmazni kel magat ...* (8).
- Bűnös és fertelmes, [kútfő nyílik] ... *à bűnfnecc es förtelmefnec meg mofogatafara ...* (5).
- Bűbájos, babonás, varázsló és ördögös, *Bűbaios, babonas, varaslo es ördögös tudomant, tanultale ...* (82)?

Bűvölő, bájoló, varázsló és jövendőmondó, *Hittele alomnac, bűuõ-lõknec, baioloknac, varasloknac, es iũuendõt mondoknac ...* (82).

CEREMÓNIA és szertartás, ... *Ezeket akaram ti elõtõkbe adni à kereszt-segnec ereierũl, ceremoniairũl [!], es szertartaõirul* (11).

DICSÉR és jónak mond, ... *dicheruõen es ionac monduán gonosz chelekedetet ...* (103).

Dicsértetik s magasztaltatik, ... *az atya Isten dichertesecc, f-magasz-taltatõs az ũ io chelekedetibõl* (11).

Dobzódás és részegség, *Dobzodas, es refzegseg miatt geriedeztele buia-fagra ...* (101).

Dolog, szükség és nyavalya, ... *minden dolgokba szũkõsegekbe, es nyaualyaiokba egymast segetchec ...* (213).

Dolgot tesz és munkálódik, *Voltalõ oly tunya, hogy inkab akartal volna ehezni, es szũkõlkõdni, hoõ sem mint dolgot tenni, es munkalodni* (102)?

Drágalátos és méltóságos, *Valaki ... à szentsegnec dragalatos, es melto-fagos voltat ... meg gondollya ...* (120).

E GÉSZSÉG és elevenség, *Io egeõseged, es eleuenõseged leuén vgy mond, gyonnyal meg, dichõichéd az vr Istent ...* (225).

Egyesedik és egy testté lesz, [a megkenéssel] ... *azt ie-lentyũc, hogy minden keresztynnec à Christus feie, es hogy annac tagaiual an-néra eõgyeõsedet, es egy teste lõt, hogy imaron rõiõzes ... még ne-uebenis* (10).

Egyesül és egy testté lesz, *Eõgyeõsũltõc es egy testté lesztec ũ velle* (7).

Éhezni és szũkõlkõdni, *Voltalõ oly tunya, hogy inkab akartal volna ehezni, es szũkõlkõdni, hoõ sem mint dolgot tenni, es munkalodni* (102)?

Elesik [’bűnbe esik’] és megfertõz, *El eõũnc vgan gyakorta, es meg fõr-tõztettyũc à mi lelki eõmeretũnket* (156).

Eleven és egészséges, ... *az Bõlchis, az koporõjoban helyheztetet holt embernec kepeben õzolettya az eleuen, es egeõõseges embereket* (225–226).

- Elhervad és elhull, ... az afzonytul születet ... mindgyarast el heruad, es el hul ... (223)
- Ellenkedik (vélekedés) avagy különböz (valamitől), Tartottale ... oly velekedést, teuelygést, eretnekseget, mely à közönfeges Romai egyhaznac hitiuel ellenkedic, auagy attul különböz (81)?
- Ellenző és háborgató, ... foc ellenzői es haborgatói vannac à mi Valla-funknac, az az à keresztyeni igaz tudomannac (51).
- Elme és gondolat, ... budofotte szellyel elméd, es gondolatod (85)?
- Elmerül és elmosatik (a keresztség vizében), ... az eredet bűn, ... à Christufnac piros veréuel meg festetet keresztségne vizébe, igazan es valoba el merül es el mosatic ... (4).
- Előmenet és jószerecse, Bankottalę felebaratodnac előmeneten es io szerencheien (99)?
- Eltitkol és eltagad, [gyónván] ... ha valamit most el titkoljz, es el tagacz, akoron örőc szegyenedre, es karhozatodra szemedre hanyatatic (79).
- Eltitkol és magának tart, Ha valakinec valami el vezzet marhaiat meg talaltad, titkoltade el, es tartottade magadnac (93)?
- Elvettetik és eltöröltetik, ... meg viulunc az eredet [’eredendő, örökletes’] bűnből, hogy ... nem chac nekűnc nem tulajdonettatic, hanem vęan tellyefşeggel el vetetic, es el törőltetic (3).
- Emlékezet [’megemlékezés’] és tisztesség, Az menyorszagbéli szenteknec emlekezetire, es tiszteşegere egy Credot [mondj] (201).
- Épen és fogyatkozás nélkül, [a megkeresztelt] ... Isten akarattya szerent ęllyen, es az igaz hitet eppen fogatkozás nélkül meg tarcha, es vallya (9).
- Erő és bátorság, De à vitezkesdeshez erő, es batorság kel (40).
- Erő [’hathatóság’] és haszon, ... elmelkedgyetec à szent keresztsegne ereierül, es hafznarul ... (3); — ... à keresztsegne ereiet es hafznat tagadgac ... (4).
- Erő és hatalom, ... más iel alat adatot az apostoloknac à vitezkesdesre valo erő, es hatalom, nem akcor midőn meg keresztelkedenec (43).
- Erős és győzedelmes, ... lehessjen ... erős, es gőzedelmes az ű lelki ellenşegi ellen valo viaskodasba (39).

Értekezik és kérdezkedik, *Ertekeztele, es kerdezkettele ű t űll űc ...* (82).
 Esküvéssel s átkozódással, tagadással, ... *vegre vġan eskűefsel f-atkozodásfal, tagadařsal tagada azt monduan, hoġ inġen řem tudna, ki volna à Iefus* (42).
 Eszét veszti és elidegenít, [az ördög szüntelenül igyekszik] ... *hogy vaġ eġkeppen, vagy más keppen eřzűnket veřzeřse, el idegenechen à Chriřtusban valo eġigy űřeġt űl ...* (39–40).

FEGYVERTELEN, erőtlen és meggyőzetett [‘legyőzött’], *Miert retteġnēl taħat è feġyuertelen erőtlen, es meg ġyőzetet ellenseġt űl* (130)?

Fejér, tiszta, igaz és szent, *A bizon dolog hoġ à kit Chriřtus meg mořs, az řzinten feier, tiřta, igaz es řzent leřzen ...* (6).
 Félelem és szemérem, ... *batorřagġal feielem, es řzemerem nelkűl vallařt teħeřřűnc hit űnkr űl* (46).
 Félteben avagy szégyenletében (valaminek), *Emberr űl valo řēltedbe, auagy řzēgyenletedbe tagattade meg hitedet ...*(82)?
 Fiú és örökös, [hit és keresztség nélkül] ... *řoha řenki meg nem tiřtulhat, az Iřtennek řiai, es őřkőři kőzze nem řzamlaltathatic* (3).
 Fogatkozás és szükség (szűkölködés), ... *vġy tudlac tanetani, es oktatni, ha értem à te fogyatkořařidat, es řzűkřegidet ... ġhaġ érchem mibe řzűkőlkőđđ az en řzolgalamat nelkűl* (79).
 Furdal és retteget, *Azokrul kiualtkeppen [tēġy bűnvallářt], mellyec à te lelki eřřmerētedet [!] leg fellyeb řurdallyac, es retteġetic* (78).

GERJEDEZŐ és hajlandó, *Lata Iřten, hody az emberi teřt ġeriedező, es ġhailando az ű keuanřagánac be t őřtesēre* (213).

Gond, szorgalmatosság, kereskedés, *Foġlaltade maġadat è vilagi ġondba, řzorgalmatořřagba, kereskedesbe, es akar mi egyeb teřti dologba* (85)?
 Gondolkodik és elmélkedik, ... *ġondolkoġyatoġ, es elmelkeġyeteġ à řzent kereřřřeġnec ereier űl, es ġařřnarul* (3).
 Gonosz és haszontalan, *K őřt őřtēde el ġonořřul, es ġařřzontalanul řz űle-idnec penzeġet, es marħaiokat* (86)?

- Gonosz és keserves, *Erch meg vgy mond, es tud meg mely gonosz es keserves hogy el hattad à te vradat Istenedet ...* (108).
- Gonosz kedvű és rest, *Voltale gonosz kedud, es rest à io chelekedethez* (101)?
- Gonosz végre [’célból’] és testi szeretetből, *Chokoltale valakit gonosz vegre, vagy testi szeretetből* (90)?
- Gyarló és bűnös, ... *nekunc, kic gyarlo, es bűnös allatoc vagyunc terette meg aztalat ...* (120).
- Gyarlóság és bűn, [aki] ... *gyarlofagunkat, es bűneinknec szantalansagat elmeiebe forgattya ...* (120).
- Gyónás azaz/és (bűnökről) vallás,⁹² ... *tęgy gyunaft, az az vallaft à te bűneidr űl* (78); – ... *halgafđ meg az én gyunaformat, es bűneimr űl valo vallaformat ...* (78).
- Gyűlölség és harag, ... *az Vrnac ařtalahoz řzeretett űl űres lelekcel, g űl űfeggel, es haraggal meg rakodot řziuel ne iarullyatoc* (123).

- H**ÁBORGÓ, szitkos, haragos, verekedő, [a férj] *Ne legyen haborgo, ne řzitkos, ne haragos, ne vereked ű* (58).
- Halála és eltemetése (valaminek), *A vizbe valo be meretés, ieđzi a b űnnec halalát, es el temetteteřet ...* (9).
- Hallgat és enged [’engedelmeskedik’], ... *az ařzońember penig tartozic halgatni řeriet es neki engedni* (57).
- Hamar és könnyen, *Hamar, es k űnyen engettele à keřertetnec* (101)?
- Hamu és por, [pirongat a Lélek], ... *mit keuelkedel te hamu, es por* (224).⁹³

⁹² Mai napig benne van a református gyülekezeti énekeskönyvben (1948: 213. sorszám) az 1560 előtt már elterjedt strófikus *Confessio generalis*, kezdete: *Mindenható Űr Isten, / Mi bűnös emberek / Gyónást és vallást tészünk ...* (RPHA 977).

⁹³ A „Mit kevélykedsz por és hamu?” bibliai eredetű szállóige (Sirák 10,9). Ez a szállóige megvan például Bonaventura „De perfectione vitae ad sorores” című munkájának II. fejezetében (De humilitate), Temesvári Pelbártnál (Pomerium XIV) a Szent László királyról szóló (magyarul is olvasható) első beszédben, a Lobkowicz (1514), a Debreceni (1519) és a Weszprémi-kódexben (XVI. század első negyede). Mindezekre, a Halotti Beszédben meglévő *por és hamu* és az ezzel rokon szópárokra lásd A. Molnár Ferenc: *A legkorábbi magyar*

- Harag és büntetés, ... *ha meg akarjz az Istenec haragiatul, es bñntefetűl, es az te bñneiddel erdemlet karhozattul menekedni* (110).
- Harag, gyűlölség, *Vifeltele ſziuedbe más ellen haragot, gűlűſeget ...* (88)?
- Hasznos és üdvösséges, [Istened] *tudgya mi legyen teneked hafznos es idvűſeges, azt miueli ...* (129).
- Haszon és jótétemény, *Az Iſtent ſzerettede vgy mint nemű magaert, hanem è vilagi hafzonert, es io tetemenyert* (83)?
- Hatalmasság, oltalom és segítség, ... *gűzedelmet nem vehettenec volna, ha az Iſtenuc kiuatkeppen valo, es chodalatos hatalmaſſàga, oltalma, es ſegetſege velec nem lűtt volna* (39).
- Hatalom és birodalom [’uralom, uralkodás’], ... *Iſten à ferfiunac hatalmat adot, es birodalmat ...* (58). — *De azert illic, hogy à ferfiu azt à hatalmat, es birodalmat, ... okoſſaggal gűakorlya* (58).
- Hiába avagy csűfságba, *Heiaba auagy chufſagba emlettede az Iſtent* (84)?
- Hint és megmos, *Annac [Krisztusnak] verűel hinchén, es moſſon meg tegedet, es meg tiſztuljz* (107). — *Iſoppal hinchén, es moſſon meg minket ... ſzentelleyen es moſſon meg minket ...* (156).
- Hír, név, *Hirűbe, neuebe kiſſebbettele meg valakit* (94)?
- Hit és bizodalom, ... *erűſ hittel, es bizodalommal iaruly Iſtenhez, es eſedezzel neki ...* (106).
- Hit és (jó) lelkiismeret, [A halálra készenlét] *A hit, es minden halalos bñntűl meg tiſztettatot io lelki eſmeret ...* (155). — *Fiam ... vitezkedgyel, meg ōrizuen à hitet, es az io lelki iſmeretet* (156).
- Hitetlen és eskűvésének megszegűje, [büntessék a társát elhagyót] *Ne chac vgy mint hazaſſag tűrűt, hanem hitetlent, es eskűſenec meg ſzegűetis* (219).
- Hitére avagy eskűvéssel fogad, *Fogattale valamit hitedre, auagy maskeppen eskűűſſel... (84).*

Hitét vallja és tusakodik, ... à szent Leleknec tífztéto malaſztya ... meg adatot ... hoǵ batorſággal valhaſsuc hit űnket, es er őſen tuſakodhaſsunc elleneſginc ellen (9).

Hozzá [magához] fogad és megkegyelmez, De k űl őmben [azaz b űnbánat nélkül] hiǵgyed hozza nem fogad, es meg nem kegyelmez teneked (110).

Hív és igaz, Ha meg gyonnyuc (vgy mond) b űneinket, hi ű, es igaz az Iſten, meg bochattya b űneinket (225).

Hívſég és tiſztaság, [a házasságnak] ... ekeſſege, es vgy mint meg t őkelleteſſe à hiuſeg, es à tiſztáſag (216).

Hús és tetem [’csont’], ... mi az ű husából, tetemib ől vaǵunc, ű megint à mienkb ől (57). — Mert az ű teſtēnec tagiai vaǵunc, az ű huſából, es az ű tetemib ől (56).

ID Ő AVAGY óra, ... mert nem tudgyatoc mely id őben, auagy oraban, i űvend ő hozzatoc az embernec fia (224).

Id ő szerint való [’id őleges’] és elm űlandó, [a házások] ... id őszerent valo, es el mulando gy őny őr őſeg miat, ki ne rekeſzteſenec az menyei dich őſēgnec menyekoz őieb ől (61).

Igaz és kellemetes, Igaz es kellemetes beſzed ez, hogy az vr Ieſus Chriſtus è vilagra i űtt à b űm őſ őket meg ſzabadetani (77).

Igazán és valóban, ... az eredet b űn ... amaz ... kereſztsēgnec vizébe, igazan es valoba el mer űl es el moſatic, mies attul vgyan letel ſzerent meg ſzabadulunc (4).

Igazít [’igazzá teſz’] és megszentel, ... tífztét minket idu őzit őnc à b űnt űl, valoba igazet es valoba meg ſzentel ... (5).

Igyekszik és tör i a fejét valamin, ... mindeneknec f ől őtte azon iǵekezzetec, es abba t őrietec feieteket, hogy ... valamikor hi Iſten titeket à más vilagra kéſzen talallyon (154–155).

Illik és ſz űkség, ... az embereknec idu őſegekre igen haſznos, illic, es ſz űkſeg minden kereſtyennec azon igyekeznie, hog ment űl hamareb lehet azt [a b őrmálás ſzentségét] fel vegye (45).

Int és fedd, Gy űl őtedē azokat à kic tegedet iora intettenec, es à gonofzrul meg feddettēnec (102)?

Int és kér, *Intlec peniglen, es kérlec titeket feienkent, hogy iol szamot vejsetek lelketekcel...* (122).

Intés és oktatás, [szüleidnek] *Io inteseket oktatasokat, vetettede hatra* (86)?

Irgalmasság és kegyesség, *O mely nagy irgalmasaga, es kegyessege azokhoz, az kic hozza ternec* (225).

Irgalmatlan és szoros markú, *A szegenyekhez voltale irgalmatlan, es szoros marku ...* (97)?

Ismer és elegyül, *A ferfiu tobbet ne esmerien az u felefejenel, es senki- uel egyebbel ne dgyulyon [!]* (62).

Isteni félelem, ájtatosság, jó és jámborság, [ti kereszteltetők] ... *tartoztoc a gyermekeket ... Isteni felelemre, aietatofsagra, minden iora, es iamborsagra oktatni, es igazgatni* (29).

Isteni félelem és istenes élet, *Tanechac, es tanettaffac gyermekeiket minden iora. Leg eloszter imadsagra, Isteni felelemre, es Istenes életre ...* (216).

Isteni és mennyei, *Mer ultele el annyira a testi bunbe, hogy a miat ... tunya, es alkolmatlanná lottel volna az Isteni, es menyei dolgok- nac elmelkedesere* (98)?

Itat, megrészeget, *Itattale, refzegetettele meg máft* (100)?

JELE és zászlója (valaminek), ... [a megkeresztelt] *a gőzedelmes Christufnac iele es zaszloia alat szuntelen vitefzkedjec* (8).

Jó, tisztességre méltó és szent, *Iteltede magadat egyebeknél iobnac, tisztefségre meltobnac, es szentebnec lenni* (95)?

Jók (javak) és ajándékok, [a szentségekben] ... *foc lelki ioc, es aian- dekoc adatnac minekunc* (132).

Jól és igazán, *Bezeg iol es igazan mondga Anna aszony, Samuel prophe- tanac annya ...* (128).

KÁR, ártalom vagy gyalázat, *Felebaratodnac valami titkiat [!], az u karára, artalmára, vagy gyalazattyara ielentettede ki* (94)?

Kár, kisebbség [‘hátrány’], avagy nyavalya, *Oer ultele felebaratod- nac karán, kifjebfegen, auagy valami nyaualyaián* (99)?

- Kedv és akarat, ... *kefz voltal volna az Istenec keduet es akarattyat hatra vetni ...* (98)?
- Kedv [’kegyelem, jókedv’], *malaszt és ajándék ... Istenec kedue, malafztya, es draga aiandeki ofztogattatnak azoknac, à kic vellec io modon élnec* (38). — ... *hallottatoc hogy ... Istenec kedue, malafztya, es draga aiandeki ofztogattatnac ...* (44).
- Kedvez, ment és oltalmaz, *Kedueztele valaha az Eretnekek nec, mentetede es oltalmaztade iket* (82)?
- Kegyelem és bűnöknek bocsánatja, ... *foha azoc [akik nem bánták meg bűneiket] az vrnac kegyelmet, es bűnök nec bochanattyat nem talaltac, hanem rettenetes keppen meg bűntettenec Iftent űl* (109).
- Kegyes és irgalmas, *En hífzem, à forog elmédbe, hogy kegyes, es irgalmas az Isten, kefz minden bűnőfnec meg kegyelmezni* (108). — ... *higgyed hogy kegyes es irgalmas az Isten ...* (106).
- Kegyes és irgalmassággal bővölködő, ... *à kegyes, es irgalmassággal beuelkedő Vr Isten, az emberek nec meg tisztulásokra rendelte, es szerzette az lelki vionnan szűletés nec szentséget ...* (2).
- Kegyesség avagy istenesség, ... *à halottak nac temetefe à keresztyeni kegyesség nec, auagy Istenefeg nec tisztí* ... (151).
- Kegyetlen és dühös öldöklő, ... [a Sátán] *tagiainac, vgy mint hamis prophetak nac, botrankoztato élet ű emberek nec, kegyetlenek nec, es dihős öldöklők nec altala, el szakaszon minket az Iftent űl ...* (39).
- Kér és int,⁹⁴ *Kit [a keresztyermek oktatását] hoğ meg miuellyetec, szíuem szerent kerlec, es intlec titeket* (29). — *Kérlec es intlec, hogy ahoz tarchatoc magatokat, az mit mostan én tűllem hallottatoc* (217–218).
- Kér és vár, [a vitézkedés] ... *termeszeti űnkbe nem talaltatic: Iftent űl kel kérn űnc, es varnunc* (40).

⁹⁴ Bővebben lásd erről A. Molnár Ferenc: *Két régi magyar ima az oltáriszentságról. A Laskai Sorok és párhuzamos szövege a Thewrewk-kódexben*. Budapest, 2000. 56–59. (NytudÉrt 148.)

- Keres és lel ... [Dávid] nagy sirással kereste, es lelte bűneinc bochanattyat (109).
- Keres és megtalál, ... mint keresse, es mint talala meg David Istenet (108).
- Kereszt és kínszenvedés, [a kereszttel megjelölés jelenti], ... hog à Christus kerestet, es kenfzenuedeset niluan, es retteges nélkül kel annac vallani, es mindenkor szíuebe vifelni ... (7).
- Kereszt, háború, bosszúság, ördöklés és halál, Ha penig à mi valla-funkat, kerest, haboru, boszusag, vegezetre árdöklés, es halal köueties, mind ezeket bekeuel szíuedhefsűc (46).
- Kesereg és bán, Nem elég szoddal mondani, hogy vetettel: szíuednec kel meg térni, az bűnt meg kel vtalni, kefergeni, es erősen banni, hogy Isten ellen chelekettel (105, 107).
- Kesereg, fél és retteg, ... meltan kefergefz, meltan félz, es meltan rettegz ... (105).
- Keserűség és siralom, [a Szentírás e világot] ... keferűség, es siralom helenec neuezi ... (221).
- Készület ['készenlét'] és vigyázás ['örködés'], Emlekezzetec meg à mi iduőzetönknec soc szép, es dragalatos intesirűl mi legen à kéfszűlet, és à vigyazas, mellyet à mi vrunc kéuán mi tűllűnc (155).
- Kezd (elkezd), visel és elvégez, ... malaftot ad hozza, hogy az ű rendelefe szíerent kefdhesetec, vifelhessétec, es vegezhefsétec el à ti hazafsagtokat (63).
- Kifakad és virágzik, [az ember élete] ... mint egy virag, ki fakad, es viragzic, de mindgyaraft el heruad, es el hul ... (223).
- Kísértés és ostromlás, Itt ad oly vaftagsagot, hog à vilagnac, es őrdög-nec kefertése, es ofstromlása ellen győzedelmessen tusakodhaf-sunc ... (45).
- Kiváltképpen való és csodálatos, ... gőzedelmet nem vehettenec volna, ha az Istenec kiualtképpen valo, es chodalatos hatalmafsàga, oltalma, es segetsege velec nem lött volna ... (39).
- Kíván és keres, Keuantale, es kerestele gyönyörűfegeb ededelt, auagy italt annal, à kivel rended szíerent meg kellett volna elegendned (100)?

Komaság és lelki atyafiság, ... *szinten azonkeppen mint à keresztségben komaság es lelki agyafiság tamad* (53).

Krisztus azaz kenetett ['felkent, avatott'], *Vurunkis Christusnac, az az, kenetetnec neuztetec à szent Lélektől, kiuel tellyes vala ...* (50).

Krizsma azaz kenet, *Szűkseg megis kenni azt à ki meg kereszttetet, hogy à Christmát, az az, à kenetet fel vőuen, az Istenec kenette legyen es az Christusnac malasztya benne talaltafsec* (49–50).

LÁT és ismer, ... *ki ki mind magara varia azt, az mit az űfeletarfan lát, es efmer* (226).

Letétetett ['letétbe helyezett'] avagy hagyatott ['ott hagyott'], *Nallad le tetetet, auagy hagyatot marhát tagattale el* (93)?

MALASZT és/avagy ajándék, *A több malasztok, es aiandekoc, à több szentségekbe adatnac ...* (44); — ... *vőuec ezt a malasztot auagy aiandekot ...* (44).

Malaszt és erő, *Latode hoj az Istentől adatec szent Palnac malaszt, es erő, ki altal elégendőlön à sathan ellen valo viaskodafra* (41).

Malaszt, kegyelem és irgalmasság, [az utolsó kenet szentsége] ... *az vr Isten malasztyanac, kegyelmenec, es irgalmasságánac dragalatos edene, kibe ... aiandekoc adatnac minekűnc* (132).

Marha vagy jövedelem avagy jószág, *A szentéghaznac vőttede el valami marhaiat, vagy iűedelmet, auagy iofzagat* (92)?

Marha és pénz, *Költődde marhadat, es penzedet őromesben torkodra, hafadra ...* (97).

Másszor és más jel alatt, ... *mafzor, es más iel alat adatot az apostoloknac à vitezkedefre valo erő, es hatalom, nem akcor midőn meg keresztelkedēnec* (43).

Megáld és megszentel, ... *à kegyelmes Isten ... meg áld, es meg szentel titeketis. Es malasztot ád hozza ...* (63).

Megbánt, megsért vagy megver, *Attale valakinec tanachot rea, hoj mast meg banchon, meg serchen, auagy meg verien* (88)?

Megbocsát és kedvébe fogad, ... *Isten, kefz à te bűneidet meg bochatni, es tegeted keduebe fogadni, chac meg téry ...* (106).

- Megbocsát és eltöröl, ... *Szent vére hullafanac erdemiert bochaffa meg, es törölye el bűneinket, szenteltyen meg, es moffon meg minket, es tisztac foly feierec leszűnc mint az hõ* (156).
- Megcsúfolja és megneveti, [Krisztus a halált] ... *meg chufollya, es meg neueti űtet* (130).
- Megerősít és megbizonyít, ... *az emberec elöttis az eškűes által meg erősettesec, es meg bizonyettafsec à hazafsag* (218).
- Megerősítés és tökéletesség, ... *à kereftyen hitnec meg erősetésere, es tökelletesegére, szűkökedic akarkies à bermalas nélkül* (46).
- Megerősítés és tökéletesség, ... *à kereftyen hitnec meg erősetesere, es tökelletesegére, szűkökedic akarkies à bermalas nélkül* (218).
- Megért és észben tart, ... *meg erchetec, es efszetekbe tarchatoc, mit chelekedic Isten emberbe ez iduőffeges földőnec általa* (11).
- Megért és megtud [’tudomásul vesz’], *Erch meg ... es tud meg mely gonofz es keferues hogy el hattad à te vradat Istenedet ...* (108).
- Megfedd és megjobbít, [azért, hogy valaki] ... *meg feddette, es meg iobbetotta volna űtet, nem jelentetede meg* (103)?
- Megfonnyad, elszárad és elhull, *A mezei virag ... chac hamar meg fonnyad, el szarad es el hul* (153).
- Megigazul és Istennek fiává lesz, ... *tellyes malafzta [a keresztelkedő] ... meg igazul, es Istenec fiaua leszén* (44).
- Megken avagy megjegyez [’megjelöl’], [a bérmálkozót a püspök] ... *tellyesseggel Istenes kenettel meg keni, auagy meg iegyzi űtet* (48).
- Megmos, megtisztít, megelevenít, ... *telyesseggel meg változtat, meg viet, meg mofz, meg tisztet, meg eleuenét es más emberre, tudni illic, bűnősből artatlanna teszen minket* (5).
- Megoldhatatlan és válhatatlan, *Christufnac, es Anyafzentegy haznac lelki hazafsagoknac kötele, meg odhatatlan, es valhatatlan* (59).
- Megoldoz és megbocsát, [bűnvallásod után] ... *meg odozlac, es bűneidet meg bochatom* (78).
- Megromol és elmúlik, [az ember] ... *mint egy virag ki neuekedic de hamar meg romol, es vgy mulic el mint egy arnyec ...* (153).
- Megszabadít, megkönnyebbít és megbocsát, *Es a hitből valo kőnyörges meg szabadetya à beteget, es az Vr meg könnyebeti űtet,*

- es ha bűnökbe leledzet, meg bochattatnac ű neki (131). — ... meg szabadettya à beteget, es az Vr meg kőnyebbeti űtet ... (132).*
- Megszán ['megbán'] és sirat, *Immar meg gyuntal, bűneidet meg szantad, es sirattad, Isteneddel meg bekeltel (130).*
- Megszeg és valaminek ellene jár ['ellene tesz'], ... *az űparancholatit meg szegted, es akarattya ellen iartal (78).*
- Megszentel és megmos, ... *Szent vére hullafanac erdemiert ... szenteltyen meg, es moűűon meg minket, es tiztac s-oly feiērec le- szűnc mint az hō (156).*
- Megtanul és megért, ... *kic mostan adgátoc az hazaűsagnac rendre magatokat, meg tanullyatoc, es meg ęchetec, mint kellyen à szent hazaűsagban kereűtyen űl ęlnetec (55).*
- Megtart és vall, [a megkeresztelt] ... *Istennec akarattya űzerent ęllyen, es az igaz hitet eppen fogátkozás nelkűl meg tarcha, es vallya (9).*
- Megtér és megjobbítja (magát, életét), *Akarűze meg térni, es magadat meg iobbetani? — ... irgalmas az Iűten, keűz à te bűneidet meg bochatni ... chac meg téry, es meg iobbech ęletedet.*
- Megtér és él, ... *à mi Iűtenűnc ... nem akaria à bűnős emberneç halalat, hanem azt kiuannya, hogy meg teryen es ęllyen (78).*
- Megtisztul és megszabadul, ... *à bűnnec ... pokloffagatul telyeűsseggel meg tiztulunc es meg szabadulunc ... (4).*
- Megtörök és megromol, [az ember életét] ... *romlando korűo edenec neueze az bűlch, ki oly erőtlen, hogy ahol űzinten romlasat nem varnais, meg tőrıc, es meg romol (224).*
- Megútál és hátravet, ... *parancholattyokat, űzerzeűeket, es vegezeűeket vtaldae meg, vétettede [vetetted-é] hatra (97)?*
- Megutál avagy elmulat, ... *nem chac meg ne vtallya, auagy el ne mullaffa, hanem inkab űieszen à bermalaűnac űzentűeget fel venni (47).*
- Megvall és meggyón, *Vgy vagyon űzerelmes attyamfia à mint meg vallád, es meg gyunád ... (105).*
- Megvall és szán-bán, *Dauid meg tére, meg valla à propheta előt, es űzaná, bana bűneit... (106).*

Megvetés és utálás, [elmélkedés indít] ... ez világ meg vetefere, es vtaľafara (222).

Megvigasztaltatik és irgalmasságot talál, ... Peteris, minekutanna keferuefen firt volna, meg vigasztaltatéc, es irgalmasságot talala maganac (106).

Mellét veri és könyörög, A publicanuffal mellyűnket veriűc, es alá zatoľon kőnyőř űgiűnc Istenec ... (121).

Méltán és üdvösségesen, ... meltan es idűűfegeľsen vehetitec à Iesuf Chriľtufnak dragalatos űzent teľtet, es űzent véret (122).

Méltán és törvény szerint, Mulattade el azt meg miuelni, à mit meľtan, es tőrueny űzerent parancholtac neked ... (96).

Méltatlanul és érdem nélkül [‘meg nem érdemelten’], Meltatlanul, es erdeme nelkűl akartalę valakin haragbol boľzut tenni (99)?

Méltóság és hatalom, ... Pispőc Vram ... tisztinec meltosága es hatalma űzeręnt meg Bermál mindenkit, à ki bermalkozni akar (52).

Mértékletesség és okosság, ... illic, hogy à ferfiu azt à hatalmat, es birodalmat [amit Isten neki adott], nem dihűűseggel, hanem mertekleteľseggel, es okoľsággal gakorľya (58).

Mivel avagy szolgál, Attale kőľchőn ... hogy idűuel penezedet meg adgya, es annac fűlőtte miuellyenis, auagy űzolgalľyon erette (92)?

Mutogat és cifráz, Mutogattade, es cziľfraztade magadat ... (90)?

NEMES és tiszteletes, ... a nemes, es tiľteletes vő legeny à Chriľtus, menyekőzőť tart ... (60).

Nevel [‘növel’] és táplál, ... űenki az ű teľtet nem gyűlődi, hanem neueli, es tapľallya ... (214).

Nevet, csúfol, rágalmaz, Nalladnal nagyobakat ... tiľzteltele ... meuetede [= nevetted-é?], chufoltade, ragalmasságtade űket (87)?

Növekszik és gyaporodik, Neuekedgyetec, es gyaporodgyatoc, es tőľchetec be a fűľdet (212).

Nyavalya és nyomorúság, ... Iľrael fiai...minec előtte az igiretneć fűľdere iutottac volna, űoc nyaualyat, es nyomorufágot űzenvedenec ... (39).

Nyilván [‘nyilvánvaló’] és útálatos, ... nyiluan, es vtaľatoľoc valanac az ű bűnei (106).

Nyilván [’nyilvánvalóan’] és rettegés nélkül, ... à *Christus keresztet, es kenfzenuedefet niluan, es retteges nélkül kel annac* [a megkereszteltnek] *vallani ...* (7).

Nyomorgat és sanyargat, [a lelket rettegteti az, ami] ... *az itilet vtan nyomorgatni, es sanyargatni fogia az más vilagon* (220).

OKOSSÁG és értelem, ... *ha az vr Isten addig ęlteti ętet, hoę okofsaga es ertelme kezd lenni ...* (29).

Oktat és igazgat, [a keresztszülők tartoznak keresztgyermeküket] ... *aletatofsagra, minden iora, es iamborfagra oktatni, es igazgatni* (29).

Oltalmaz, ment és rejteget, *Oltalmaztade à gonofz teuőt, mentettedę reitegettede* (103)?

Oltalom, őrző, vezérlő és gondviselő ... *ennec vtannais életednec tellyes ideieben, es minden dolgaidban leęen keęes oltamad, őrződ, vezerlőd, es gondvijelőd* (37).

ÖRDÖG, halál és kárhozat, ... *neueli az vrhoz valo bizodalmat te beñed, az őrdőgnec, halalnac, es karhozatnac ellene batorettya, es biztattya lelkedet ...* (131).

Örökélet és dicsőség, [a keresztség szereztetett, hogy] ... *vilagof-sagnac, keęelemnec, Istenec, az őręc eletnec es dichősegnec fiaiua lennēnc* [lennénk] (3).

Örül és vigad,⁹⁵ ... *őrüllyęc, es vigadgyunc, es dicherięc az Istent, mert el ięc à barannac menyekezőie, es az ű felefege el kefzült* (61); — ... *à bőlch azt mondgya, hogy őrülneç, midőn gonofzul chelekednec, es vigadnac à gonofsagban* (107).

Örvendetes és dicsőséges, *Vegezetre mind ennec f-mind minekęc az vtolfo iteletnec napian engedęen őruendetes, es dichőfeęes fel tamadaft, Amen* (157).

⁹⁵ E szópár történetéhez lásd M. Nagy Ilona: Latin bibliai szinonimavariációk ... (lásd a 85. jegyzetet is).

Örvendezik, vigad, vendégeskedik, [a bűnbe merült emberek] ...
*nem chac hogy meg nem keferedenec bűnőkön, hanem inkább ör-
 uendzenc, vigadnac, vendégeskednac vala (109).*

Őrző, szaporító és takargató [’gyűjtő, gyarapító’], ... *ne legyen [a
 feleség] tekozloia, hanem őrzőie, szaporetoia, es takargatoia
 férje marhaiánac (216).*

PARANC SOL és fenyeget, ... *à pap à keresztelkedő emberre reia leeh,
 paranchol az ördög nec es kemeny beszedekkel fenyegeti űtet, hoğ ki
 mennyen belđlle ... (7).*

Parancsolat, szerzés és végezés, [előjáróidnak] ... *parancholattyo-
 kat, szerzefeket, es vegezefeket vtaldae meg, vétettede hatra
 (87)?*

Parázna és házasságtörő, *A paraznakat, es hazafsag törőket Isten meg
 iteli (60).*

Pecsét és zálog, ... *az oltari szentseg, à mi Vrunknac hozzanc valo nagy
 szerelmé nec pecheti, es zalaga ... (123).*

Példaadás, késztetés, beszéd és intés, *Gonofz pelda adafoddal, kiszte-
 tesjeddal, beszdeddel, es intejeddal, attale okot máfnac bűnre,
 auagy tanetottale valakit bűnt tenni (88)?*

Pénz és marha, *Költőttede el gonofzuz, es haszontalanul szűleid nec pen-
 zeket, es marhaiokat (86)? — Eftele földőteb penz, es marha ke-
 refőfnec (96)? — Voltale szorgalmatos, es nyukhatatlan penz, es
 marha kereses miat (97)? — Hazuttale, eskűttele penzért, es
 marhaert hamifsan (97)?*

Pironkodik és szégyenkedik, *Iob hogy én előttem ... pironkodgyal egy
 keues ideig, hogy sem mint ... à szent angyaloc előt, es mind az
 egefz világ előt szegyenkedgyel (79).*

RABBÁ tesz és kárhozatra visz, [keresi az ördög, hogy] ... *vion-
 nan rabbá teğen, es karhozatra viğen (40).*

Reménység és bizodalom, ... *ketsęg nélkül azon io remenşęgbe, es bizo-
 dalomba mulhatoc ki è vilagbol à mint ű ki mult (157).*

Reménység és szeretet, ... *erős remenşęggel, es buzgo szeretettel ra-
 gazkodgunc ű hozza... (81).*

Rend és állapot, *Vetkeztele ... es ha vetkeztel ... michoda rendbeli, es állapotbeli szemellyel?* (90). — *Feletkeztele el magadrul, rendedrül, es állapotodrul ...* (98).

Rendel és szerez, ... *Isten, az embereknek meg tisztulásokra rendelte, es szerzette az lelki vionnan születésnek szentséget, az az, à keresetséget ...* (2).

Rút és undok, *Szollottale, auagy halgattale rut, es ondoc parazna beszedekeket* (89)?

SEGÍT, támogat és táplál, ... *nyaualyaiokba egymast segetchec, tamogassac, es taplallyac* (213).

Segítség és erő, *Mert vallyon ki volna oly az emberi nemzetben, hogó à sz. Lelec segetsege, es ereie nélkül nem szükölködne* (45)? — *Az penig az segetseg, es erő, à Bermalásban, auag erőset ő szentsegeben adatic* (45).

Segítőtárs és gyámol, ... *à ferfiu az aszonyallatnac, es vizontac az aszonyallat az ferfiunac seget ő tarsa es gyamola legyen ...* (213).

Sírás és keserűség, [valaki e világi dicsőségben egyebet] ... *semit nem tapasztal sirasnal, es keserűfegnel* (220). — Lásd a következő példát is.

Sírás és könnyezés, [a bölcs tanácsa szerint a] ... *siras, es könyuezes, mely szokot az halottaknal lenni, nem egyebre inche az embert, hanem az vtolfo sirasnac, es keserűfegnec el tauoztatatafara, mely az embernek halala vtan következend ő* (226).

Sírás és könnyhullatás, ...*Magdolna... keserű sirast, es könnyhullataft t őn, mind iaraft meg bochatattanac bűnei* (106).

Sötétség, harag, ördög, kárhozat, és az örök tűz fia, [az újaszületés szentségének] ... *altala à mi bűneinkb ől meg tisztulnanc, sötetségnec, haragnac, ördögnece, karhozatnac, es az őrc tűznece fiaibol ... dich ősegnec fiaiu lennece [recte: lennénk]* (2).

Sötétségnek és kárhozatnak fia, ... *bűnbe születűnc à vilagra, es annac okáert természet szerent à sötetségnec, es karhozatnac fiai vagyunc ...* (2).

- S**ZABADON és bizvást, *Szabadon es bizvaŝt meg mondhatod penig ennekem minden dolgaidat ...* (79).
- Számosodik és szaporodik, *Hogy ũ altaloc [házastársak által] ŝzamosodgyec, es ŝzaporodgyec az Iŝtennek népe* (62).
- Számot vet és megrostál, ... *iol ŝzamoto veŝsetek lelketekkel, es minde-nitec, meg roŝtallya lelki eŝmeretét, ŝ-meg laŝsa, hogy keŝzűletlen ...* (122).
- Szegény, paraszt és erőtlen, ... *ŝzegeny paraszt, es erőtlen apoftolokkal ottan hamar meg botrankozandoc valanac ũ benne ...* (120–121).
- Szégyen és kárhozat, ... *ha valamit moŝt el titkolŝz, es el tagacz, akco-ron ŝrŝ ŝzegyenedre, es karhozatodra ŝzemedre hanyatatic* (79).
- Szégyenlete, félte valaminek, és embereknek kedve [’kegye’], *Mu-lattade el valaha az Iŝteni ŝzolgálatot, auagy akar mi io chele-keket[et], emberektűl valo ŝzegyenletedbe, féltedbe, es emberek-nec keduekért* (83)?
- Szent, jámbor és ájtatos, ... *ŝzენტnec, iambornac, es aitatoŝnac mutat-tade magadat, tettetes keppen* (96)?
- Szentség és szent jele (az egyesülésnek), *Miuel hogy az hazaŝsag nagy ŝzენტseg, es a Chriŝtusnac az ũ iegyeŝehez az Anyaŝzენტegyhazhoz valo eűűeŝeŝenec ŝzენტ iele ...* (55).
- Szép és drágalátos, *Emlekezzetec meg à mi iduűzitűnk nec ŝoc ŝzép és dragalatos intesirűl* (155).
- Szépen és jó módon, [magzatodat] ... *teis iűgekezel ŝzepen, es io modon tartani, es Iŝteni felelembe neuelni* (38).
- Szerelem [’szeretet’] és egyesség, *Mely mondas fűlűtte igen nagy ŝze-relmet, es eűűeŝeűget ielent lenni Chriŝtus kűűűt, ŝ-az Anya-ŝzენტegyhaz kűűűt* (56).
- Szerelem és tisztesség, ... *à férűű, vgy mint az aŝzonyallatnac feie, ŝzerelembe, es tiűteŝeűbe tarcha feleűeűget* (62).
- Szeretet, békesség és egyesség, ... *ŝzeretetnec, bekeűseűnec, es eűűeű-ŝeűnec kel talaltatni az hazas emberec kűűűtis* (56).
- Szerzés és rendelés, *A hazaŝsag ... nem valami emberi talalmany, ha-nem az Iŝtennec ŝzerzeűeű, es rendeűeűeű* (211).
- Szív szerint és ájtatosan, ... *tartoztoc... à feűűeűes mindenhato vr Iŝ-teűűeű ŝziuetec ŝzerent es aiatatoűűon ŝzolgálni* (198).

Szívvvel és lélekkel, ... emlekezűnc... hogy ... tífzta szíuel, es lelekcel gondolkoduan ez inteřrđl, magunkat meg eřmerjűc ... (121). — ... meg eřmeruén bűneinket, tellyes szíuel, es lelekcel Istenhez térjűnc ... (121).

Szokott és közönséges, ... è kis gyermecket, melyet az ű szűleie nem regen hozot è vilagra, à természetnec szokot, es kőzűnséges folyařzerent ... (3).

Szokás és szertartás, ... à mi eleinknec io szokasa, es szertartasa řzerent, im meg eřkűtlec titeketic (219).

Szól és prófétál, [a Szentlélek vétele után] ... kilűmb kilűmb nyelueken řzolottanac, es prophetaltanac (48).

Szolgalat és szent cselekedet, ... innep napon az Isteni řzolgalatba, es szent chelekedetekbe legy foglalatos (85).

Szorgalmatos [’aggódó, igyekvű’] és nyughatatlan, Voltale řzorgalmatos, es nyukhatatlan penz, es marha kereřes miat? (97).

Szorgalmatosság, gond és rabotálkodás [’robotolás’], ... vilagi řzorgalmatořsagtul, gondtul, es rabotalkodařtul magadat meg vonuan, innep napon az Isteni řzolgalatba, es szent chelekedetekbe legy foglalatos (85).

Szűkséges és hasznos, ... ertuę az Bermalářnac řzűkřeges es hařznos voltát igyekezzetec ment űl hamareb lehet azt fel venni (51).

TANÍT avagy int, Tanetottale, auagy intettele valakiket teuelygeřre (81)?

Tanító és oktató, Taneto, es oktato vagyoc, vgy tudlac tanetani, es oktatni, ha értem à te fogyatkozařidat, es řzűkřegidet (79).

Tanul és értekezik, Reřteltele tanulni, es ertekezni az iduűřřegnec dolgai felđl (101)?

Táplál és életet [’(éléssel) táplál, etet’], Soha řenki az ű teřtet nem gűlđte, hanem taplallya, es életeti ... (56).

Táplál, vastagít és erűsít, [a kenet, az olaj a megkent tagokat] taplallya, vastagettya, es erűřseti, azonkeppen è řzentségnec fel vetelénec altala ... (131).

Tart és nevel, [magzatodat] ... teis igűkezel řzepen, es io modon tartani, es Isteni felelembe neuelni (38).

- Testestől és lelkestől, ... hozzatoc ... vezítec az Chrifus Iefust igaz If-
tent, es embert, testestül, es lelkestül (124).
- Testi és buja, Voltake szívedben testi, es buia gondolatoc (89)?
- Testi szeretet és buja dolog, ... halgattale virag enekeket, mellyekbe
testi szeretetrül, es buia dolgokrul volt emlekezet? (89)?
- Tiszta és igaz, ... à hazas embereknec tifta, es igaz [= igaz] szeretettel
kel egymashoz ragaskodnioc (57).
- Tisztaság és jó erkölcs, ... szóltale... olytat valamit, ki tisztasagnac, es
io erkölcsnec ellene volna (90)?
- Tisztátalanság és álnokság, ... attuc volt à mi tagainkat à tisztatalan-
sagnac, es alnoksagnac alnoksagra, azonkeppen mostan adgyuc à
mi tagainkat szolgálaiul az igazsagnac szentsegre (122).
- Tiszteletes és tiszta, ... tiszteletes mindenec között, es tiszta agy à ha-
zasag (210–211).
- Torkos és tobzódó, Voltale torkos es dobzodo (100)?
- Töredelmes és megaláztatott, A töredelmes es meg alaztatot szíuet
meg nem vtallya az Isten ... (110).
- Töredelmesség és bűnön való bánat, ... nem talalom benned ... A tö-
redelmeseget, es bűneiden valo banatot (107).
- Töredelmesség és penitencia, Teis tahat bűntefd az igaz töredelmef-
ségne, es penitencianac altala magadat, ha ... meg akarjz me-
nekedni (110).
- Törvény, dekrétum és végezés, ... Egy törüen, egy Decretom, es egy
vegezes szarmazot ki à szent háromsagnac tanachából ... hogy
minden emberne, egyszer meg kel halni. (151–152).
- Tréfa avagy hivalkodó beszéd, A szent irafnac helyeit, auagy czikelit,
hoztadé elő trefaba, auagy heuolkodo beszéd között (84)?
- Tudomány és mesterség, [tanítsák a gyermekeket szülei] ... valami
oly tudomanyra auagy mestersegre, ki vtan üdö iartaba ... el el-
heffene (216).
- Tudomány, tisztesség, jó hír, név, becsület, Iregylettedé valamely
felebaratodnac tudomanyát, tisztefféget, io hirét neuét, emberec
között valo böchületet ... (99)?
- Tudva avagy szándékkal, Tudua auagy szandekcal eskütele hamiszan
(83)?

Tunya és alkalmatlan, *Mer űtęle el annyira à tefti bűnbe, hogy à miat ... tunyaua, es alkolmatlanná lőttem volna az Isteni, es menyeyi dolgoknak elmelkedęsere* (98)?

Tusakodás és viadal, [a keresztség] ... *feğuerkezteti azokat, kic è vilagon valo tusakodásokra, es viadalokra meg tartatnac* (45).

Tusakodik és vitęzkedik, ... *à ki meg kereftelkedic, vitezzé, es bainakca lęszen, à vegre hoğ tusakodğec, es vitezkedğec az lelki ellensęgec ellen* (9).

ÚGy és avęgre, ... *ki ki mind vgy, es à vegre hazafullyon meg, mint az Isten törue nye keuannya* (212).

Undok és utálatos, ... *à bűnnec ondoc es vtalatos pokloffagatul telyefseggel meg tiftzulunc ...* (4).

Úr és mester, [Judás] ... *az ű vranac, es Mesterenec el arulasára szandekozic vala ...* (123).

VALL és szívében visel, ... *à Christus kereftę, es kenfzenuedęst nyilván es retteges nélkül kel ...* [a megkereszteltnek] vallani, es mindenkor szíuebe vifelni ... (7).

Végezés és rendelés, [Isten] ... *az ô Töruebenis Moyses által soc külőmb külőmb vegezefeket, es rendełefeket szerze à hazasag felđ* (211).

Vesz [’elfogad’] és követ, *Vegyűc es kőuefsűc szent Palnac tanetafat ...* (122).

Vigasztalás, öröm és nyugalom [’megnyugvás’], *Kibđ [a feloldozásból] à te lelkednec nagy vigasztalasa, őrdőme, es nyugalalma kőuetkezic* (78).

Vigyáz és kész [’készzen van valamire’], ... *int minket à Christus, hoğ vigyazunc, es készec leğűnc* (156).

Vigyáz [’örkődik’] és készül, *A ki è szerent vigyaz, es készűl, meg őrizuén à hitet, es az io lelki esmeretet, nem fęl az à halaltul* (156).

Világ és ördög, *Itt ad [a bėrmálásban] oly vaftagsagot, hog à vilagnac, es őrdőgnec kefertése, es ostromlása ellen győzedelmęsen tusakodhasunc ...* (45).

Visel és művel, Sõt [a férfiú] az ő tífztit szeled erkőchel, gyönyörű-
ges befzeddel vífelye es miuellye (58).

Vitéz és bajnok ... à ki meg kereftelkedik, vitezé, es bainakca lesz...
(9).

ZAJGÓDIK, kiált, feddődik, szitkozódik, átkoz, Zaigottale, kial-
tottale, feddőttele, szitkozottale, atkoztale haragodba (100)?

Zúgódik ['zugolódik'] és panaszkodik, Zugottale, es panaszokottale
Isten ellen azért, hogy à mit tőle kiuantal, vgy mint, io egefséget,
kafzdagsagot, io szerenchet, auagy akarmit egyebet, meg nem
atta te-neked (83)?

Néhány stíluselem

TAT talált a kolostori irodalom századaiban kialakult stílus
a hazai szertartásokba, amelyben burjánzik a kéttagúság-
ra, a szinonimák, a koordinált szópárok halmozására, vala-
mint a szólancok használatára való törekvés,⁹⁶ és átítatta az intel-
meket, tanításokat. Ezt a megelőző jegyzékben bőszéggel láthat-
tuk. Kisebb mértékben egyéb elemek hatása szintén hozzájárul
a rangos liturgikus segédlet, az *Agendarius* nyelvi értékeihez.

Bővelkedik a szöveg halmozó szókapcsolatokban. Ezek bele-
olvadnak hol litániaszerű soroló szerkezetekbe, hol oktató gon-
dolatmenetbe. Így a kereszteltetők a keresztségről megtanulták,
hogy az emberek ... *annac általa à mi bűneinkből meg tífztulnanc,*
[*tisztulnának illik a mondatba, tehát az ő bűneikből*] *sőtetségne,* ha-

⁹⁶ M. Nagy Ilona: A magyar kolostori irodalom ... Uő: Változatosság és két-
tagúság ... (lásd a 85. jegyzetet).

ragnac, őrdőgnec, karhozatnac, es az őrók tűznec fiaibol, világofságnac, kejelemnec, Istennec, az őróc életnec es dichősegnec fiaiuu lennēnec (2–3). Továbbá megtanulták, hogy a keresztség ... telyeűsēggel meg valtoztat, meg viet, meg mofs, meg tiftet, meg eleuenēt es más emberre, tudni illic, bűnősből artalanna teűzen minket (5). Az ötödik parancsolatot (*Ne őlly*) magyarázó pap mondja: *Kibe tiltatic mi tūlūnk a kilső, es belső gyilkofsag. Hogy ſe meg ne őllyūnc, ſe gyūlőlyūnc felebaratunkat, ſe haragot ne tarchunc reia, ſe gonofzt neki ne akariunc* (87). Ezekből a szerkezetekből az előző listában is láthattunk.

A halottas gyülekezetet így inti a parókus a halálról: *Sem Papa, ſem Chafzar, ſem kiraly, ſem Feiedelem, ſem piűpőc, ſem pap, ſem barát, ſem Grof, ſem Vr, ſem nemes, ſem nemtelen, ſem tudos, ſem tudatlan, ſem kazdag, ſem ſzegeny, ſem vén ſem ifiu, ſem firfi, ſem aűzony ember, ſem kichin, ſem nagy, ſohol ſenki è vilagon, azt el nem kerülheti, ſem által nem haghattya, hanem mindennec reia kel menni.* (152.) A folytatásban is ilyeneket hallottak a végtisztességre gyülekezők: *Sem tőrtūl, ſem paiűtul, ſem kopiaűtul, ſem puűkátul, ſem egyebnemű fegyertūl à halal nem ſel. Sem erős kű várba, ſem erdőbe, ſem bokorba, ſem hegyen, ſem völgyön, ſem hazunknal, ſem egyebűt ũ előtte el nem reitezhetūnc. Semminem ũ meűterűeggel, ſemminem ũ bűlcheűeggel, ſemminem ũ alnakűaggal à halaltul meg nem menekedhetūnc* (152).

Néhol nem állandósult szókapcsolat, vagy nem is valódi szó-pár, kéttagú és szinonimákból álló szerkezet példáját látjuk, hanem ezek keletkezésére kedvező szövegkörnyezetet; ahol mindig kialakulhatott állandósult kéttagú szerkezet az ösztönösen használt szertartási nyelvben, élőszóban, mert azt a szöveget, amelybe beleágyazódtak, átszőtték a bibliai citátumok. Majd ezek a szertartásból a mindennapi beszédbe szivárogyva módosultak, keveredtek.⁹⁷ Vannak olyan körülírások, melyekben az egyik párhuzamos elem egyetlen szóval nyelvünkben leírhatatlan fogalom vagy jelenség. A kéttagúság nem mindig bővül ilyenkor sem háromtagúsággá, vagy nem olvad bele felsorolásba (erre is láttunk

⁹⁷ Főntebb utaltam arra, hogy a jegyzékből ezért nem maradtak el a paratagma szorosabban értett határán túl eső példák sem.

példákat föntebb), hanem inkább mellékmondattal, vagy bővített szerkezettel érzékelteti ugyanazt, amit a másik tagja egyetlen szóval jelöl. Beleolvad mindez az élőszót, a didaktikus beszédet élénkítő stíluselemek és fejtegetések mondatfüzéreibe. Közben váltakoznak a különböző hosszúságú mondatok; amelyek a nekilendült sodró, szónoki sorolásban meghatványozódnak.

Ennek a stílusnak része, hogy a következtetések felfűzése során a mai köznyelvben már alig használt vagy sokszor kiveszettnek tekinthető eszközöket gyakran használ (így például más vonzatokat, melléknévi igeneveket). Többször találkozunk olyan típusú igeneves szerkezettel, mint amelyet az Öreg graduálból idézett virrasztó zsolozsma antifonájának szövege képvisel, a *Vigyázatok keresztyének*, azaz hogy megérkező Urunk *ne találjon minket elalúván*.⁹⁸ Például az irigység bűnére Telegdinél így kérdez a gyóntató: *Igyekeztele iringysegből valaminec elő menetit meg bantani, űtet ragalmazuan, ellene futtogvan, es az embereknek io akaro elmęieket tülle el idegenętuén* (99)? Biztatja a vétkest: *Mert tudod hogy à mi vrunknac igereti szerent mi, az egyhazi emberec, è földön meg odozunc, meg odozuan leszen az menyországbanis...* (78). A parázsnaság bűnére így kérdez: *Voltale tęsti bűn miat alhatatlan, gyakorta el vegezuen elmedbe, hogy meg iobbetod magadat, de azt à mit vegeztel meg nem aluan, hanem megis vgyan azon gonofz életneç sárába heuerven* (98)?

Mai szokásunktól eltér többször a határozott névelő használata. *Ki neued?* – kérdezi papjuk az esküvőre megjelent vőlegényt és menyasszonyt (63–64). A bérnálás tanításában elhangzik, hogy a szentség felvétele által *ama szent Lelec adatic emberneç* (50). Az Eucharistia (Úrvacsora) szereztetési igéje így szól magyarul a szertartási beszédben: *ez én tęstem, ez én vérem* (121). Ezt a mondatot ugyanígy találjuk a Vizsolyi Bibliában is, névelőtlenül, az-

⁹⁸ *Az keresztyeni üdvözítő hitnek ... igazsagához inteztetett ... öreg gradual ...* RMNy 1643: 73, 457.

tán például Alvinci Péter úrvacsorai tanításában. Telegdi prédikációiban is ez ismétlődik.⁹⁹

A részekre tagolt tanítások, például kereszteléskor, jól irányítják a hallgatók figyelmét ilyen szakaszkezdetekkel: *Ezeket értuen ...* (3); — *Kit midõn miuelũnc ...* (3); — *Vgy anyéra ...* (3); — *Megint, miképpen ...* (4); — *Tahat vgy ...* (4); — *Vai bizony ...* (4); — *A bizony dolog ...* (4); stb.

Gyakran élénkítik a szertartási tanításokat a közbeszúrt felszólítások vagy kérdések, beszélt nyelvi fordulatok. *Erte de mit mondoc? Ha érted, értue ne mulafđ ...* (109). — *Latode hog az Iſtentũl adatec ſzent Palnac malafzt... (41). — Mit mondgyunc tahat (152)? ... tanullyatoc iot cheleledni [cselekedni!], vallyon miért (225)? — Vallyon miért mieli azt (155)? — Sodoma lakói ... inkább öruendenec, vigadnac, vendegeskednec vala. Mi lén benne (109)? — De talam aztis keuannátoc tudni ... Meg mondom (50). — De talam aztis akarnatoc tudni ... (155). — De legyen vgy ottan (ha vgy vaáon) hoá ... (48). — Im meg hallátoc szerelmes attyamfiai ... (61). — No azért ſzerelmes attyamfia... (131). — No azért attyamfiai, értuen ... (154). — Nagy dolgoc vgyan ezec ... Iſtenec malafztya adatic nekic, ki által meg miuelhetic. Adatic mondom ... (62).*

A Lélek megerősítő és bátorító malasztjáról így kérdezetgi a bérmálókat papjuk: *Hol adatic az nekũnc? A kereſtségbene? [a keresztségben-é?] Nem. Más kilſõ ſzent iel vagon, kiben az meg adatic. A Confirmatio, az erđſet ſzentség, kit Maáarul Bermaláfñac hiuunc (41).*

Néhány korabeli átkozódó formulát is idéznek a gyóntató kérdései, mint *Iſten tegedet elueſzeſen, vay ſzakadna nyakad, Iſten ne menchen hertelen halaltul, akafzto fatul... (88); — Bator az Iſten azt à napot ne atta volna ernem. Bator nyakam ſzokat volna: Iſten elueſzeſen, ōrdõg el vigyen engemet, ha mielem... (89).*

Ritkábban találkozunk a mondatnak a napjaink beszédmódjától eltérő felépítésével vagy a ma szokásos szórendtől való eltéréssel. A gyóntató Dávid példájával biztatja a bűnbánót: *Halgas reia chac, ũ maga meg ielenti azt teneked (108).* — A házassági tanítás

⁹⁹ Például RMNy 781: 677, 678, 687, 693, 699, 711, 718.

részlete: *Minekutanna Adamot termptette volna Isten, terempte vegezetre Euatis, Terempte, mondom, Adamnac nem feiebdl sem lababol, hanem oldalabol. Meg ielentuén az terempte[nec modgyauul, hogy nem feie vgyan a ferfiunac az aszonyember, de nem labais... (215). — Peter sem iobban iara ezeknel, mert meg tagada az Chriftust (106).*

Feltűnő jellemvonás tehát a kéttagú és többtagú kifejezések sokasága, a helyenkénti lendületes felsorolások alkalmazása, de ezek mellett több más élénkítő stíluselem is ízessé és változatossá teszi a meggondoltan érvelő tanításokat. Mindezekben a tudatos szerkesztés és az előbeszéd közvetlenségének meglepő összhangja tapasztalható. Fennhangon való elmondásra igen alkalmas, másfelől tudós fogalmazta tartalmas értekezések a közreadott szövegek. Telegdi Miklós ezek alapján is sokkal több figyelmet érdemel az eddigiénél.¹⁰⁰ Nem csupán azért, mert az ellenreformáció nagy személyisége,¹⁰¹ hanem azért, mert a magyar nyelv, az egyházi beszéd és értekező irodalom kiváló művelője.

¹⁰⁰ [Taxner Ernő]: Az elfelejtett Telegdi Miklós. *Vigilia* (1962): 766–767.

¹⁰¹ Vö. Nemeskürty István: Telegdi Felelete újabb megvilágításban. *ItK LXXXVII* (1983): 137–140.

Utószó

AÉGÜL hadd summázzuk, hogy az *Agendarius* tanításai, szertartási beszédei fennhangon való olvasásra vagy elmondásra születtek. Tehát ezeket a szó szoros értelmében felémelt hangon mondták vagy olvasták. Ez hozzátartozik rendeltetésükhöz, műfajukhoz. Ezért hadd buzdítsuk e szövegek és szöveg hagyomány tanulmányozóit, hogy vállalják legalább néhány részlet fennhangon való olvasását. Ekkor bontakozhat ki, hogy itt nem értekező prózát, nem csöndes és magányos elmélyedésben való olvasgatásra írt munkát tartanak kezükben. Nem Pázmány nagyszerű körmondatos stílusával találkozunk, nem is a kolostori irodalom ebédlőben való felolvasásra szánt jámbor olvasmányjaival.

Keresztelő- és temetőkápolnáknak, székesegyházakban, falusi vagy városi templomokban végzett latin szertartás magyarul sokszor elhangzott és a magános gyónáson kívül a teljes közösség megszólítására szánt magyar nyelvű betétei ezek a liturgikus szövegek. Lelkipásztor szerzőjük jártas volt abban, hogyan lehet, és hogyan kell népes gyülekezetnek templomok nagyöblű terében beszélni. Úgy fogalmazott, ahogyan a szertartás élőszóval méltóképpen mondható és minden szava érthető. Ennek a rendeltetésnek a szolgálatában állott az anyanyelvi, a szertartási és klaszterikus műveltségbeli jártasság, az egyéni kiválóság. Azért, hogy az egyházi ember taníthasson, meggyőzhessen, feddhessen, rábírhasson, inthessen, vigasztalhasson, mégpedig ünnepélyesen.

Ezt szolgálja a nyelv és stílus minden értéke. A tekintélyes paratagmakészlet, az élénkítésül közbeszúrt kérdések, felkiáltások, megszólítások, párhuzamos szerkezetek, mondatok halmozása, a pontokba szedett mondanivaló tudatos tagolása.

A Biblia szövegei mellett retorika, dialektika, logika, esztétika. Egy kézben, egyazon célra.

Prédikációinak szövegével összehasonlítva Telegdi Miklós szerzősége a szertartási tanításokban kétségtelen. Ez éppen nem jelenti azt, hogy ne támaszkodott volna örökölt szövegekre a szertartásban. Ezeket nem kellett semmiből megalkotnia vagy újonnan magyarítani, hanem használnia, szabatosítani és szerkesztenie.

Az *Agendarius* különleges gyűjtőlencse a magyar szertartási és egyházi nyelv kialakulásának folyamatában. A Káldi György-féle bibliafordítás nyelvi készlete – többek között – az *Agendarius* tanításába ékelt és korábban már huzamos ideje magyarul is elhangzó részletekre épült. Kódexeink korától, sőt jóval korábban megformálódott egyes kardinális textusok hagyományos fordítása. A változatok közül később valamelyik jobban elterjedt vagy állandósult. Általános vonásokban ugyanez a szertartási nyelv-kincs van a Vizsolyi Biblia fordításának hátterében is. A szöveg-hagyományozódás és a nyelvtörténeti részletek tisztázására további tanulmányok sora hivatott.

Sokkalta terjedelmesebbnek kellett lennie az íratlan magyar szertartási szövegállománynak a 16. század közepén, mint amennyit felölelnek az itt közreadott magyar betétek. S az *Agendarius* kiérlelt nyelve, mesteri fogalmazása elég sok jó mintát kínált, hogy az íratlan örökséget használva a hozzáértő további tanításokat formálhasson meg, csiszolja és örökítse a hazai szertartások nyelvi hagyományát.

